

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

Διπλωματική Εργασία

***Τα ισλαμικά κινήματα ως μοχλοί άσκησης εξωτερικής
πολιτικής του τουρκικού κράτους μετά το 2002 (Συρία-
Ιράκ)***

Πατρινού Φωτεινή

Πειραιάς, 2016

Περιεχόμενα

Κατάσταση Πινάκων

Εισαγωγή

Κεφάλαιο 1. Θεωρητική προσέγγιση του Ισλάμ και των ισλαμιστικών κινημάτων

1.1 Γενική θεώρηση του Ισλάμ

1.1.2 Τζιχάντ

1.2 Τα ισλαμιστικά κινήματα

1.2.1 Αποσαφήνιση όρων και διευκρινήσεις

1.2.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις και ιδεολογικές αναφορές των ισλαμιστικών κινήματων

1.2.3 Τα κινήματα του ισλαμικού ζηλωτισμού

1.2.4 Τα πρότυπα των μεταγενέστερων ισλαμιστικών κινήματων από τη Μέση Ανατολή

Κεφάλαιο 2. Τα ισλαμιστικά κινήματα στην Τουρκία

2.1. Η τυπολογία των τουρκικών ισλαμιστικών κινήματων

2.2 Το μυστικιστικό Ισλάμ

2.2.1 Τα τάγματα με σημαντική θρησκευτική, πολιτική και κοινωνική σημασία

2.2.2 Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (Mehmed Zahid Kotku) και Σαΐντ-ι-Νουρσί (Said-i Nursî): οι ξεχωριστοί ηγέτες των Ναξιμπεντί και η επίδρασή τους

2.2.3 Η περίπτωση του Φετουλάχ Γκιουλέν (Fethullah Gülen)

2.3 Το κομματικό Ισλάμ

2.4 Το εξτρεμιστικό ισλαμιστικό κίνημα

Κεφάλαιο 3. Ο ρόλος των ισλαμιστικών κινημάτων στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή

3.1 Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και το όραμα του Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu)

3.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία και το Ιράκ

3.4 Τα ισλαμιστικά κινήματα στη Συρία και το Ιράκ: ο ρόλος της Τουρκίας

Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Κατάσταση Πινάκων

Πίνακας	Σελίδα
Πίνακας 1: Η μεταβολή του μεγέθους του πληθυσμού των θρησκειών επί του παγκόσμιου πληθυσμού, 2010-2050	9
Πίνακας 2: Ο κόσμος του Ισλάμ: Σουνίτες και Σίιτες	16
Πίνακας 3: Απόψεις σχετικά με την πόση επιρροή πρέπει να έχει το Κοράνι	18
Πίνακας 4: Πόσο ρόλο παίζει το Ισλάμ στην πολιτική;	18
Πίνακας 5: Οι διακλαδώσεις του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ	43
Πίνακας 6: Το πολιτικό Ισλάμ στην Τουρκία: τα ποσοστά των ψήφων και οι βουλευτικές έδρες που κατείχαν τα ισλαμιστικά κόμματα 1987-2015	85
Πίνακας 7: Οι τουρκικές βουλευτικές έδρες και το ποσοστό των ψήφων στις βουλευτικές εκλογές 2002-2015	86
Πίνακας 8: Οι Σύριοι πρόσφυγες στις γειτονικές χώρες	108
Πίνακας 9: Η περιοχή που κατοικείται από Κούρδους	113
Πίνακας 10: Οι θρησκευτικές και οι εθνοτικές ομάδες του Ιράκ	116
Πίνακας 11: Ο χάρτης του ISIS με βάση τις επιδιώξεις του για το Ισλαμικό Χαλιφάτο	123
Πίνακας 12. Η σημαία που χρησιμοποιείται από το IS	127
Πίνακας 13: Περιοχές σε Συρία και Ιράκ υπό τον έλεγχο του ISIS το 2014	128
Πίνακας 14: Περιοχές σε Συρία και Ιράκ υπό τον έλεγχο του ISIS το 2016	129
Πίνακας 15: Οι επιθέσεις του ISIS ή επιθέσεις που έχει εμπνεύσει εκτός Συρίας και Ιράκ	130
Πίνακας 16: Οι εθνικότητες των ξένων μαχητών του ISIS	133
Πίνακας 17: Τα έσοδα του Ισλαμικού Κράτους	134

Εισαγωγή

Με την άνοδο του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi ή AKP) το 2002, η Τουρκία απέκτησε την σταθερότητα που χρειαζόταν. Η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής της σχετικά με τα κράτη της Μέσης Ανατολής έχει αποτελέσει πολλές φορές θέμα ανάλυσης και σχολιασμού. Το κενό ισχύος που έχει δημιουργηθεί στη Μέση Ανατολή, προσπαθεί να καλύψει η Τουρκία και επιθυμεί να έχει μια ηγεμονική θέση στο περιφερειακό αυτό σύστημα.

Το ζήτημα είναι ότι μια ηγεμονική θέση διεκδικούν και τα ισλαμιστικά κινήματα, τα οποία έχουν προξενήσει την περιέργεια και τον προβληματισμό της Δύσης. Ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως το αυτοαποκαλούμενο Ισλαμικό Κράτος, προκαλούν δέος με τις βιαιότητες τους. Η τακτική που ακολουθούν, η οργάνωση των κινήσεών τους, η γρήγορη εξάπλωση αλλά και η μεγάλη συμμετοχή σε αυτές από ξένους μαχητές είναι αδιαμφισβήτητα. Ο αντίκτυπος των δράσεών τους, στον σύγχρονο κόσμο, γίνεται αισθητός από τους χιλιάδες νεκρούς, τους πρόσφυγες και τα τρομοκρατικά τους χτυπήματα που έχουν φέρει τον θάνατο σε πολλούς ανθρώπους.

Η Τουρκία και τα ισλαμιστικά κινήματα ανέκαθεν είχαν μια ιδιαίτερη σχέση. Τα ισλαμιστικά κινήματα είχαν ιδιαίτερη θέση στην κοινωνική, την πολιτική, την ιδεολογική και την οικονομική ζωή της Τουρκίας. Παρόλα αυτά, οι εκάστοτε κυβερνήσεις την Τουρκίας άλλοτε συμπορευόντουσαν μαζί με αυτά και άλλοτε τα καταπολεμούσαν. Μετά το 2002, με την υιοθέτηση μιας διαφορετικής εξωτερικής πολιτικής, τα ισλαμιστικά κινήματα παρουσιάζονται και στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του ρόλου των ισλαμικών κινήματων στην Τουρκία και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζουν την τουρκική πολιτική. Το βασικό ερώτημα που επιχειρεί να απαντήσει είναι εάν τα ισλαμικά κινήματα είναι μοχλοί άσκησης εξωτερικής πολιτικής του τουρκικού κράτους μετά το 2002. Επιλέγεται η Μέση Ανατολή ως γεωγραφικός χώρος, επειδή εκεί γεννήθηκε το Ισλάμ και δημιουργήθηκαν τα πρώτα ισλαμιστικά κινήματα. Επιπρόσθετα, θα γίνει χρήση περιπτωσιολογικών μελετών για την εξαγωγή συμπερασμάτων μας. Η πρώτη περιπτωσιολογική μελέτη θα είναι η Συρία και η δεύτερη το Ιράκ. Και οι δύο χώρες

βρίσκονται στο επίκεντρο προσοχής της Μέσης Ανατολής, είναι χώρες που συνορεύουν με την Τουρκία και η Τουρκία έχει ένα κοινό μαζί τους: τους Κούρδους. Ο εφιάλης της Άγκυρας είναι η ίδρυση ενός κουρδικού κράτους, αφού οι Κούρδοι της Τουρκίας πιθανώς να θελήσουν να αποσχιστούν από αυτήν.

Το ενδιαφέρον της εργασίας έγκειται στην απόδειξη του τρόπου με τον οποίο η Άγκυρα προσφεύγει στα ισλαμιστικά κινήματα για την επίτευξη των γεωστρατηγικών στόχων προβολής ισχύος της, στο σύμπλοκο της Μέσης Ανατολής. Η στάση της απέναντι στις ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις δεν είναι ξεκάθαρη. Από την μια πλευρά, τις αποκηρύσσει, συμβαδίζοντας κατά αυτό τον τρόπο με την στάση της Δύσης, και από την άλλη τις ενισχύει λογιστικώς και διοικητικώς, μετατρέποντας τον εαυτό της σε χώρα διέλευσης ξένων μαχητών, προσφύγων και μεταναστών τους οποίους διοχετεύει προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μετατρέποντάς τους σε μέσο πίεσης των δυτικών ευρωπαϊκών και μη, κρατών και προωθώντας εκβιαστικά τις απαιτήσεις της προς την Δύση, χωρίς όμως να πληροί τις απαραίτητες προς αυτό προϋποθέσεις.

Η εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση του Ισλάμ και των ισλαμιστικών κινήματων. Αποσαφηνίζονται οι όροι που θα χρησιμοποιηθούν και παρουσιάζονται τα πρότυπα και οι επιρροές των σημερινών ισλαμιστικών κινήματων από τη Μέση Ανατολή. Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο, επιλέγεται η τυπολογία που θα χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση των ισλαμιστικών κινήματων στην Τουρκία. Η διάκριση γίνεται μεταξύ του μυστικιστικού Ισλάμ, του κομματικού Ισλάμ και του εξτρεμιστικού ισλαμιστικού κινήματος. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στους ηγέτες των Ναξιμπεντί που είναι παρακλάδι του μυστικιστικού Ισλάμ, στον Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (Mehmed Zahid Kotku) και Σαΐντ Νουρσί (Said Nursi), καθώς παρουσιάζεται και το «φαινόμενο Γκιουλέν». Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο αναλύεται η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά το 2002 και το όραμα του Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu), αλλά και η σχέση της Τουρκίας με την Συρία και το Ιράκ και ο ρόλος εργαλειοποίησεως από την Άγκυρα των εν λόγω ισλαμιστικών κινήματων στις χώρες αυτές.

Όσον αφορά τις πηγές πληροφόρησης για την συγγραφή της εργασίας, συλλέχθηκαν στοιχεία από πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς πηγές. Βιβλία, έρευνες, στατιστικές, επιστημονικά περιοδικά, άρθρα από εφημερίδες έντυπες και

διαδικτυακές, πρακτικά συνεδρίων και ομιλίες, αλλά και θεματικά λεξικά συνθέτουν το παζλ των πηγών. Τέλος, η πρόκληση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η υποφαινόμενη, είναι ότι τα ζητήματα της εργασίας εξελίσσονται και μεταβάλλονται συνεχώς.

1. Θεωρητική προσέγγιση του Ισλάμ και των ισλαμιστικών κινημάτων

1.1 Γενική θεώρηση του Ισλάμ

Το Ισλάμ είναι η δεύτερη περισσότερο διαδεδομένη και μεγαλύτερη θρησκεία στον κόσμο μετά τον χριστιανισμό. Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι πως και οι δύο θρησκείες είναι μονοθεϊστικές. Σημαντική διαφορά τους, όμως είναι ο ρυθμός αύξησης των πιστών τους. Σύμφωνα με αμερικανική έρευνα του κέντρου ερευνών Pew (Pew Research Center, στην Ουάσινγκτον) και του Διεθνούς Ινστιτούτου για την Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συστημάτων (International Institute for Applied Systems Analysis- IIASA)¹, οι πιστοί του Ισλάμ προβλέπεται να αυξηθούν σε ποσοστό υπερδιπλάσιο από τον μέσο όρο αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού και συγκεκριμένα κατά 73% στο χρονικό διάστημα 2010-2050.

---

¹ Pew Research Center, Απρίλιος 2, 2015, “The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050”,

βλ.

http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf,
[πρόσβαση 9/10/2015].

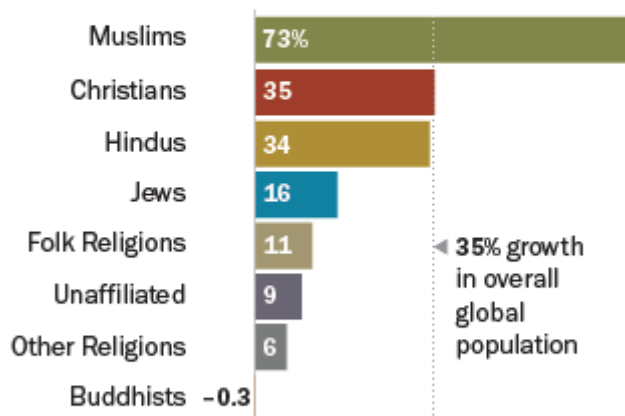

Islam Growing Fastest

Muslims are the only major religious group projected to increase faster than the world's population as a whole.

Estimated change in population size, 2010-2050

Source: The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050

PEW RESEARCH CENTER

Πίνακας 1. Η μεταβολή του μεγέθους του πληθυσμού των θρησκειών επί του παγκόσμιου πληθυσμού, 2010-2050²

Μέχρι το 2070, τα ποσοστά του χριστιανισμού και του Ισλάμ θα είναι ίσα και θα καταλαμβάνουν το καθένα το ποσοστό 32.3% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ ως το 2100 οι πιστοί του Ισλάμ θα είναι περισσότεροι από τους χριστιανούς κατά 1% περίπου, έχοντας σημειώσει αύξηση 11.7% σε διάστημα 90 χρόνων³. Το Ισλάμ έχει επικρατήσει σε χώρες που βρίσκονται στη Βόρεια Αφρική έως τη Νοτιοανατολική Ασία ως επίσημη θρησκεία, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρώπης και της

---

² Pew Research Center, Απρίλιος 2, 2015, "The Future of World Religions: Population Growth Projections", 2010-2050", σ.7, βλ.

http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf, [πρόσβαση 9/10/2015].

³ Pew Research Center, Απρίλιος 2, 2015, "The Future of World Religions: Population Growth Projections", 2010-2050", σ.14, βλ.

http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf, [πρόσβαση 9/10/2015].

Αμερικής ως δεύτερη μεγαλύτερη θρησκεία. Έχει λάβει επιδράσεις από τον ιουδαϊσμό και τον χριστιανισμό. Κοινά χαρακτηριστικά των τριών θρησκειών είναι ο μονοθεϊσμός στη λατρεία, η ειλικρίνεια και η αφοσίωση στην πράξη και η Πίστη στη Δευτέρα Παρουσία⁴.

Ο όρος Ισλάμ (Αραβικά: *إسلام*) στα αραβικά σημαίνει «υποταγή» και «πειθαρχία» και προέρχεται από την αραβική λέξη «Σαλάμ» που σημαίνει «Ειρήνη». Εν ολίγοις, Ισλάμ σημαίνει «απόλυτη υποταγή και πειθαρχία στις διαταγές και απαγορεύσεις του εντολέα, με ειρηνικό τρόπο και χωρίς καμιά αντίρρηση»⁵. Εντολέας είναι ο Αλλάχ, ο Θεός. Η χρήση του όρου αναφέρεται σε έναν αριθμό από θρησκευτικά πιστεύω και τυπικά που ονομάζονται ισλαμικός νόμος, ισλαμική σαρία (*shari'ah*). Η σαρία είναι η οδός της ζωής στην οποία πορεύονται οι μουσουλμάνοι σύμφωνα με την ισλαμική πίστη και συνίσταται από το Κοράνι και τη σούννα (*sunnah*), τα οποία είναι τα δύο κεντρικά στοιχεία αλλά και πηγές της θρησκείας του Ισλάμ. Το Κοράνι, αποκαλύφθηκε από τον Αλλάχ στον Προφήτη Μωάμεθ τον 7^ο αιώνα και είναι το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων· αποτελείται από 114 σούρες (=κεφάλαια, στάδια) που αναπτύσσονται σε ένα σύνολο 6.236 αϊάτ (=στίχους). Η σούννα είναι οι πράξεις, οι ρήσεις και η συμπεριφορά του Προφήτη Μωάμεθ, η οποία βρίσκεται στα χαντίθ (*hadith*), δηλαδή στην αφήγηση της ζωής του Προφήτη από τους σαχάμπι, τους συντρόφους του Προφήτη, προς τους μεταγενέστερους, και με τα οποία θα πρέπει να πορευθεί και να υιοθετήσει ένας μουσουλμάνος. Σύμφωνα με τις ρήσεις του Μωάμεθ, τα θεμέλια της πίστης του Ισλάμ είναι η πίστη στον έναν και μοναδικό Θεό, η πίστη στην ύπαρξη των αγγέλων, η πίστη στα βιβλία του Θεού, η πίστη στους προφήτες του Θεού και, τέλος, η πίστη στη Δευτέρα Παρουσία⁶. Το Ισλάμ όμως δεν είναι μόνο υπακοή στον Θεό, είναι και πειθαρχία στους κανόνες και στις διαταγές Του. Έτσι, οι βασικές υποχρεώσεις όλων των μουσουλμάνων είναι γνωστές ως οι «Πέντε Πυλώνες». Ο πρώτος πυλώνας είναι η ομολογία της πίστης

---

⁴ Αλμαουντούντι Αμπούλ-άλα, *Οι Αρχές του Ισλάμ*, Μ.Μ. Αμπντελρασούλ, Αθήνα, 1993, σ.71.

⁵ Αλμαουντούντι Αμπούλ-άλα, *Οι Αρχές του Ισλάμ*, Μ.Μ. Αμπντελρασούλ, Αθήνα, 1993, σ.16.

⁶ Αλμαουντούντι Αμπούλ-άλα, *Οι Αρχές του Ισλάμ*, Μ.Μ. Αμπντελρασούλ, Αθήνα, 1993, σ.114-136.

(shadah) να ομολογούν πως ένας είναι ο Θεός ο Αλλάχ [Σούρα ελ-Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:136]⁷ και προφήτης του ο Μωάμεθ [Σούρα ελ- Νισά (Οι Γυναίκες) 4:80 και Σούρα ελ-Εχζάμπ (Τα Κόμματα-Οι Συνασπισμένες Φυλές) 33:40]⁸ και οφείλουν, μάλιστα, να το ομολογούν αυτό δημόσια τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους. Ο δεύτερος πυλώνας είναι η προσευχή [Σούρα ελ- Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:144]⁹ που πρέπει να κάνει ένας μουσουλμάνος πέντε φορές την ημέρα (την αυγή, το μεσημέρι, το απόγευμα, κατά τη δύση του ηλίου και τη νύχτα) στο τέμενος τις Παρασκευές προς την κατεύθυνση της Κάαμπα, η κατεύθυνση αυτή ονομάζεται κίμπλα. Ο τρίτος πυλώνας είναι η ελεημοσύνη (zakah) [Σούρα ελ-

---

⁷ [Σούρα ελ-Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:136]:

«136. Να δηλώσετε: «Πιστέψαμε στον ΑΛΛΑΧ και σ' ό,τι αποκάλυψε σε μας (το Κοράνιο) και στον Αβραάμ, Ισμαήλ, Ισαάκ, Ιακώβ, και στις φυλές και σ' ότι δόθηκε στον Μωυσή και στον Ιησού, και σ' ό,τι δόθηκε σ' όλους τους προφήτες απ' τον Κύριό τους. Δεν κάνουμε καμιά διάκριση ανάμεσα σ' οποιονδήποτε απ' αυτούς. Κι εμείς σ' Αυτόν(στον ΑΛΛΑΧ) υποταχτήκαμε. (Είμαστε Μουσουλμάνοι).», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.26.

⁸ [Σούρα ελ- Νισά (Οι Γυναίκες) 4:80]:

«80. Όποιος υπακούει στον Απόστολο, υπακούει στον ΑΛΛΑΧ. Αν όμως απορρίπτει την υπακοή, τότε Εμείς δεν σ'έχομε στείλει για να τους επικρατήσεις.» και

[Σούρα ελ-Εχζάμπ (Τα Κόμματα-Οι Συνασπισμένες Φυλές) 33:40]:

«40. Ο Μουχάμμεντ δεν ήταν πατέρας σε κανέναν από τους άνδρες σας, αλλά (είναι) Απόστολος του ΑΛΛΑΧ και η σφραγίδα των Προφητών (ως τελευταίος). Ο ΑΛΛΑΧ για κάθε πράγμα έχει (απόλυτη) γνώση.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.120 και 636, αντίστοιχα.

⁹ [Σούρα ελ- Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:144]:

«144. Βλέπουμε να στρέφεις το πρόσωπό σου για καθοδήγηση στον ουρανό. Τώρα θα στρέψουμε εσένα προς τη μεριά της Κίμπλα που θα σ' ευχαριστήσει. Έπειτα στρέψε το πρόσωπό σου προς την κατεύθυνση όπου το απαράβατο Τέμενος της Κάαμπα, έτσι όπου κι αν βρίσκεστε, να στρέφετε το πρόσωπό σας σ' αυτή την κατεύθυνση. Οι οπαδοί του Βιβλίου γνωρίζουν καλά, ότι αυτή (η αλλαγή) είναι η αλήθεια απ' τον Κύριό τους. Και ο ΑΛΛΑΧ δεν παραβλέπει εκείνα που κάνουν.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.28.

Νουρ (Το Φως) 24:56]¹⁰, όπου κάθε μουσουλμάνος μία φορά τον χρόνο ελεεί τους φτωχούς με ένα ποσό. Ο τέταρτος πυλώνας αφορά τη νηστεία κατά τη διάρκεια του Ραμαζανιού [Σούρα ελ-Μπακαρά (Η Αγελάδα) 2:184-185]¹¹, που είναι τον ένατο μήνα του μουσουλμανικού ημερολογίου και απαγορεύεται η κατανάλωση φαγητού, οποιοδήποτε ποτού και το κάπνισμα από την ανατολή μέχρι τη δύση του ήλιου -εξαιρούνται οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες και οι άρρωστοι. Ο πέμπτος και τελευταίος πυλώνας αφορά το προσκύνημα (hajj) στη Μέκκα [Σούρα Αλ Ιμράν (Ο Οίκος Ιμράν) 3:96-97]¹² τουλάχιστον μία φορά στην ενήλικη ζωή ενός

---

¹⁰ [Σούρα ελ- Νουρ (Το Φως) 24:56]:

«56.Γι' αυτό να τηρείτε την τακτική Προσευχή και να δίνετε την Ζεκάτ (ελεημοσύνη) και να υπακούτε τον απόστολο, για να ελεηθείτε.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.526.

¹¹ [Σούρα ελ-Μπακαρά (Η Αγελάδα) 2:184-185]:

«184:Οι μέρες της νηστείας είναι μετρημένες. Αν όμως κανείς από σας είναι άρρωστος ή ταξιδεύει τότε να νηστεύσει, αργότερα τις ανάλογες μέρες. Κι όσοι μπορούν να νηστεύουν και δεν το κάνουν, τότε να δώσουν για εξιλασμό αρκετή τροφή σ' ένα φτωχό. Κι όποιος θεληματικά δώσει περισσότερα, τόσο καλύτερα γι' αυτόν. Κι αν μόνο ξέρατε πόσο καλύτερο είναι για σας, θα νηστεύετε!

185.Το Ραμαντάν (Ραμαζάνι) ειν' ο μήνας που εστάλη κάτω το Κοράνιο σαν Οδηγός στο ανθρώπινο γένος, με φανερά σύμβολα από τη καθοδήγηση και το κριτήριο ανάμεσα στο καλό και το κακό. Ώστε, όποιος από σας έμαθε ότι άρχισε ο μήνας (Ραμαζάνι), τότε πρέπει να νηστεύσει. Αν όμως είναι άρρωστος ή σε ταξίδι, (και δεν νηστεύει), τότε να νηστεύσει αργότερα τις ανάλογες μέρες. Ο ΑΛΛΑΧ επιθυμεί για σας κάθε ευκολία, και δεν θέλει να σας βάλει σε δυσκολίες. Και να συμπληρώνετε το ορισμένο αυτό χρονικό διάστημα, και να δοξάζετε τον ΑΛΛΑΧ διότι σας καθοδήγησε και ίσως να (Τον) ευγνωμονείτε.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.36-37.

¹² [Σούρα Αλ Ιμράν (Ο Οίκος Ιμράν) 3:96-97]:

«96. Ο πρώτος Οίκος Λατρείας που ορίστηκε για τους ανθρώπους ήταν ο ναός της Μπάκκα (Μέκκα), ευλογημένος και καθοδήγηση για όλο τον κόσμο.

97. Σ' αυτόν υπάρχουν φανερά Σημεία,- επί παραδείγματι – Το Μακάμ του Αβραάμ, κι όποιος έμπαινε σ' αυτόν ήταν ασφαλής. Το προσκύνημα στο ναό αυτόν είναι καθήκον που οφείλουν οι άνθρωποι που μπορούν να πληρώσουν για το ταξίδι του ΑΛΛΑΧ. Αν όμως

μουσουλμάνου, εφόσον σωματικά και οικονομικά είναι ικανός. Μερικές φορές το τζιχάντ (jihad), ή ο αγώνας του πιστού στην οδό του Θεού, θεωρείται ο έκτος πυλώνας¹³.

Όσον αφορά τα κέρδη από το Ισλάμ για έναν μουσουλμάνο, που θα τηρήσει τα παραπάνω, διακρίνονται στην επίγεια ζωή και στην μετά θάνατον ζωή. Στην επίγεια ζωή, ένας μουσουλμάνος κατέχει την δύναμη και την αξιοπρέπεια μέσω του Ισλάμ, ενώ στη Δευτέρα Παρουσία, η επιείκεια θα είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα του Θεού, ο οποίος ως ανταμοιβή θα του παρέχει τον παράδεισο¹⁴.

Τον καιρό που εξαπλώνεται ο λόγος του Προφήτη Μωάμεθ, πρωτοσυναντάται ο όρος Ισλάμ. Τότε οι νομοδιδάσκαλοι χώρισαν τον κόσμο σε δύο στρατόπεδα: το Dar al- Harb (=τον οίκο του πολέμου) και το Dar al- Islam (=τον οίκο του Ισλάμ). Συγγραφείς, όμως, όπως ο Οικονομίδης Αντώνης και ο Yves Lacoste κάνουν λόγο για τρεις οίκους. Ο τρίτος οίκος είναι ο οίκος της συνύπαρξης ή της συνθήκης (Dar al- Sulh)¹⁵, όπου μια μη μουσουλμανική περιοχή έχει κάνει ανακωχή με μια μουσουλμανική κυβέρνηση και συμφωνεί να προστατεύσει τους μουσουλμάνους στο έδαφος της, καθώς συμπεριλαμβάνει συνήθως μια συμφωνία για πληρωμή φόρου.

κανείς αρνηθεί το καθήκον αυτό, ο ΑΛΛΑΧ είναι πιο πλούσιος από τα δημιουργήματά Του (δηλ. δεν στηρίζεται πάνω σε κανένα).», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχτ, Μεδίνα Μουνάββα, 2000, σ.82.

¹³ John L. Esposito, *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.144.

¹⁴ Αλμαουντούντι Αμπούλ-άλα, *Οι Αρχές του Ισλάμ*, Μ.Μ. Αμπντελρασούλ, Αθήνα, 1993, σ.37.

¹⁵ Βλ. Αντώνης Οικονομίδης, *Πόλεμος και Ειρήνη στο Ισλάμ*, Επιστημονικά δημοσιεύματα, Ινστιτούτο Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου, Αθήνα, 1980 και Yves Lacoste, *Geopolitique des Islams*, no 35, 1984, σ.17 και σποραδικά, όπως αναφέρεται στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.23.

Κάποιοι σύγχρονοι συγγραφείς εξισώνουν το Dar al-Sulh με το έδαφος των φιλικών εθνών¹⁶.

Ο οίκος του Ισλάμ είναι ο μουσουλμανικός κόσμος, ο χώρος όπου το Ισλάμ αποτελεί την επίσημη ιδεολογία του και κυβερνάται από μουσουλμάνους ηγεμόνες, ενώ στον οίκο του πολέμου το Ισλάμ δεν κατέχει αυτή την δεσπόζουσα θέση.¹⁷ Οι μόνες σχέσεις που επιτρέπεται να έχουν οι δυο αυτοί οίκοι είναι σχέσεις ανάγκης και ονομάζονται νταρούρα. Ένα απλό παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η προμήθεια βασικών ειδών διατροφής.

Μεταξύ των δύο οίκων ξεσπά το τζιχάντ, που είναι γνωστός στους δυτικούς ως «ιερός πόλεμος», και προέρχεται από την ίδια ρίζα με αυτή της λέξης γκοχντ που σημαίνει προσπάθεια. Φέρει, λοιπόν, τρεις υποστάσεις που αποτελούν: α) μια προσπάθεια βελτίωσης του εαυτού του ίδιου του πιστού έναντι των παθών του, β) μια συλλογική προσπάθεια μαζί με την όμα, την κοινότητα δηλαδή των πιστών, για να βοηθήσει στην εξάπλωση του «Καλού» και να αποτρέψει το «Κακό» και γ) την ένοπλη μορφή αγώνα του πιστού είτε ατομικά είτε με την όμα¹⁸. Στην πρώτη και την δεύτερη υπόσταση μπορούμε να διακρίνουμε το πνευματικό στοιχείο που απορρέει, ενώ στην τρίτη υπάρχει εξωτερίκευση του πιστού, την οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Το Ισλάμ είναι μια θρησκεία πολυμορφική. Αποτελείται από τα εξής σχίσματα-σχολές: τον σουνιτισμό, τον χαριζιτισμό, τον σιιτισμό και τους νουζουαρίτες ή αλαουίτες. Με σημαντικότερα αυτά των σουνιτών και των σιιτών,

---

¹⁶ John L. Esposito, *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003 στο Oxford Islamic Studies Online, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e496>, [πρόσβαση 10/10/2015].

¹⁷ Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγάς, Εισαγωγικά παρατηρήσεις στο Νικόλαος Π. Ελευθεριάδης, *Ανατολικάί μελέται*, τόμος Α', Μυρμιδόνες, Αθήνα, 2012, σ.22-23.

¹⁸ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.29-30.

όπου και οι σίιτες με την σειρά τους διαχωρίζονται στους δωδεκαδιστές, στους ζαϊντίτες και στους ισμαηλίτες ή εβδομιστές¹⁹.

Με τον θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ το 632 μ.χ ξεκίνησαν οι έριδες της διαδοχής. Τίθεται το ερώτημα του διαδόχου για να κατευθύνει την κοινότητα. Οι οπαδοί του γαμπρού του Προφήτη Μωάμεθ, του ιμάμη Αλή, ισχυρίστηκαν πως μόνο οι στενοί συγγενείς (εξ αίματος) του Προφήτη θα έπρεπε να τον διαδεχθούν ως ανώτατοι θρησκευτικοί ηγέτες των μουσουλμάνων. Ο Αλή ήταν ξάδελφος του Μωάμεθ και σύζυγος της κόρης του Φατίμα. Αυτοί που ακολούθησαν τον Αλή ονομάστηκαν «οπαδοί του Αλή» ή σίιτες. Υπήρχε όμως και μια μερίδα πιστών οι οποίοι θεωρούσαν ότι οποιοσδήποτε ενάρετος μουσουλμάνος θα μπορούσε να διαδεχθεί τον Μωάμεθ χωρίς να προέρχεται απαραίτητα από το οικογενειακό του περιβάλλον. Η πλειοψηφία των πιστών ωστόσο εξέλεξε ως χαλίφη τον Άμπου Μπάκρ (Abu Bakr), έναν από τους πρώτους πιστούς του Προφήτη. Οι οπαδοί του χαλίφη ονομάστηκαν σουνίτες (από τη λέξη σούννα), δηλαδή πιστοί στην παράδοση, στις συνήθειες και στο κήρυγμα του Προφήτη Μωάμεθ. Τον Άμπου Μπάκρ (632-634) διαδέχθηκε ο Ομάρ (634-644) και αυτόν με τη σειρά του ο Οθμάν (644-656) και τέλος ο Αλή (656-661). Αυτοί είναι οι τέσσερις πρώτοι χαλίφηδες. Έτσι οι πιστοί χωρίστηκαν αναλόγως με το ποια γραμμή διαδοχής ακολουθούσαν. Το σουνιτικό δόγμα είναι το δημοφιλέστερο, με τους σουνίτες να αποτελούν σήμερα το 85% του μουσουλμανικού πληθυσμού, ενώ οι σίιτες μόλις το 15% περίπου²⁰. Στις μόνες χώρες που οι σίιτες είναι πλειοψηφία είναι το Ιράν, το Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν και το Μπαχρέιν, αλλά σημαντικές μειονότητες υπάρχουν στο Πακιστάν, Ινδία, Υεμένη, Αφγανιστάν, στη Σαουδική Αραβία και στο Λίβανο²¹.

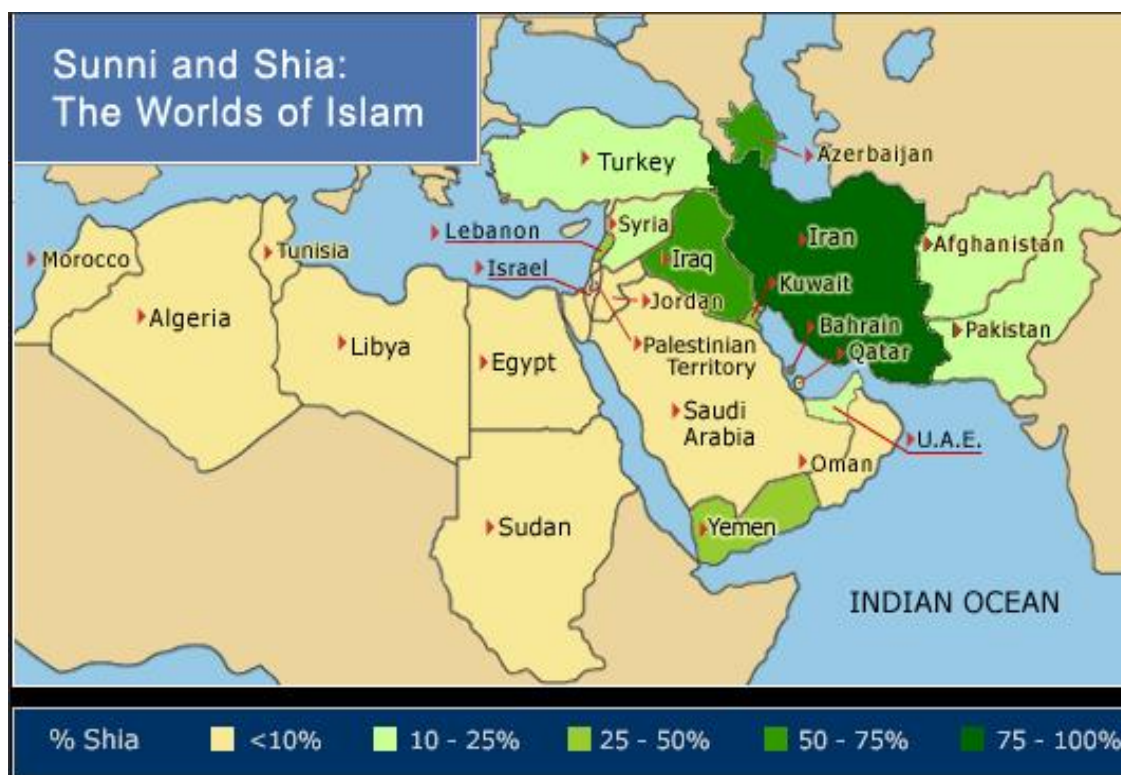
---

¹⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.76-83.

²⁰ John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.2.

²¹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.75-76 και «*Quelles sont les différences entre sunnites et chiites?*», Maxime Vaudano, *Le Monde*, 20/6/2014, http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2014/06/20/au-fait-quelle-difference-entre-sunnites-et-chiites_4442319_4355770.html, [πρόσβαση 10/10/2015].

Πίνακας 2. Ο κόσμος του Ισλάμ: Σουνίτες και Σίιτες²²

Βασική διαφορά των σιιτών και των σουνιτών, εκτός από την διαδοχή του Μωάμεθ, είναι πως οι σίιτες πιστεύουν πως το εγκντεχάντ, δηλαδή η προσωπική ερμηνεία, επιτρέπεται να εξασκείται από τον μάμη, τον οποίο τον χρίζουν ως αρχηγό των πιστών μόνο ο Αλλάχ, ο προφήτης του και ο προηγούμενος μάμης. Ενώ, οι σουνίτες έχουν αντικαταστήσει την εγκντεχάντ από την πιστή τήρηση των γραφών του Κορανίου και θεωρούν πως η κοινότητα των πιστών μπορεί να επιλέξει η ίδια τον αρχηγό της, τον μάμη, στον οποίο δεν οφείλουν υποταγή άνευ όρων²³.

²² Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον χάρτη είναι σύμφωνα με το www.cia.gov, CIA World Factbook; Adherents.com, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html>, [πρόσβαση 10/10/2015] και ο χάρτης παρουσιάζεται στο «Sunni and Shia: The Worlds of Islam», www.pbs.org, 26/3/2007, <http://www.pbs.org/wnet/wideangle/episodes/pilgrimage-to-karbala/sunni-and-shia-the-worlds-of-islam/?p=1737>, [πρόσβαση 10/10/2015].

²³ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.77-79.

Το Ισλάμ δεν έχει μόνο θρησκευτική αλλά και πολιτική υπόσταση. Οι βασικές αρχές του ισλαμικού κράτους, οι οποίες πηγάζουν από το ιερό κείμενο του Κορανίου είναι η αρχή της σούρα και η εφαρμογή της σαρία. Η αρχή της σούρα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών Μάζης Ιωάννης Θ. είναι «η οφειλόμενη υπακοή στην Προφήτη και σε αυτόν που κατέχει νόμιμα την εξουσία αλλά και η υποχρέωση του αρχηγού να συμβουλευεται τακτικά αυτούς που κυβερνά». ²⁴ Στην αρχή της εφαρμογής της σαρία, η εκάστοτε πολιτική εξουσία του οίκου του Ισλάμ για να διασφαλίσει τον τρόπο άσκησης εξουσίας της κατά τις αρχές του Ισλάμ, οφείλει να παίρνει συμβουλές από τους νομοκανονολόγους. Με βάση τα παραπάνω, οι σουνίτες κατέληξαν στον πολιτειακό πολυμορφισμό που υπάρχει σήμερα και οι σίιτες στην διακυβέρνηση από τον ιμάμη, όπου ο φακίχ είναι ο εγγυητής του νόμου του Ισλάμ και της ορθής άσκησης της εξουσίας ²⁵.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε με τίτλο «Οι περισσότεροι μουσουλμάνοι θέλουν δημοκρατία, προσωπικές ελευθερίες και το Ισλάμ στην πολιτική ζωή» ²⁶, ενδιαφέρον έχουν τα αποτελέσματα που αφορούν την Τουρκία, η οποία θα αποτελέσει και αντικείμενο μελέτης στην συνέχεια. Παρατηρείται, λοιπόν, πως ο νόμος στην Τουρκία πρέπει να ακολουθήσει τις αξίες και τις αρχές του Ισλάμ και όχι αυστηρά τις διδασκαλίες του Κορανίου. Σημειωτέον, η Τουρκία είναι μια σουνιτική χώρα κατά το μεγαλύτερο της ποσοστό.

---

²⁴ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.66.

²⁵ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.65-72.

²⁶ Pew Research Center, Ιούλιος 12, 2012, “Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life”, βλ. <http://www.pewglobal.org/files/2012/07/Pew-Global-Attitudes-Project-Arab-Spring-Report-FINAL-Tuesday-July-10-2012.pdf>, [πρόσβαση 11/10/2015].

Differing Views on How Much Influence Quran Should Have

Laws should...

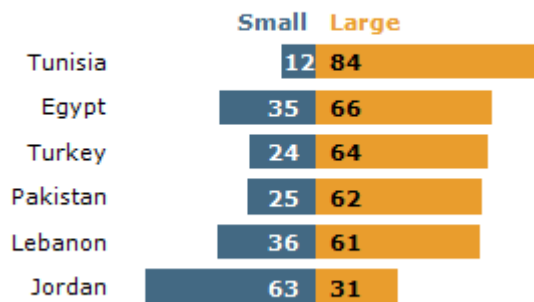
	Strictly follow the Quran	Follow the values and principles of Islam	Not be influenced by the Quran	DK
	%	%	%	%
Pakistan	82	15	0	2
Jordan	72	26	1	1
Egypt	60	32	6	3
Tunisia	23	64	12	2
Turkey	17	44	27	13
Lebanon	17	35	42	7

PEW RESEARCH CENTER Q39.

Πίνακας 3. Απόψεις σχετικά με την πόση επιρροή πρέπει να έχει το Κοράνι²⁷

Το Ισλάμ, επιπλέον, παίζει ένα μεγάλο ρόλο στην πολιτική ζωή της Τουρκίας όπως παραδέχεται ένα ποσοστό 64%. Επιβεβαιώνει ότι το θρησκευτικό στοιχείο, όχι απλά ενυπάρχει στο πολιτικό, αλλά διαδραματίζει και μεγάλο ρόλο στις πέντε από τις έξι χώρες όπου διεξήχθη η έρευνα και με ποσοστά ανώτερα του 61%.

How Much of a Role Does Islam Play in Politics?

PEW RESEARCH CENTER Q62.

Πίνακας 4. Πόσο ρόλο παίζει το Ισλάμ στην πολιτική²⁸;

²⁷ Pew Research Center, Ιούλιος 12, 2012, "Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life", σ.2, βλ. <http://www.pewglobal.org/files/2012/07/Pew-Global-Attitudes-Project-Arab-Spring-Report-FINAL-Tuesday-July-10-2012.pdf>, [πρόσβαση 11/10/2015].

Πέρα από το πολιτικό γίνεσθαι μιας χώρας, ο ισλαμικός Νόμος εισέρχεται και στον τομέα της οικονομίας και της ανάπτυξης, καθώς απαγορεύεται το επιτόκιο (ρέμπα) από το Κοράνι αλλά και ο κάθε είδους νεωτερισμού (μπένταα) είτε είναι «καλός» είτε «κακός». Ο διαχωρισμός αυτός είναι ρευστός στο Ισλάμ²⁹ καθώς και η ρέμπα σύμφωνα με τον Maxime Rodinson δεν ξέρουμε τι σημαίνει ακριβώς αν και στην κυριολεξία είναι η προσαύξηση: «Μια παράδοσις, μάλιστα, έλεγε πως το κορανικόν εδάφιο που ανεφερέτο εις αυτήν ήτο το τελευταίο που απεκάλυψε ο Αλλάχ εις τον Μωάμεθ, ώστε ο προφήτης απεβίωσε πριν προλάβει να το εξηγήσει [...]. Με την ρέμπα κατέληξε να νοείται γενικώς κάθε όφελος που απεκόμιζε ένας από τους συμβαλλόμενους εις μίαν αγοραπωλησίαν ή μίαν ανταλλαγή πολύτιμων μετάλλων ή εδωδίων ειδών»³⁰.

1.1.2 Τζιχάντ

Μετά την τρομοκρατική επίθεση στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 στους Δίδυμους Πύργους, στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και στο Πεντάγωνο, στη Νέα Υόρκη, ερωτήσεις για την φύση του Ισλάμ και για τις σχέσεις των μουσουλμάνων με τη βία και την τρομοκρατία έγιναν όλο και περισσότερες.

Όπως ήδη αναφέραμε, ο κόσμος είναι χωρισμένος στο Dar al- Harb και στο Dar al- Islam. Το Dar al- Harb περικλείει τα εδάφη των απίστων, οι οποίοι αντιμετωπίζονται είτε με το ξίφος, δηλαδή με βιαιότητα, που είναι το τζιχάντ, είτε με

---

²⁸ Pew Research Center, Ιούλιος 12, 2012, “Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life”, σ.19, βλ. <http://www.pewglobal.org/files/2012/07/Pew-Global-Attitudes-Project-Arab-Spring-Report-FINAL-Tuesday-July-10-2012.pdf> , [πρόσβαση 11/10/2015].

²⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.87-88.

³⁰ Βλ. Maxime Rodinson, *Islam et capitalisme*, Seuil, Paris, 1996 στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.89.

τον λόγο, την ντάουα (da'wa = κλήση), ανάλογα με τις καταστάσεις³¹. Η ντάουα είναι η κλήση στην οδό του Ισλάμ. Η αντίληψη που έχει κυριαρχήσει στην ισλαμική ιστορία είναι ότι μέσω του ένοπλου αγώνα, προσηλυτίζονταν οι μη μουσουλμάνοι, στο οποίο στόχευε η ντάουα. Έτσι το «τζιχάντ υπηρετούσε πάντοτε την ντάουα»³².

Ο όρος τζιχάντ διαφοροποιείται του πολέμου (harb), ο οποίος αφορά κάθε πολεμική σύρραξη χωρίς κάποια συγκεκριμένη επιδίωξη ή σκοπό³³. Ο ιερός πόλεμος, σύμφωνα με τον Γάλλο ισλαμολόγο Μπρούνο Ετιέν μπορεί να χαρακτηριστεί ως: i).ένοπλος αγώνας ο οποίος σκοπεύει τη διάδοση του Ισλάμ και τη διαφύλαξη των εδαφών που συμπεριλαμβάνει, ii).υποχρέωση για κάθε μουσουλμάνο αλλά και για όλη την μουσουλμανική κοινότητα και iii).θρησκευτική υποχρέωση λόγω της εξαφάνισης του «κακού»³⁴. Ωστόσο, το τζιχάντ κάποιες φορές παρουσιάζεται ως υποχρέωση όλων των πιστών ανεξαιρέτως (φάρντ άυν) και άλλες φορές ως υποχρέωση που αν την αναλάβει κάποιος ή κάποιοι, δεν την επιφορτίζεται το σύνολο των πιστών (φαρντ καφάουα)³⁵.

Αρχηγός του τζιχάντ μπορεί να είναι μόνο ένας μουσουλμάνος μονάρχης ή ένας ιμάμης. Οι αγωνιστές του λέγονται μουτζαχεντήν και αυτοί που πεθαίνουν σε έναν τέτοιο πόλεμο γίνονται μάρτυρες του Ισλάμ (σαχίηντ)³⁶. Η ερμηνεία του ιμάμη για το τζιχάντ είναι η προσφορά της δικής του ζωής ενός μουσουλμάνου στο Ισλάμ,

---

³¹ Φώτης Παπαγεωργίου, Αντώνης Σαμούρης, *Ισλαμισμός και Ισλαμοφοβία. Πέρα από την Προκατάληψη*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2012, σ.47.

³² Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.49.

³³ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.21.

³⁴ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.33-34.

³⁵ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.23-26.

³⁶ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.34.

παρά ενός μη μουσουλμάνου³⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αυτοκτονία απαγορεύεται στο Ισλάμ, διότι μόνο ο Θεός έχει το δικαίωμα να πάρει την ζωή που έδωσε³⁸. Ο Bassam Tibi διαχωρίζει το τζιχάντ με τον σύγχρονο τζιχαντισμό: «ο τζιχάντ συνδυάζει τον αγώνα με τον προσηλυτισμό σε πολέμους για εξάπλωση του Ισλάμ. Αυτός ο αγώνας υπόκειται σε δεσμευτικούς κανόνες, που περιορίζουν τους στόχους. Αντιθέτως, ο σύγχρονος τζιχαντισμός είναι μια μορφή ενός νέου μη τακτικού πολέμου, που εξαπολύεται ως παγκόσμιος τζιχάντ από εκείνους τους ισλαμιστές που προσυπογράφουν την βία για να πολεμήσουν τη Δύση και τους θεωρούμενους μουσουλμάνους συμμάχους της»³⁹. Οι κανόνες που επιβάλλονται είναι οι εξής⁴⁰:

- i. Απαγορεύονται οι ακρότητες, η δολιότητα και η απιστία σε όλους τους τομείς.
- ii. Απαγορεύονται οι περιττές και ανώφελες δοκιμασίες στον ηττημένο εχθρό, αφού σύμφωνα με τη Σούρα ελ- Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:190: «190.Και να πολεμάτε για χάρη του ΑΛΛΑΧ όσους σας πολεμούν, αλλά μην ξεπερνάτε τα όρια, γιατί ο ΑΛΛΑΧ δεν αγαπά τους παραβάτες.»⁴¹.
- iii. Καταδικάζονται τα δηλητηριώδη όπλα και οι μαζικές και αδιάκριτες καταστροφές.
- iv. Απαγορεύονται οι ανώφελες καταστροφές και, ιδιαίτερα, οι καταστροφές των καλλιεργειών.
- v. Να διαχωρίζονται οι στρατιώτες και οι απλοί πολίτες που δεν συμμετείχαν στις εχθροπραξίες.
- vi. Να υπάρχει σεβασμός σε αυτούς που αποχωρούν από το πεδίο της μάχης.

---

³⁷ Gabriele Marranci, *Jihad Beyond Islam*, Berg, Oxford/New York, 2006, σ.22.

³⁸ John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.257.

³⁹ Bassam Tibi, *Political Islam, World Politics and Europe*, Routledge, London/New York, 2008, σ.41.

⁴⁰ Συνοπτικά όπως παρουσιάζονται στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.34-37.

⁴¹ *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.38.

- vii. Οι αιχμάλωτοι μετά το τέλος του πολέμου, με την σαφή προϋπόθεση πως όλοι οι μουσουλμάνοι κρατούμενοι θα αφεθούν ελεύθεροι από τον εχθρό, θα ανταλλάγουν ή θα δοθούν λύτρα για την απελευθέρωσή τους [Σούρα Μουχάμμεντ (Ο Προφήτης Μουχάμμεντ) 47:4]⁴².
- viii. Να προστατεύεται ο άμαχος πληθυσμός και να υπάρχει σεβασμός στις θρησκευτικές πεποιθήσεις.
- ix. Απαγορεύεται η οποιαδήποτε τιμωρία σε πρόσωπα που δεν έχουν διαπράξει τα ίδια τα όποια εγκλήματα.
- x. Απαγορεύονται τα αντίποινα και η αμοιβαιότητα σε εγκληματικές πράξεις.
- xi. Να συνεργάζονται με τον εχθρό όταν πρόκειται για ανθρωπιστική βοήθεια.
- xii. Να τηρούνται πιστά οι συμφωνίες μεταξύ των αντιμαχόμενων συνθηκών.

Εκτός από κανόνες, το τζιχάντ έχει και λόγο ύπαρξης. Στο βιβλίο του Νικολάου-Πατραγά Κυριάκου Θ, «*Το Νομικόν Καθεστώς του Ίερού Πολέμου κατά το Ισλάμ*», η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, η άμυνα κατά της επίθεσης και η καταστολή της αδικίας παρουσιάζονται ως λόγοι ύπαρξης του ιερού πολέμου⁴³. Ενώ, αναφορικά με την συμμετοχή στο τζιχάντ προσμετρούνται οι πράξεις που γίνονται με τον οποιοδήποτε τρόπο με σκοπό την επιτυχή έκβαση μιας μάχης και η αντικατάσταση ενός προσώπου από άλλο⁴⁴. Η δειλία και η εγκατάλειψη της μάχης

---

⁴² [Σούρα Μουχάμμεντ (Ο Προφήτης Μουχάμμεντ) 47:4]:

«4. Γι' αυτό όταν συναντάτε τους άπιστους (στη μάχη), κτυπάτε το λαιμό τους (να τους πολεμάτε) μέχρι να τους νικήσετε εντελώς (να τους υποτάξετε) και τότε δέστε τους ένα δεσμό σταθερό (πάνω τους), ασφαλίστε τους σαν αιχμαλώτους. Έπειτα είτε να τους χαρίσετε την ελευθερία ή τη ανταλλαγή τους με λύτρα, μέχρις ότου ο πόλεμος βάλει κάτω το φορτίο του (σταματήσει). Τέτοια είναι η διαταγή. Κι αν ήθελε ο ΑΛΛΑΧ (θα μπορούσε βέβαια) (ο ίδιος) να τους εκδικηθεί, κι όμως ήθελε να δοκιμάσει μερικούς από σας τους άλλους. Όσοι όμως σκοτώθηκαν (πολεμώντας) υπέρ του ΑΛΛΑΧ (τότε) ο ΑΛΛΑΧ, ποτέ δεν θα ματαιώσει τα καλά έργα τους.» , όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.782-783.

⁴³ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.49-56.

⁴⁴ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.66-67.

απαγορεύονται⁴⁵. Επιπλέον, σημαντικά μέσα του τζιχάντ είναι τα οικονομικά μέσα που εξασφαλίζουν τα αναγκαία για τη νίκη του πολέμου, στα οποία συνυπολογίζεται η οικονομική συμμετοχή των ανθρώπων, αλλά και η κατά παράταξη επίθεση, η προστασία των συνόρων και της μεθορίου, η γνώση του πολεμικού σχεδιασμού του εχθρού και η εμπύχωση του στρατεύματος δια μέσω της ομιλίας, που υπό την σημερινή έννοια είναι η προσωπική νουθεσία και τα σύγχρονα μέσα έκφρασης⁴⁶.

Υπάρχουν δύο αντικρουόμενες έννοιες του τζιχάντ, αυτές του βίαιου και του μη βίαιου τζιχάντ. Λέγεται ότι όταν ο Προφήτης επέστρεψε από μάχη, είπε στους ακόλουθους του: «Επιστρέψαμε από την μικρότερη τζιχάντ στην μεγαλύτερη τζιχάντ»⁴⁷· εννοώντας ότι το μικρότερο τζιχάντ είναι ο πόλεμος με τα όπλα και το μεγαλύτερο τζιχάντ ο πόλεμος ενάντια στα πάθη και στο εγωισμό μας. Αν και το Κοράνι ενθάρρυνε την ειρηνική συνύπαρξη με τους μη μουσουλμάνους [Σούρα ελ-Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:62: «62.Όσοι όμως πίστεψαν (στο Κοράνιο) κι όσοι ακολούθησαν τις Ιουδαϊκές Γραφές και οι Χριστιανοί και οι Σαββαίοι, κι όποιος άλλος πίστεψε στον ΑΛΛΑΧ και την Έσχατη Μέρα κι έκανε το καλό, θα έχουν την ανταμοιβή του Κυρίου τους. Σ' αυτούς δεν θα υπάρχει ούτε φόβος, ούτε λύπη»]⁴⁸ και τις ειρηνικές διαδικασίες [Σούρα ελ-Ενφάλ (Τα Λάφυρα του πολέμου) 8:61: «61.Κι αν (ο εχθρός) κλίνει, προς τη μεριά της ειρήνης, τότε κι εσύ να γείρεις σ' αυτή και να βασιστείς στον ΑΛΛΑΧ. Γιατί είναι (ο Μοναδικός) που ακούει και γνωρίζει (τα πάντα).»⁴⁹ και Σούρα ελ-Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:5: «(...) Αν όμως μετανιώσουν και διατηρήσουν την τακτική προσευχή κι εφαρμόσουν (τακτική) ελεημοσύνη, τότε αφήστε τους ελεύθερους.- Γιατί ο ΑΛΛΑΧ είναι Πολυεύσπλαγχνος,

---

⁴⁵ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.90-95.

⁴⁶ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.58-66.

⁴⁷ John L. Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.254.

⁴⁸ *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.12.

⁴⁹ *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.251.

Πολυεπεικής.»⁵⁰], υπάρχουν κάποιοι στίχοι που καταδεικνύουν την βίαιη φύση του Ισλάμ. Χαρακτηριστικοί είναι οι εξής στίχοι: «191. Φονεύετέ τους όπου τους βρίσκετε και διώχτε τους, από κει που σας έδωξαν. Η καταδίωξη στην ειδωλολατρία είναι χειρότερα απ' το φόνο. Και μην τους πολεμάτε δίπλα στο απαράβατο Τέμενος, εκτός αν αυτοί πρώτοι σας πολεμήσουν εκεί. Αν όμως σας πολεμήσουν, σκοτώστε τους. Τέτοια είναι η τιμωρία των άπιστων.»⁵¹, «5. Κι όταν οι απαγορευμένοι μήνες έχουν περάσει, τότε (πολεμάτε και) σκοτώνετε τους ειδωλολάτρες, οπουδήποτε κι αν τους βρείτε, και συλλάβετε τους και πολιορκείστε τους και στήστε τους παγίδες με κάθε (πολεμικό) στρατήγημα.(...)»⁵² και «29. Πολεμάτε αυτούς που δεν πιστεύουν στον ΑΛΛΑΧ, κι ούτε στην Έσχατη Ημέρα, και δεν απαγορεύουν αυτό που απαγόρευσε ο ΑΛΛΑΧ κι ο Απόστολός Του (Μουχάμμεντ), κι ούτε αναγνωρίζουν την αληθινή θρησκεία (ακόμη κι αν είναι) απ' το Λαό που του δόθηκε η Βίβλος μέχρις ότου δώσουν το φόρο υποτελείας (τζίζγια) με εκούσια υποταγή, κι (αισθανθούν) τον εαυτό τους ταπεινωμένο.»⁵³.

Επομένως, σύμφωνα με το Κοράνι, επιτρέπεται ο φόνος των απίστων. Κατά τους νομοκανονολόγους, όμως υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις. Παραδείγματος χάρη, απαγορεύεται να φονευθούν οι θρησκευτικοί λειτουργοί, οι γυναίκες, οι άνηβοι (αυτοί που δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους), οι

---

⁵⁰ Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.255.

⁵¹ [Σούρα ελ- Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:191], όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.38.

⁵² [Σούρα ελ Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:5], όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.255.

⁵³ [Σούρα ελ- Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:29], όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.260.

ανάπηροι, οι έμποροι, οι γεωργοί, οι δούλοι και γενικά ο άμαχος πληθυσμός, εφόσον δεν έχουν συμμετάσχει στην μάχη⁵⁴.

Η ανταμοιβή των πολεμιστών των τζιχαντ έγκειται σε θεϊκή ανταμοιβή⁵⁵. Είναι εγγυημένη η θέση τους στον παράδεισο [Σούρα ελ-Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:111]⁵⁶, η συγχώρεση των αμαρτιών τους [Σούρα ελ-Ναχλ (Η Μέλισσα) 16:110-111]⁵⁷ και η θεία ευαρέσκεια [Σούρα ελ-Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:20-22]⁵⁸.

---

⁵⁴ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.71-80.

⁵⁵ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικά Μελέται Α'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.119-125.

⁵⁶ [Σούρα ελ-Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:111]:

«111. Ο ΑΛΛΑΧ αγόρασε απ' τους Πιστούς τον εαυτό τους και τις περιουσίες τους, για να έχουν (σαν αντάλλαγμα) τον παράδεισο. Αυτοί θα πολεμήσουν για την θρησκεία Του, θα σκοτώσουν και θα σκοτωθούν. Αυτή είναι μια αληθινή υπόσχεση από τον ΑΛΛΑΧ που αναφέρεται στο Νόμο (τη Βίβλο), στο Ευαγγέλιο, και στο Κοράνιο. Και ποιος άλλος είναι πιο συνεπής στις υποσχέσεις του απ' τον ΑΛΛΑΧ; Χαρείτε -τότε- για το αντάλλαγμα που έχετε αποφασίσει. Αυτό είναι η μεγαλύτερη Νίκη.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.278.

⁵⁷ [Σούρα ελ-Ναχλ (Η Μέλισσα) 16:110-111]:

«110. Και βέβαια - ο Κύριός σου, γι' αυτούς που έχουν εγκαταλείψει τα σπίτια τους, (μετανάστευσαν στην Εγίρα) μετά από δοκιμασίες και διωγμούς, και έπειτα πολέμησαν για την Πίστη και καλύτερα υπόμεναν, ο Κύριός σου βέβαια -μετά απ' όλα είναι Πολυεπιεικής, Πολυέλεος

111. Την Ημέρα (της Κρίσης) που κάθε ψυχή θα αγωνιστεί (λογοδοτώντας) για τον εαυτό της κάθε ψυχή θα αμειφθεί πλήρως για όλα τα έργα της, και κανείς δεν θα αδικηθεί.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.394.

⁵⁸ [Σούρα ελ-Τέβμπε (Η Μετάνοια) 9:20-22]:

«20. Εκείνοι που πίστεψαν και μετανάστευσαν και μόχθησαν (μ' όλα τα μέσα) υπέρ του ΑΛΛΑΧ με τις περιουσίες τους και τον ίδιο τον εαυτό τους, έχουν τον υψηλότερο βαθμό στον ΑΛΛΑΧ, κι είναι αυτοί που θα επιτύχουν (τη σωτηρία της ψυχής τους).

21. Ο Κύριός τους τούς δίνει ευχάριστες ειδήσεις ευσπλαχνίας, τη γενναιοδωρία Του και Κήπους, όπου οι απολαύσεις διαρκούν, (και)

Παρόλο που υπογραμμίζεται πως το τζιχάντ υπόκεινται σε κανόνες και στόχους, ενώ η παραποίησή του το έχει μετατρέψει σε τζιχαντισμό, σε ένοπλο, δηλαδή, αγώνα εναντίον μουσουλμάνων και μη, χωρίς κανόνες και στόχους στην σύγχρονη κοινωνία η έννοια του τζιχάντ και η ιδέα των βομβιστών αυτοκτονίας βρίσκονται σε σύγχυση. Για ορισμένους μουσουλμάνους η έννοια του τζιχάντ έχει αλλάξει με την πάροδο των χρόνων εξαιτίας της προσπάθειας που καταβάλουν να επιβεβαιώσουν την ανεξαρτησία τους και να προσδιορίσουν τους εαυτούς τους στον σύγχρονο κόσμο. Η αρχή όλων των ερμηνειών του τζιχάντ, όπως καταλήγει ο Gabriele Marranci, είναι η προσωπική ταυτότητα⁵⁹ του καθενός.

1.2 Τα ισλαμιστικά κινήματα

1.2.1 Αποσαφήνιση όρων και διευκρινήσεις

Προτού γίνει η ανάλυση για τα ισλαμιστικά κινήματα, θα πρέπει να αποσαφηνιστούν ορισμένοι όροι που θα μας είναι χρήσιμοι στην συνέχεια και να δοθούν κάποιες διευκρινήσεις. Ο Mohammed Arkoun προτείνει τον εννοιολογικό διαχωρισμό ανάμεσα στο «Ισλάμ» (με ιώτα κεφαλαίο), το οποίο αποτελεί για τον μουσουλμανικό κόσμο κοινή διαχρονική και μεταφυσική αντίληψη του κόσμου και χρησιμοποιείται ως γεωγραφικο-θρησκευτικός όρος, και «των ισλάμ» (με ιώτα πεζό, στον πληθυντικό) που είναι η συνιστώσα του πολυποίκιλου και πολυεπίπεδου

---

22. Θα μείνουν εκεί (στο παράδεισο) για πάντα. Πράγματι δίπλα στον ΑΛΛΑΧ είναι η μεγαλύτερη αμοιβή.» , όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββαρα, 2000, σ.258-259.

⁵⁹ Gabriele Marranci, *Jihad Beyond Islam*, Berg, Oxford/New York, 2006, σ.30.

πολιτικοποιημένου Ισλάμ καθώς γίνονται αναφορές με ιδεολογικο-πολιτικό περιεχόμενο⁶⁰.

Το επίθετο «ισλαμιστικός-ή-ό» είναι η μετατροπή του Ισλάμ υπό την θρησκευτική του υπόσταση στην πολιτικο-ιδεολογική του υπόσταση, όπου πολιτικές πράξεις και ιδεολογίες γίνονται στο όνομα του Ισλάμ⁶¹.

Ο «ισλαμισμός» δεν έχει έναν ορισμό κοινό αποδεκτό από όλους, αφού για ορισμένους ανθρώπους είναι ιδεολογία, για άλλους μέθοδος της πολιτικής ή της πολιτικοποίησης ή ακόμη μπορεί να θεωρηθεί ως θρησκευτική χειραγώγηση στην πολιτική. Ωστόσο, ο Τούρκος διανοούμενος Ali Bulaç τον ορίζει ως εξής: «ο Ισλαμισμός είναι ένα διανοητικό, ηθικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και διακρατικό κίνημα που βασίζεται στο Ισλάμ ως κύριο σημείο αναφοράς και στοχεύει σε μια νέα αντίληψη του ανθρώπου, της κοινωνίας, της πολιτικής/του κράτους και κατά συνέπεια σε ένα νέο μοντέλο της κοινωνικής οργάνωσης και της καθολικής Ισλαμικής Ενότητας»⁶². Επομένως, ο «ισλαμισμός» δεν θα πρέπει να συγχέεται με το «Ισλάμ» καθώς αποτελεί κοινωνική και πολιτική αντίληψη επηρεασμένη από την θρησκεία του Ισλάμ. Σύμφωνα με αυτό, θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί σε ένα πολιτικό Ισλάμ.

Ο όρος «ισλαμιστής», σύμφωνα με τον Νικολάου-Πατραγά Κυριάκο Θ., προσδιορίζει την κοινωνική προέλευση του υποκειμένου και το πολιτικό του στίγμα⁶³, ενώ το χαρακτηριστικό στοιχείο που τους διαχωρίζει με τους υπόλοιπους μουσουλμάνους, όπως εξηγεί ο Bulaç, είναι ότι «αυτοί (οι ισλαμιστές) έχουν ως

---

⁶⁰ Βλ. Mohammed Arkoun, *L' Islam et les islams*, Hérodote, no.35, 1984, σ.19 στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.46.

⁶¹ Ιωάννης Θ.Μάζης, «Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική παρουσίαση», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.84 και Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία, Λιβάνη*, Αθήνα, 2011, σ.36.

⁶² Ali Bulaç, *"On Islamism: Its Roots, Development and Future"*, *Insight Turkey*, Vol.14, No.4, 2012, σ.67-68.

⁶³ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, Εισαγωγικά παρατηρήσεις στο Νικόλαος Π. Ελευθεριάδης, *Ανατολικάί μελέται*, τόμος Α', Μυρμιδόνες, Αθήνα, 2012, σ.22-23.

αναφορά τον μουσουλμανισμό ως θρησκεία και ότι προτάσσουν με σαφή τρόπο την ταυτότητα του μουσουλμάνου»⁶⁴. Η διαφορά μουσουλμάνου και ισλαμιστή πηγάζει από την προσωπική κατανόηση, εγκντεχάντ, του Κορανίου και της σούννα⁶⁵.

Επιπλέον, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί η σύγχυση που υπάρχει σχετικά με το Ισλάμ και την δημοκρατία. Το Ισλάμ και η δημοκρατία είναι απολύτως συμβατά αφού το δημοκρατικό πολίτευμα είναι αυτό που μπορεί να εγγυηθεί την ανάπτυξη του Ισλάμ. Αντιθέτως, οι Ισλαμιστές προτείνουν να υιοθετηθεί μια μορφή του Ισλάμ που δεν μπορεί να συνάδει με τη δημοκρατία διότι ο στόχος τους είναι η σταδιακή ισλαμοποίηση της κοινωνίας με την επιβολή⁶⁶ είτε αυτό σημαίνει με την χρήση βίας είτε με ειρηνικό τρόπο. Επομένως, η σύγκρουση υφίσταται μεταξύ του ισλαμισμού και της δημοκρατίας⁶⁷.

1.2.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις και ιδεολογικές αναφορές των ισλαμιστικών κινημάτων

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο ισλαμισμός ως έννοια δεν υπήρχε, αφού η οθωμανική αυτοκρατορία που επικρατούσε έως τότε είχε ως ιδεολογία το Ισλάμ⁶⁸. Έπειτα, με την κατάρρευση της αυτοκρατορίας άρχισαν να δημιουργούνται «σύγχρονα» κράτη στον οίκο του Ισλάμ υιοθετώντας το Δίκαιο της Δύσης και το Ισλάμ να χάνει την κυρίαρχη θέση που είχε μέχρι τότε στην μουσουλμανική κοινωνία. Αποτέλεσμα ήταν τα ισλαμιστικά κινήματα, τα οποία αντανάκλουν την προσπάθεια του μουσουλμανικού κόσμου να βρουν ιδεολογικές προτάσεις για την

---

⁶⁴ Ali Bulaç, *“On Islamism: Its Roots, Development and Future”*, *Insight Turkey*, Vol.14, No.4, 2012, σ.50.

⁶⁵ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.24.

⁶⁶ Φώτης Παπαγεωργίου, Αντώνης Σαμούρης, *Ισλαμισμός και Ισλαμοφοβία. Πέρα από την Προκατάληψη*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2012, σ.393-394.

⁶⁷ Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.223.

⁶⁸ Ali Bulaç, *“On Islamism: Its Roots, Development and Future”*, *Insight Turkey* Vol.14, No.4, 2012, σ.68.

ιδανική μουσουλμανική πολιτεία στη «νέα» εποχή όπως διαμορφωνόταν με τα νέα δεδομένα και τις αλλαγές.

Τα ισλαμιστικά κινήματα αντανακλούν την πολυμορφικότητα του Ισλάμ, όμως, η τζιχάντ και η ντάουα είναι κοινές έννοιες και πρακτικές, έχοντας ιδιαίτερη σημασία λόγω της διαμόρφωσης του πλαισίου της δράσης τους⁶⁹. Συχνές αναφορές στο ιερό κείμενο του Κορανίου και της σούνα γίνονται από τα ισλαμιστικά κινήματα και ο θεωρητικός τους κορμός έγκειται, αρχικά, στην εκούσια λανθασμένη άποψη ότι ο κατακερματισμός του μουσουλμανικού κόσμου είναι αποτέλεσμα του δυτικού ιμπεριαλισμού και δευτερευόντως, στην ταύτιση του Ισλάμ που είναι θρησκεία, με τα ισλάμ, που είναι ιδεολογίες⁷⁰.

Με τον όρο «ισλαμιστικό κίνημα» (ή ισλαμικό κίνημα) ή αλλιώς πολιτικό Ισλάμ, όπως αναφέρεται από τον Γώγο Κωνσταντίνο Χ., περιλαμβάνονται «όλα τα κινήματα του σύγχρονου μουσουλμανικού κόσμου που χαρακτηρίζονται από πολιτική ιδεολογία, κοινωνικο-πολιτική δράση, πολιτικούς –και όχι θρησκευτικούς- στόχους αλλαγής της υφιστάμενης κοινωνίας και πολιτείας»⁷¹. Το ισλαμικό φαινόμενο, επομένως, είναι μια κοινωνικο-πολιτική αμφισβήτηση⁷² και ο όρος «ισλαμικός ζηλωτισμός» (islamic fundamentalism) εκφράζει το ίδιο και υπογραμμίζει ότι πρόκειται για την επιστροφή στην εφαρμογή των θρησκευτικών κανόνων και στην μελέτη του Κορανίου και της σούνα⁷³.

Ο Nabeel T. Jabbour στο άρθρο του “*Islamic Fundamentalism: Implications for Missions*” παρατηρεί την τάση που υπάρχει «να κρίνεται η αφοσίωση των

---

⁶⁹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.48-49.

⁷⁰ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.59-60.

⁷¹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.52.

⁷² Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.62.

⁷³ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.48-49.

ζηλωτιστών (Fundamentalists) ως εξτρεμισμός, η προθυμία τους να καθορίζουν τη ζωή τους για να υπηρετούν τον Θεό, ως φανατισμός, η ολιστική άποψη της ζωής τους ως εξέγερση ενάντια στο κράτος, το μίσος τους και η επιθυμία να τιμωρήσουν την αμαρτία ως δίψα για αίμα, τις πεποιθήσεις τους ως δογματισμό, την αλληλεγγύη τους ως αποκλειστικότητα και το αίσθημα της αξιοπρέπειας και της τιμής ως αγέρωχη περηφάνια». Στη συνέχεια, εξηγεί πως το Ισλάμ βρίσκεται σε μια κατάσταση αναγέννησης, σύμφωνα με τον ισλαμικό ζηλωτισμό, όπως καταδεικνύεται από την ταχύτητα της εξάπλωσης του, την ποικιλομορφία των κέντρων του, τη συνοχή, την πληρότητα του Ισλάμ και τις διάφορες κατηγορίες της κοινωνίας. Οι παράγοντες που διαμορφώνουν το περιβάλλον στο οποίο ζει κάποιος και τον ωθούν να ακολουθήσει τον ισλαμικό ζηλωτισμό είναι οικονομικοί, κοινωνικοί και ψυχολογικοί, που ως κοινό χαρακτηριστικό έχουν την περιθωριοποίηση που βρίσκεται ή νιώθει ότι βρίσκεται ένα άτομο. Αυτό ακριβώς εκμεταλλεύεται ο ισλαμικός ζηλωτισμός και υπόσχεται σε έναν μελλοντικό του ακόλουθο ότι ο ίδιος θα συμμετάσχει και θα διαμορφώσει την ιστορία έχοντας, μάλιστα, σημαντικό ρόλο. Κατά αυτόν τον τρόπο, ισχυρίζεται ο Jabbour, πως «οι νέοι άνθρωποι βρίσκουν την ταυτότητα τους ακολουθώντας τον Θεό, το μέρος που ανήκουν ως αφοσιωμένα μέλη σε διάφορες ισλαμιστικές ομάδες και τον εχθρό τους στον Σατανά και στην υποκρισία της ονομαζόμενης μουσουλμανικής κοινωνίας». Επομένως, δεν ισχύει ότι «το Ισλάμ είναι ένα δέντρο που τρέφεται από το αίμα των μαρτύρων του», αλλά το περιβάλλον είναι αυτό που διαμορφώνει τα μέλη του ισλαμικού ζηλωτισμού⁷⁴.

1.2.3 Τα κινήματα του ισλαμικού ζηλωτισμού

Ο Youssef Choueiri, στο πλαίσιο του ισλαμικού ζηλωτισμού, διακρίνει τα εξής τρία διαφορετικά κινήματα⁷⁵:

---

⁷⁴ Nabeel T. Jabbour, *“Islamic Fundamentalism: Implications for Missions”*, *International Journal of Frontier Missions*, Vol.11, No.2, 1994, σ.81-86.

⁷⁵ Βλ. Youssef M. Choueiri, *Islamic Fundamentalism*, Continuum, London/New York (Revised edition 1997), Reprinted 2002. «Introduction to the First Edition» στο Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.53.

α) το αναβιωτικό κίνημα («revivalism»), μεταξύ 1744-1885,

β) το μεταρρυθμιστικό κίνημα («reformism»), μεταξύ 1839-1954,

γ) το ριζοσπαστικό κίνημα («radicalism»), από το 1945 μέχρι σήμερα.

Το αναβιωτικό κίνημα («revivalism») έκανε την αρχή των θρησκευτικο-πολιτικών κινημάτων που ασχολήθηκαν με την κοινωνική και ηθική μεταρρύθμιση το 1744. Οι ακόλουθοί του συνέθεσαν μια ολιστική ερμηνεία του Ισλάμ και απαιτούσαν την καθαρότητα του, καλώντας για μια κοινωνική τάξη που θα βασίζεται σε μια αυτάρκη ισλαμική εναλλακτική⁷⁶. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις του αναβιωτικού ισλαμιστικού κινήματος είναι ο ουαχαμισμός (wahhabism) και ο μαχντισμός⁷⁷. Ο ουαχαμισμός ιδρύθηκε από τον Μουχάμαντ Ίμπν Αμπντέλ Ουάχαμπ (Muhammad ibn ‘Abd al-Wahhāb) τον 11^ο αιώνα και χαρακτηρίζεται από τον ηθικό πουριτανισμό και από την τάση επιστροφής στις ισλαμικές παραδόσεις. Ο Μαχντισμός ιδρύθηκε τον 19^ο αιώνα από τον Μουχάμαντ Άχμαντ μπεν Αμπντάλλα (Muhammad Ahmad bin Abd Allah), ο οποίος αυτοονομάστηκε Mahdī, δηλαδή Μεσσίας, και προέτρεψε τους πιστούς του σε τζιχάντ⁷⁸.

Ο John L. Esposito στο βιβλίο του “*Islam: The Straight Path*” παρουσιάζει το γενικό ιδεολογικό πλαίσιο του αναβιωτικού κινήματος, όπου το Ισλάμ είναι ο απόλυτος και περιεκτικός τρόπος ζωής, ενώ η θρησκεία είναι αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής, του νόμου και της κοινωνίας. Λόγω της απομάκρυνσης από τον σωστό δρόμο του Ισλάμ και την υιοθέτηση του δυτικού κοσμικού μονοπατιού οι μουσουλμανικές κοινωνίες απέτυχαν και για να αποκατασταθεί ο νόμος του Θεού, θα πρέπει να αντικατασταθούν από τον ισλαμικό νόμο οι εμπνευσμένοι από την Δύση αστικοί κώδικες. Η ανανέωση της κοινωνίας, λοιπόν, απαιτεί επιστροφή στο Ισλάμ· μια θρησκευτικο-πολιτική και κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση, εμπνευσμένη

---

⁷⁶ John L. Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.156-157.

⁷⁷ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.54.

⁷⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.84-85.

από το Κοράνι και από το πρώτο μεγάλο ισλαμικό κίνημα οδηγούμενο από τον Προφήτη. Αν και ο εκδυτικισμός της κοινωνίας καταδικάζεται, ο εκσυγχρονισμός όχι. Η επιστήμη και η τεχνολογία είναι αποδεκτές, αλλά με την προϋπόθεση ότι διασφαλίζεται η ισλαμική πίστη και οι ισλαμικές αξίες. Τέλος, το αναβιωτικό κίνημα θεωρεί ότι η διαδικασία του εξισλαμισμού, ή για να είμαστε πιο ακριβείς του ξανα-εξισλαμισμού, απαιτεί οργανώσεις αφοσιωμένων και εκπαιδευμένων μουσουλμάνων, που με τις ενέργειες τους, θα καλούν τους υπόλοιπους μουσουλμάνους να αγωνιστούν (τζιχάντ) πρόθυμα ενάντια στην διαφθορά και στην κοινωνική αδικία⁷⁹.

Το μεταρρυθμιστικό κίνημα («reformism») έπεται και οι έννοιες εκσυγχρονισμός και εκκοσμίκευση έχουν παράλληλη πορεία με το φαινόμενο του ισλαμισμού. Τις ηγετικές θέσεις είχαν οι δημόσιοι λειτουργοί, οι διανοούμενοι και οι νομοδιδάσκαλοι. Στόχος τους ήταν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και ο εκσυγχρονισμός σε όλα τα επίπεδα λόγω της υπεροχής της Ευρώπης μέσω των ισλαμιστικών κειμένων⁸⁰.

Οι μεταρρυθμίσεις ξεκίνησαν την περίοδο του Τανζιμάτ (1839-1871) όπου το κέντρο της εξουσίας μεταφέρθηκε από το παλάτι στην Υψηλή Πύλη, ενώ τα βασικά κίνητρα ήταν οι εξωτερικές πιέσεις και το διάταγμα του Γκιουλχανέ το 1839. Το Τανζιμάτ περιείχε μια σειρά μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν σχεδόν όλες τις πλευρές των σχέσεων κράτους-ατόμου. Οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις, για παράδειγμα, αφορούσαν την αύξηση του στρατού και την απόκτηση του σύγχρονου ευρωπαϊκού εξοπλισμού, ενώ η δημιουργία υπουργείων και επιτροπών σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα ήταν απόρροια του εξορθολογισμού και της εξειδίκευσης στον κεντρικό γραφειοκρατικό μηχανισμό. Ακολούθησαν μεταρρυθμίσεις στην φορολογία και στην εκπαίδευση αλλά έμφαση δόθηκε στις νομικές και δικαστικές διαδικασίες⁸¹.

---

⁷⁹ John L. Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.165.

⁸⁰ Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.54-56.

⁸¹ Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.98-117.

Η πρώτη αντίδραση που προήλθε απέναντι στο Τανζιμάτ ήταν από τους Νέους Οθωμανούς (Yeni Osmanlılar) που εμφανίστηκαν μεταξύ 1867 και 1878. Ήταν η πρώτη οθωμανική ομάδα που προσπάθησε να συνδυάσει τις δυτικές ιδέες με το Ισλάμ, όπως ελευθερία και ισότητα, χρησιμοποιώντας ακόμα τα μέσα επικοινωνίας⁸². Εκτός από τους Νέους Οθωμανούς, το μεταρρυθμιστικό κίνημα εκφράστηκε και μέσω του σαλαφισμού, που προέρχεται από την αραβική λέξη salaf και σημαίνει προκάτοχος ή πρόγονος. Ο σαλαφισμός κήρυττε στην επιστροφή του πρώιμου Ισλάμ του Κορανίου και της σούννα⁸³. Ιδιαίτερη επιρροή άσκησαν, επίσης, οι εξής στοχαστές: ο Τζαλαμαντίν Αλ Αφγανί (Jamal al-din al-Afgani), ο Μουχάμαντ Αμπντού (Muhammad Abduh) και ο Χασάν Αλ Μπάννα (Hasan al-Banna).

Ο Χασάν Αλ Μπάννα χρήζει περαιτέρω προσοχής, διότι ήταν αυτός που ίδρυσε το 1928 την οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων της Αιγύπτου υπό το τρίπτυχο χαλιφεία-εκδυτικισμός-προσηλυτισμός⁸⁴. Θεωρούσε πως η απόκτηση της ανεξαρτησίας της Αιγύπτου θα οδηγούσε στην εξασθένιση της θρησκείας. Επιπλέον, δεν συνέγραψε βιβλία γιατί θεωρούσε πως ήταν χάσιμο χρόνου και περιττό τον χρόνο αυτό θα τον εκμεταλλευόταν για την δημιουργία νέων μουσουλμάνων, οι οποίοι θα αποτελούσαν το «ζωντανό» έργο του⁸⁵. Έτσι, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι μετέτρεψαν τα λόγια του Χασάν Αλ Μπάννα, τα οποία τα διαφυλάσσουν και είναι ιερά και σεβάσματα, σε πράξεις⁸⁶.

Τέλος, το ριζοσπαστικό κίνημα αποτελεί τον σύγχρονο ισλαμικό ζηλωτισμό και πιστεύει πως το θεολογικό δόγμα και ο πολιτικός ρεαλισμός απαιτούν βίαιη

---

⁸² Hugh Poulton, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, σ.77 και Niyazi Kizilgürek, *Κεμαλισμός. Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, Μεσόγειος, Αθήνα, 2006, σ.31.

⁸³ Oxford Dictionaries, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/Salafi>, [πρόσβαση 21/10/2015].

⁸⁴ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.96.

⁸⁵ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.99-100.

⁸⁶ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.102-103.

επανάσταση, τονίζοντας τον ρόλο του τζιχάντ, ως ενδεδειγμένη και αποτελεσματική μέθοδος, και την απόλυτη κυριαρχία του Θεού. Οι ριζοσπάστες ισλαμιστές θεωρούν ότι η δημιουργία ενός ισλαμικού συστήματος διακυβέρνησης, που βασίζεται στην διαταγή του Θεού ή την θέληση, είναι επιτακτική ανάγκη. Η νομιμότητα των μουσουλμανικών κυβερνήσεων εξαρτάται από το κατά πόσο βασίζεται στη σαρία, ενώ οι κυβερνήσεις που δεν την ακλουθούν είναι παράνομες και αυτοί που δεν την εφαρμόζουν είναι άπιστοι, των οποίων η απιστία απαιτεί ιερό πόλεμο. Το τζιχάντ εναντίον της απιστίας και των απίστων είναι θρησκευτικό καθήκον. Οι χριστιανοί και οι εβραίοι, επιπλέον, θεωρούνται γενικά ως άπιστοι παρά ως «άνθρωποι της Βίβλου» εξαιτίας της σύνδεσής τους με την δυτική (χριστιανική) αποικιοκρατία και τον σιωνισμό και θεωρούνται συνεργάτες μιας συνωμοσίας κατά του Ισλάμ και του μουσουλμανικού κόσμου. Έτσι οι μη μουσουλμανικές μειονότητες συχνά υπόκεινται σε διώξεις⁸⁷.

Εξέχουσες προσωπικότητες και ιδεολογικοί πατέρες του ριζοσπαστικού ισλαμιστικού κινήματος ήταν ο Σαΐντ Κουτμπ (Sayyid Qutb) και ο Μαβλανά Αμπού Αλά Μαουντούντι (Mawlana Abul A'la Mawdudi). Ο Σαΐντ Κουτμπ, τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, ήταν ο ηγέτης της οργάνωσης των Αδελφών Μουσουλμάνων της Αιγύπτου, την οποία ίδρυσε, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ο Χασάν Αλ Μπάνα, και ανέπτυξε την έννοια της τζαχλίγια, της άγνοιας δηλαδή που βασίλευε προ της δημιουργίας της ισλαμικής κοινωνίας. Παρακάτω γίνεται εκτενής αναφορά στο πρόσωπό του. Ο Μεβλανά Αμπού Αλά Μαουντούντι, από την άλλη, ίδρυσε το 1941 την οργάνωση Τζαμαάτ-ι Ισλαμί, Ισλαμική Κοινότητα, στον ινδοπακιστανικό χώρο και ήταν ένθερμος υποστηρικτής της αντίληψης της θεοκρατίας⁸⁸.

Ο John L. Esposito⁸⁹ διαχωρίζει τους ριζοσπάστες ή όπως τους αποκαλεί νέο-αναβιωτές (neo-revivalist) από τους εκσυγχρονιστές ισλαμιστές και τους

---

⁸⁷ John L. Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.166.

⁸⁸ Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.56-57.

⁸⁹ Πρβλ. John L. Esposito, "Trailblazers of the Islamic Resurgence", σε Yvonne Yazbeck Haddad, John Obert Voll and John L. Esposito, *The Contemporary Islamic Revival: A Critical*

σεκουλαριστές. Οι εκσυγχρονιστές ισλαμιστές προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα δυτικοποιημένο Ισλάμ και ο εκσυγχρονισμός αυτός πλησίασε το επίπεδο της εκκοσμίκευσης, δηλαδή του διαχωρισμού της θρησκείας από την κοινωνία. Οι ριζοσπάστες υποστήριζαν την αυτάρκεια του Ισλάμ και την επιστροφή σε αυτό, με σκοπό την δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους, με βάση την ολιστική θεώρηση του Ισλάμ και την πρώτη ισλαμική κοινωνία⁹⁰. Ωστόσο, η αποτυχημένη προσπάθεια για εκσυγχρονισμό σε πολιτικό, εκπαιδευτικό και κρατικό επίπεδο είναι αποτέλεσμα της σύγχρονης πολιτικο-ιδεολογικής μορφής του ισλαμισμού.

1.2.4 Τα πρότυπα των μεταγενέστερων ισλαμιστικών κινήσεων από τη Μέση Ανατολή

Η Μέση Ανατολή είναι ένας γεωγραφικός όρος που δεν είναι αυστηρώς καθορισμένος, διαφέρει ανά ιστορική περίοδο και ποικίλει ανάλογα με την εθνολογική, πολιτισμική, ή γεωπολιτική σκοπιά⁹¹. Σύμφωνα με το “*The Oxford Dictionary of Islam*”, η Μέση Ανατολή περιλαμβάνει την Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ, την Ιορδανία, την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη/Ισραήλ, την Σαουδική Αραβία, το Κουβέιτ, την Υεμένη, το Κατάρ, το Ομάν, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, την Συρία και το Λίβανο⁹². Αν και υπάρχουν πολλές διαφορές ανάμεσα στα παραπάνω κράτη, το σημαντικότερο στοιχείο που τα συνδέει είναι η θρησκεία του Ισλάμ. Ο Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu), χαρακτηριστικά, στο βιβλίο του «*Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» περιγράφει την γεωπολιτισμική ολοκλήρωση

Survey and Bibliography, Greenwood Press, New York/Westport, Connecticut/London, 1991, σ.38-39.

⁹⁰ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.59.

⁹¹ Ali Çarkoğlu, Mine Eder and Kemal Kirişci, *The Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East*, Routledge, London/New York, 1998, σ.7.

⁹² John L.Esposito, *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.200.

της περιοχής ως αποτέλεσμα της ταύτισης της Μέσης Ανατολής με το Ισλάμ⁹³. Εξάλλου, το Ισλάμ στην ουσία είναι τρόπος ζωής και όχι απλά μια θρησκεία, όπως έχουμε τονίσει και παραπάνω. Ο τόπος γέννησης του Ισλάμ και η περιοχή όπου αναπτύχθηκε είναι η Μέση Ανατολή. Είναι η ενδοχώρα (heartland) της θρησκευτικής μελέτης και της παράδοσης, προσελκύνοντας μελετητές από όλο τον μουσουλμανικό κόσμο. Ο 19^{ος} αιώνας έφερε στη Μέση Ανατολή τις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις και τη δυτική επιστήμη και τεχνολογία, καθώς και την παρακμή του Ισλάμ. Αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη του ισλαμικού μοντερνισμού, η εκ νέου ερμηνεία του κλασσικού Ισλάμ, για να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του σύγχρονου κόσμου⁹⁴, και τα ισλαμιστικά κινήματα ως αντίδραση αυτού.

Η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων της Αιγύπτου αποτέλεσε μεγάλη επιρροή στα ισλαμιστικά κινήματα και λειτούργησε ως πρότυπο ισλαμιστικής οργάνωσης. Τα ιερά τεμένη και τα πανεπιστήμια ήταν οι χώροι στρατολόγησης των μελών της οργάνωσης. Οι νεοεισερχόμενοι έπρεπε να περάσουν κάποια στάδια μαθητείας και εκπαίδευσης, η οποία συνίστατο σε μαθήματα τοπογραφίας, χρήσης όπλων και εκρηκτικών καθώς και πρακτική εφαρμογή των παραπάνω⁹⁵. Ο Zakariyya Fouad, Αιγύπτιος φιλόσοφος και γνωστός ως «πατέρας του αραβικού υπαρξισμού», χαρακτηρίζει τους Αδελφούς Μουσουλμάνους ως «Μητέρα Οργάνωση»⁹⁶. Ενώ ο «αρχιτέκτων του ριζοσπαστικού Ισλάμ» είναι ο Σαΐντ Κουτμπ⁹⁷.

Ο Σαΐντ Κουτμπ (1906-1966) μετά την παραμονή του στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το διάστημα 1948-1950, ένωσε προδομένος από την Δύση

---

⁹³ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.494-495.

⁹⁴ John L.Esposito, *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.200.

⁹⁵ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.127-129.

⁹⁶ Ibrahim M. Abu-Rabi', Εισαγωγή του Μεταφραστή στο Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, London/Ann Arbor, MI, 2005, σ.79.

⁹⁷ John L.Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York/Oxford, 1993, σ.126.

λόγω της αμερικανικής αντι-αραβικής προκατάληψης της κυβέρνησης και των μέσων επικοινωνίας, που ήταν υπέρ του Ισραήλ. Έτσι, όταν επέστρεψε στην Αίγυπτο, στρατολογήθηκε στην οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων και το 1952 αναλαμβάνει την ηγεσία τους μέχρι την εκτέλεσή του το έτος 1966.

Ο Κουτμπ ήταν μια περίπλοκη και πολυσχιδής προσωπικότητα⁹⁸ με αφοριστική σκέψη⁹⁹. Χώρισε τις μουσουλμανικές κοινωνίες σε δυνάμεις του καλού και του κακού, σε αυτούς δηλαδή που πράττουν σύμφωνα με τον ισλαμικό εκ Θεού νόμο και σε αυτούς που αντιτίθενται σε αυτόν. Ο μόνος τρόπος για να εφαρμοστεί μια νέα ισλαμική τάξη ήταν το τζιχάντ ως ένοπλος αγώνας¹⁰⁰. «Μια ισλαμική επανάσταση ήταν, εν τέλει, απαραίτητη για να εισαγάγει ένα ισλαμικό κράτος και μια ισλαμική κοινωνία»¹⁰¹, όπως αναφέρει και ο Esposito. Θεώρησε τη Δύση ως εχθρό του Ισλάμ, καθώς η δυτική απειλή ήταν πολιτική, οικονομική και θρησκευτικο-πολιτιστική. Πίστευε, όμως, πως και οι ελίτ του μουσουλμανικού κόσμου απειλούσαν την πίστη, την ταυτότητα, και τις αξίες των ισλαμικών κοινωνιών, διότι κυβερνούσαν σύμφωνα με τις δυτικές κοσμικές αξίες και αρχές¹⁰². Κατά την αντίληψη αυτή, το Ισλάμ είναι μια «επαναστατική πράξη», επειδή χαρακτηρίζεται από εγκοσμιότητα και σκοπός είναι η ανατροπή του βέβηλου status quo¹⁰³.

Η ριζοσπαστική κοσμοθεωρία του Κουτμπ έχει ως χαρακτηριστικά την κυριαρχία του Θεού, την σταθερότητα, την πληρότητα, την ισορροπία, το θετικό πνεύμα, τον πραγματισμό και την ενότητα, δηλαδή την Ταουχίηντ. Σύμφωνα με αυτά,

---

⁹⁸ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.112-116.

⁹⁹ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.127.

¹⁰⁰ John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.259.

¹⁰¹ John L.Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York/Oxford, 1993, σ.123.

¹⁰² John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.259.

¹⁰³ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.37-42.

η μουσουλμανική κοινωνία θα πρέπει να πορεύεται¹⁰⁴. Εκτιμά πως η τζαχλίγια, η άγνοια, θα πρέπει να εξαλείφει και αυτή είναι η αποστολή του ίδιου και των ακολούθων του¹⁰⁵. Το επαναστατικό όραμα του Κουτμπ διατυπώθηκε μέσω του βιβλίου του «*Ορόσημα*» (*Milestones*) που ήταν ο λόγος σύλληψης του. Με την κατηγορία για συμμετοχή του σε τρεις αποτυχημένες απόπειρες δολοφονίας κατά του προέδρου της Αιγύπτου Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ (Gamal Abdel Nasser), καταδικάστηκε σε θάνατο. Χαρακτηρίστηκε με την εκτέλεσή του «μάρτυρας του ριζοσπαστικού ισλαμικού κινήματος»¹⁰⁶.

Οι ιδέες και τα κηρύγματα του Κουτμπ επηρέασαν τα μετέπειτα ισλαμιστικά κινήματα και συνεχίζουν ακόμα και σήμερα να έχουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στον μουσουλμανικό κόσμο. Κληρονομιά των Αδελφών Μουσουλμάνων και του Κουτμπ είναι και η κοσμοθεωρία του ιεροπολεμικού κινήματος της Αιγύπτου¹⁰⁷. Θεωρείται ότι ενέπνευσε από τους δολοφόνους του Μουχάμαντ Ανουάρ αλ- Σαντάτ (Muhammad Anwar el-Sadat) μέχρι τους οπαδούς του Οσάμα μπιν Λάντεν (Osama bin Laden) και της Αλ Κάιντα (al-Qaeda)¹⁰⁸.

Η εξάπλωση των κινήματων στη Μέση Ανατολή οφείλεται, εκτός από την καταπίεση και τα βασανιστήρια του λαού και την επιθυμία του νέου ηγεμόνα να διαγράψει την επιρροή του προηγούμενου, και στον παράγοντα της οικονομικής υποστήριξης που λάμβαναν τα κινήματα είτε από το εσωτερικό της χώρας τους είτε από το εξωτερικό. Ο Zakariyya Fouad υποστηρίζει ότι το κράτος εθελουφλούσε στις δραστηριότητες των κινήματων και μάλιστα υπήρχε πολιτική συμμαχία μεταξύ

---

¹⁰⁴ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.66.

¹⁰⁵ Ρεφάατ Αλ-Σαήντ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), Παπαζήσης, Αθήνα, 2015, σ.136-137.

¹⁰⁶ John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.259.

¹⁰⁷ Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, London/Ann Arbor, MI, 2005, σ.72.

¹⁰⁸ John L.Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010, σ.260.

τους¹⁰⁹. Ενώ δεν είναι τυχαίο που αντιλαμβάνεται τον ισλαμισμό ως «ένα ευρύ θρησκευτικό και κοινωνικό κίνημα με αυτοτελείς πολιτικούς στόχους που έχουν ενισχυθεί από την αύξηση των πετρελαιοπαραγωγών χωρών που ήρθαν στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1970 και του 1980»¹¹⁰. Επιπλέον, ο Yves Lacoste στο βιβλίο του *“Dictionnaire Géopolitique des États”* επισημαίνει: «Οι Ισλαμιστές οφείλουν το μεγαλύτερο μέρος της επιρροής που ασκούν επί του συνόλου των μουσουλμανικών χωρών στα οικονομικά μέσα που τους παρέχει η σαουδική δυναστεία από την εποχή που αυτή ασχολείτο με την αντιμετώπιση των νασερικών απόψεων περί αραβικής ενότητας. Το έπραττε δε εξυμνώντας ένα πολύ πιο ασαφές και μακροπρόθεσμο σχέδιο, συνεπώς λιγότερο επικίνδυνο, το σχέδιο της διεθνούς, ισλαμικής ενότητας. Έτσι εξηγείται η χρηματοδότηση από τη Σαουδική Αραβία των ζηλωτιστικών ριζοσπαστικών ισλαμικών κινήμάτων. Επρόκειτο για οικονομική βοήθεια, η οποία έχει την αρχή της στη δεκαετία του '70 με την τελική σύμπλευση των αμερικανών, για τους οποίους το ισλαμικό κίνημα αποτελούσε το αντίδοτο στην κομμουνιστική δράση»¹¹¹.

Οι ριζοσπαστικές ζηλωτιστικές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής έχουν καταφέρει δύο μεγάλες νίκες και έχουν υποστεί δύο μεγάλες ήττες. Η επιβίωση του ιρανικού καθεστώτος, μετά την ιρανική ισλαμιστική επανάσταση του 1979, και η μετατροπή των επαναστατικών ισλαμιστικών δογμάτων και ομάδων σε κύρια αντιπολιτευτική δύναμη σε όλη την περιοχή συνιστούν τις νίκες. Ενώ οι αποτυχίες

---

¹⁰⁹ Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, London/Ann Arbor, MI, 2005, σ.81 και σ.126.

¹¹⁰ Ibrahim M. Abu-Rabi', Εισαγωγή του Μεταφραστή στο Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, London/Ann Arbor, MI, 2005, σ.10.

¹¹¹ Πρβλ. Yves Lacoste, *“Dictionnaire Géopolitique des États”*, σε Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, Προσκήνιο, Αθήνα, 2000, σ.242.

τους αφορούν την μικρή λαϊκή υποστήριξη που είχαν, ακόμη και από τους ευσεβείς μουσουλμάνους για να καταλάβουν την εξουσία, και την μικρή εξάπλωση τους¹¹².

Ο Barry Rubin διακρίνει τέσσερις διαφορετικούς τύπους περιπτώσεων για τα ισλαμιστικά κινήματα στη Μέση Ανατολή. Η πρώτη περίπτωση είναι αυτό που συμβαίνει στη Συρία, το Ιράκ και τη Σαουδική Αραβία, όπου ένα καταπιεστικό καθεστώς σκοτώνει και φυλακίζει ριζοσπάστες ισλαμιστές και απαγορεύει τις κινήσεις τους. Στην δεύτερη περίπτωση, υπάρχει ένα πιο ευέλικτο καθεστώς που επιτρέπει οι ισλαμιστές να λειτουργούν με μεγάλο βαθμό ελευθερίας, αλλά δεν τους επιτρέπουν να πάρουν την εξουσία (π.χ. Αλγερία και Αίγυπτος). Στην τρίτη περίπτωση τα πιο ανοιχτά καθεστώτα επιτρέπουν στους ισλαμιστές να έχουν μια πιο δίκαιη αναλογία εκπροσώπησης, όπως συμβαίνει στην Τουρκία και το Ισραήλ. Αυτό μπορεί να επιτραπεί επειδή είτε η κυβέρνηση νιώθει αρκετά ασφαλής από τις ισλαμιστικές δυνάμεις είτε οι ίδιοι οι ισλαμιστές είναι έτοιμοι να αποδεχθούν τους κανόνες του παιχνιδιού, αφού κάθε απόπειρα κατάληψης της εξουσίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αυτοκτονία. Στην τέταρτη και τελευταία περίπτωση, οι ισλαμιστικές δυνάμεις προσπαθούν να πάρουν τη θέση ενός εθνικιστικού κινήματος στην αντιπροσώπευση μιας εθνοτικής ομάδας που έχει ένα διακριτό θρησκευτικό χαρακτηριστικό, όπως οι σουνίτες Σύριοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι.

Επιπλέον, αναγνωρίζει τρεις κατηγορίες του ριζοσπαστικού ισλαμιστικού κινήματος που είναι οι επαναστάτες, οι οποίοι με ένοπλο αγώνα (π.χ. σε Συρία, Αλγερία και Ιράκ) προσπαθούν να ανατρέψουν το υπάρχον καθεστώς και να δημιουργήσουν ένα ριζοσπαστικό ισλαμιστικό κράτος· οι εθνικοί απελευθερωτές και οι μεταρρυθμιστές, που ζουν στο πλαίσιο της έννομης τάξης. Οι ισλαμιστές θα μπορούσαν, κατά τον Barry Rubin, να είναι τα αντίστοιχα χριστιανοδημοκρατικά κόμματα της Ευρώπης ή της Λατινικής Αμερικής, ή τα εβραϊκά θρησκευτικά

---

¹¹² Barry Rubin, "Islamist Movements in the Middle East: A Survey and Balance Sheet", στο Barry Rubin, *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, State University of New York, New York, 2003, σ.207.

κόμματα του Ισραήλ. Αυτό σημαίνει ότι δεν θα στόχευαν την αλλαγή της κοινωνίας, αλλά θα υπερασπιζόντουσαν τα συμφέροντά τους¹¹³.

Βεβαίως, αυτή η τελευταία προσέγγιση, έχει ανατραπεί ανεπιστρεπτί, από τις ισλαμοφασίζουσες μορφές που έλαβε η δήθεν “τουρκική γκιουλενική ισλαμοδημοκρατία” μετά το αποτυχόν πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 2016 στην Τουρκία, αλλά και από τις αναδυθείσες μορφές ισλαμιστικού ιεροπολεμικού κινήματος όπως το DAESH και τα υπόλοιπα παρακλάδια της Αλ Κάιντα στην Συρία, το Ιράκ, την Υεμένη, την Λιβύη, την Αφρική και αλλού.

2. Τα ισλαμιστικά κινήματα στην Τουρκία

2.1. Η τυπολογία των τουρκικών ισλαμιστικών κινήματων

Η Τουρκία, όπως είναι φυσικό, επηρεάστηκε και αυτή από την κουτμπική ιδεολογία ανήκοντας στη Μέση Ανατολή. Η σύγχρονη Τουρκία, ωστόσο, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον εξαιτίας της έκφρασης των ισλαμιστικών κινήματων υπό τη μορφή των κομμάτων, τα οποία έχουν νόμιμη εκπροσώπηση στην εξουσία και μάλιστα την έχουν καταλάβει υπό δημοκρατικές διαδικασίες.

Ένα εργαλείο εντοπισμού τόσο των κοινών χαρακτηριστικών, των δομών και των εκφράσεων όσο και των διαφορών των ισλαμιστικών κινήματων στην Τουρκία είναι η χρήση μιας τυπολογίας τους για την διευκόλυνση της κατανόησής τους. Θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η εξέλιξη τους μέσα στην ιστορία και τις εκάστοτε συνθήκες.

---

¹¹³ Barry Rubin, “Islamist Movements in the Middle East: A Survey and Balance Sheet”, στο Barry Rubin, *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, State University of New York, New York, 2003, σ.212-216.

Υπάρχουν πολλές τυπολογίες από διάφορους μελετητές οι οποίες είτε παρουσιάζουν γενικές και ασαφείς διαχωριστικές γραμμές για τους τύπους και τις μορφές δράσης των δρώντων είτε δεν αναφέρουν τον πολιτικό ρόλο των μυστικών ισλαμικών ταγμάτων¹¹⁴. Η πολιτική σημασία του «ταγματικού» Ισλάμ και η συμβολή του υπογραμμίζεται από τον Γερμανό μελετητή Reiner Hermann και τον Μάζη Ιωάννη Θ.¹¹⁵. Στην πρώτη περίπτωση μπορεί να αναφερθεί η τυπολογία του Graham E.Fuller, σύμφωνα με την οποία διαχωρίζει το ισλαμιστικό κίνημα με βάση i). τον ένοπλο αγώνα ή την τρομοκρατία, ii). τη ντάουα, ως πρόσκληση στο Ισλάμ ή έκκληση στο Ισλάμ, και τα μη πολιτικά κινήματα, iii). τις οργανώσεις πολιτών και πολιτικά κινήματα και iv). τα πολιτικά κόμματα¹¹⁶. Η τυπολογία του Olivier Roy είναι χαρακτηριστική της δεύτερης περίπτωσης, όπου τα ισλαμιστικά κινήματα ανταποκρίνονται ή στο λενινιστικού τύπου κόμμα ή στο δυτικού τύπου κόμμα ή στη θρησκευτική μαχητική οργάνωση¹¹⁷.

Στην παρούσα εργασία θα ληφθεί υπόψη η τυπολογία του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ όπως προτείνεται από τον Γώγο Κωνσταντίνο Χ.¹¹⁸, σύμφωνα με την οποία διακρίνονται:

- α). το μυστικιστικό Ισλάμ και οι πολιτικές δυναμικές του,
- β). το κομματικό Ισλάμ και
- γ). το εξτρεμιστικό ισλαμιστικό κίνημα.

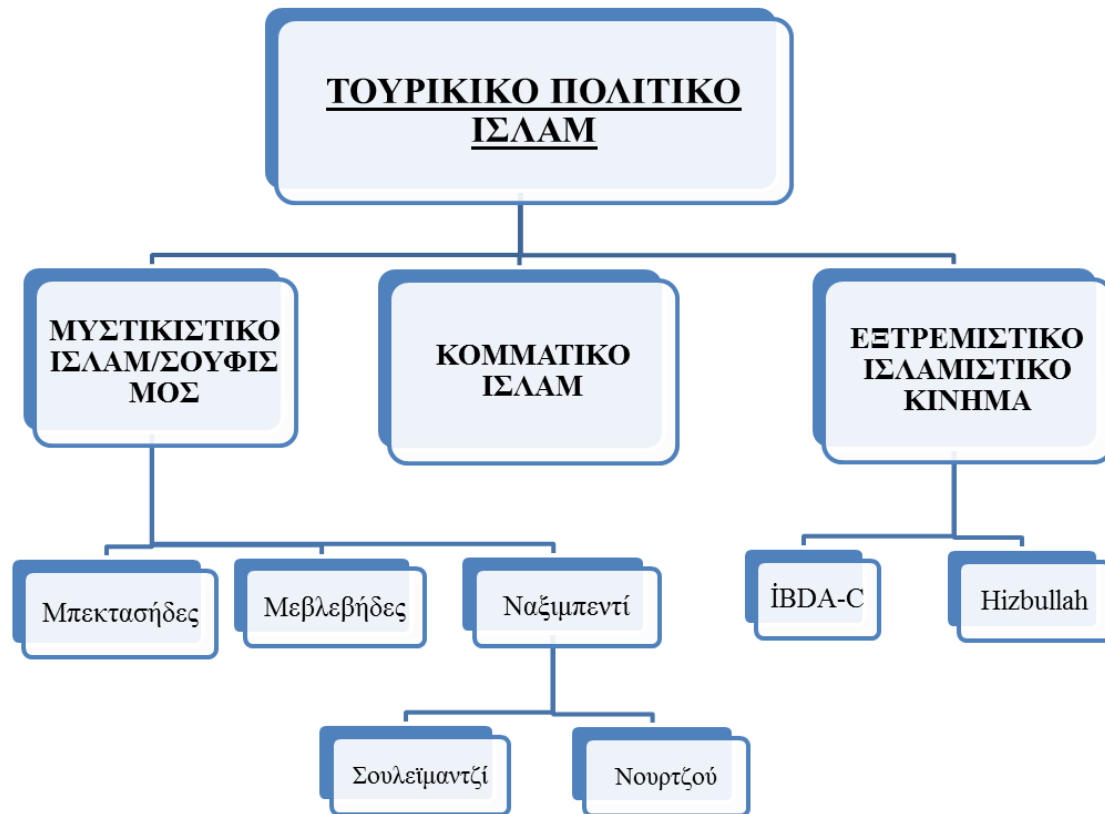
¹¹⁴ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.95 και 99.

¹¹⁵ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.101.

¹¹⁶ Graham E. Fuller, *The Future of Political Islam*, Palgrave Macmillan, New York/Houndmills, 2003, σ.125-133.

¹¹⁷ Βλ. Olivier Roy, *The Failure of Political Islam*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts (2nd printing) 1996, σ.46 όπως αναφέρεται στο Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.96.

¹¹⁸ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.104.

Πίνακας 5. Οι διακλαδώσεις του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ¹¹⁹

Παρακάτω δίνεται μια αναλυτική περιγραφή για τον κάθε τύπο με στόχο να τεκμηριωθεί ότι το εξτρεμιστικό Ισλάμ είναι απόρροια του κομματικού και αυτό με την σειρά του μυστικιστικού. Η σύνδεσή τους είναι αναπόφευκτη, αλλά η επιρροή τους και η δυναμική τους διαφορετική. Και οι τρεις μορφές αυτές του πολιτικού Ισλάμ συμβιώνουν στη σημερινή Τουρκία.

¹¹⁹ Ο σχεδιασμός του πίνακα έγινε από την υποφαινόμενη.

2.2 Το μυστικιστικό Ισλάμ

Την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας ο μυστικισμός ονομαζόταν και σουφισμός¹²⁰. Έτσι, μυστικιστικό Ισλάμ, σουφικό Ισλάμ και σουφισμός νοείται το ίδιο. Ο σουφισμός (tasavvuf) έχει οριστεί με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να θεωρηθεί ως η πνευματική διάσταση του Ισλάμ¹²¹, αφού είναι το μονοπάτι που ακολουθείται από τους σούφι για να φτάσουν στην πραγματική αλήθεια, τον Θεό, καταφέροντας να απαλλαγούν από τις ανθρώπινες αδυναμίες και επιθυμίες τους με σκοπό να αποκτήσουν αγγελικές αρετές και να ενωθούν με τον Θεό¹²². Οι σούφι, σύμφωνα με τον Ιμπν Αλ-Τζάουζι (Ibn al-Jawzi), ήταν οι μιμητές του Σούφα, του πρώτου ανθρώπου που αφιέρωσε τη ζωή του στη λατρεία στον τόπο του Ιερού Οίκου¹²³. Ορισμένοι πιστεύουν πως ετυμολογικά η λέξη «σούφι» προήλθε από τον αραβικό όρο «σουφ» που σημαίνει μαλλί και κατά αυτό τον τρόπο «σούφι» σημαίνει αυτοί που φοράνε απλά μάλλινα ενδύματα. Τα μάλλινα ρούχα ήταν σύμβολο ενός ασκητή, διότι αποτελούσαν την πιο φτηνή λύση για ρουχισμό. Άλλοι πιστεύουν πως προήλθε είτε από την λέξη “safa” (:αγνότητα, καθαρότητα) είτε από την λέξη “suffah” (:προπύλαια, στεγασμένη πύλη) και από τους πραγματικούς συντρόφους που συνήθιζαν να συγκεντρώνονται στη στεγασμένη πύλη του σπιτιού του Προφήτη. Μια άλλη εκδοχή για την προέλευση της λέξης «σούφι» είναι ότι προέρχεται από την ελληνική λέξη «σοφία»¹²⁴.

---

¹²⁰ “Mysticism in the Ottoman Empire”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetaidailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pagelD=238&nID=9363&NewsCatID=438>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹²¹ Shahram Pazouki, *The Sufi Path: An Introduction to the Ni‘matullahi Sultan ‘Alishahi Order*, Khajeh Press, Tehran, 2002, Preface.

¹²² «Ο Σουφισμός και οι ρίζες του», Φετουλλάχ Γκιουλέν, www.fgulen.com, 6/12/2013, <http://fgulen.com/gr/love-and-tolerance/sufism-and-metaphysics/37540-sufism-and-its-origins>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹²³ “Sufism”, Abdurrahman Murad, www.islamreligion.com, 20/4/2008, <http://www.islamreligion.com/articles/1388/viewall/sufism/>, [πρόσβαση 30/10/2015].

¹²⁴ Shahram Pazouki, *The Sufi Path: An Introduction to the Ni‘matullahi Sultan ‘Alishahi Order*, Khajeh Press, Tehran, 2002, σ.8.

Η καταγωγή του σουφισμού είναι συνδεδεμένη με τις επιρροές που δέχτηκε από διαφορετικές θρησκείες και φιλοσοφίες όπως είναι ο χριστιανισμός, ο πλατωνισμός, ο ζωροαστρισμός και ο ινδουισμός. Ο χριστιανισμός άσκησε επιρροή στον σουφισμό ως προς την πρακτική και τους κανόνες άσκησής του, ο πλατωνισμός ως προς τη θεώρηση της γνώσης, της φώτισης και της έκστασης και ο ινδουισμός ως προς την θέωση, την απορρόφηση δηλαδή της ύπαρξης του «εγώ» από το Θεό και την εξαφάνισή του μέσα σε αυτόν, το καθολικό Όν. Είναι έννοια ανάλογη με το ινδουιστικό νιρβάνα¹²⁵.

Ο καθηγητής Seyyed Hossein Nasr περιγράφει τον σουφισμό ως έναν παράγοντα εσωτερικής αρμονίας και ένωσης του Ισλάμ, σε αντίθεση με τον σιτισμό και τον σουνιτισμό που είναι στοιχεία διαίρεσης του Ισλάμ¹²⁶. Ωστόσο το Ισλάμ, με βάση τον χωρισμό του από τους σούφι, αποτελείται από δύο πτυχές, την εσωτερική, που ονομάζεται *tariqah* και είναι ο πνευματικός τρόπος¹²⁷, και την εξωτερική, η οποία περιλαμβάνει τη σαρία. Αυτές οι δύο πτυχές οδηγούν στη *haqiqah*, την αλήθεια¹²⁸. Στις *tariqah* (:ατραπούς), λοιπόν, οργανώνονται οι σούφι, οι οποίες χαρακτηρίζονται «μυστικές μοναχικές αδελφότητες»¹²⁹, που δεν λειτουργούν παράνομα αλλά με άκρα μυστικότητα περί του οίκου τους¹³⁰.

---

¹²⁵ Αλέξανδρος Καριώτογλου, *Σπουδή στη θρησκειολογία*, Γρηγόρη, Αθήνα, 2005, σ.179 και «Σουφισμός», <http://soufikesistories.blogspot.gr/>, <http://soufikesistories.blogspot.gr/search/label/%CE%A3%CE%BF%CF%85%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>, [πρόσβαση 30/10/2015].

¹²⁶ Seyyed Hossein Nasr, *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*, Harper Collins, New York, 2004, σ.63.

¹²⁷ John L. Esposito, *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.315.

¹²⁸ Shahram Pazouki, *The Sufi Path: An Introduction to the Ni'matullahi Sultan 'Alishahi Order*, Khajeh Press, Tehran, 2002, Preface.

¹²⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.84.

¹³⁰ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.21.

Οι ισλαμικές πεποιθήσεις, συνοπτικά, είναι η πίστη στον Θεό, η πίστη στον Προφήτη του Θεού και η πίστη στον Παράδεισο και την Κόλαση. Οι Σούφι διατηρούν έναν αριθμό πεποιθήσεων σε σχέση με τα παραπάνω. Όσον αφορά τον Θεό, θεωρούν ότι ο Θεός εισέρχεται μέσα στη δημιουργία Του και είναι μία οντότητα με αυτή, ενώ κανείς δεν επιτρέπεται να κάνει διακρίσεις. Για τον Προφήτη, κάποιοι σούφι πιστεύουν ότι ο Προφήτης δεν γνώριζε την γνώση που έχουν οι Πρεσβύτεροι σούφι, άλλοι ότι ήταν ο πρώτος από τη δημιουργία και αναπαύεται στο θρόνο του Θεού και άλλοι του αποδίδουν κάποιο είδος θειότητας. Ο Παράδεισος για τους σούφι σημαίνει γνώση από το Θεό και αίσθημα αγάπης προς Αυτόν, ενώ η Κόλαση δεν θα πρέπει να φοβίζει έναν πραγματικό σούφι¹³¹.

Τα χαρακτηριστικά γνώρισμα του σουφισμού είναι, αρχικά, η θεωρία της γνώσης, όπου ο ίδιος ο σούφι πρέπει να βιώσει μια προσωπική πνευματική ένωση με το Θεό, η οποία επιτυγχανόταν έπειτα από την κάθαρση της ψυχής του. Επόμενο χαρακτηριστικό, το ιδιαίτερο τυπικό, που ήταν απαραίτητο για την πνευματική προετοιμασία. Ο σούφι έπρεπε να περάσει κάποια μονοπάτια-στάδια (maqam) έχοντας ως βασική αρχή: «Λίγος ύπνος, λίγα λόγια, λίγη τροφή». Στόχος ήταν η απόλυτη ταπεινότητα και υποταγή. Τελούσαν μια μυστική λειτουργία (dhikr) στον tekke (:οίκημα), όπου ο σούφι έπρεπε να αποκηρύξει τις δικές του επιθυμίες και να εξαγνίσει την καρδιά του από τα πάθη. Οι σουφικές τελετουργίες είχαν ποικίλες μορφές. Για παράδειγμα, επαναλάμβαναν ή το όνομα του Θεού, «Αλλάχ», ή την φράση «La illah illa Allah» (:δεν υπάρχει θεός εκτός από τον Αλλάχ) ή κορανικά ρητά με τη συνοδεία μουσικής, ή διαφορετικά έκαναν ένα συλλογικό τελετουργικό (handra), όπως είναι κυκλικός χορός. Τελευταίο γνώρισμα, είναι η θεωρητική κάλυψη που υπάρχει για τα εγκόσμια και τα μεταφυσικά ζητήματα. Η πνευματική πειθαρχία είναι πρωτεύον στοιχείο και φανερώνεται με την αποκλήρυξη του υλικού κόσμου και την ανάπτυξη της ηθικής υπόστασης του σούφι¹³². Ο πνευματικός ηγέτης των σούφι

---

¹³¹ "Sufism", Abdurrahman Murad, www.islamreligion.com, 20/4/2008, <http://www.islamreligion.com/articles/1388/viewall/sufism/>, [πρόσβαση 30/10/2015].

¹³² «Ο Σουφισμός και οι ρίζες του», Φετουλλάχ Γκιουλέν, www.fgulen.com, 6/12/2013, <http://fgulen.com/gr/love-and-tolerance/sufism-and-metaphysics/37540-sufism-and-its-origins>, [πρόσβαση 29/10/2015], «Σουφισμός», <http://soufikesistories.blogspot.gr/>, <http://soufikesistories.blogspot.gr/search/label/%CE%A3%CE%BF%CF%85%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>, [πρόσβαση 30/10/2015] και Κυριάκος Θ.Νικολάου-

αποκαλείται σείχ (σεΐχης) ή πιρ. Ο όρκος για πλήρη και απόλυτη υποταγή στον σείχη φανερώνει την ιδιαίτερη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον σείχη και τον οπαδό (μουρίντ). Μέσα από αυτή την διαδικασία, αναδύθηκαν οι οργανώσεις των μουσουλμάνων μυστικιστών, αφού ο σείχης (ή *μπαμπά*) ήταν και ο αρχηγός μια ομάδας ανθρώπων.

Στην αρχή οι σούφι θεωρούνταν αιρετικοί και οπαδοί μυστικής αίρεσης, αφού διέφεραν από το ορθόδοξο Ισλάμ που είναι αυστηρά μονοθεϊστική θρησκεία, αλλά με τον καιρό έγιναν αποδεκτοί. Ο Μπαντάουη προσδίδει στον σουφισμό μια πολιτική υπόσταση που την δικαιολογεί μέσα από την διάσταση των απόψεων μεταξύ των σούφι και των συντηρητικών ουλεμά, η οποία είχε θεωρηθεί επικίνδυνη για το καθεστώς εξαιτίας του κοινωνικού κινδύνου που εμπεριείχε¹³³. Οι σούφι δεν αποτελούσαν μόνο ασκητικές κοινότητες του Ισλάμ, αλλά και ένα πολιτικό και κοινωνικό κίνημα, το οποίο πρότεινε μια νέα οπτική του κόσμου και του ανθρώπου μέσα σε αυτόν. Ο ασκητισμός εξελίχθηκε σε ταγματισμό¹³⁴.

Το απόγειο της ανάπτυξης, εξάπλωσης αλλά και της εξέχουσας θέσης που είχαν τα ισλαμικά τάγματα ή *tarikatar* (πληθυντικός του *tarikata*) χρονολογείται τον 12^ο με 13^ο αιώνα, την περίοδο που οι Οθωμανοί επεκτείνονταν και αποκτούσαν συνεχώς δύναμη. Ο καθηγητής τουρκικής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Άγκυρας, Χαλίλ Ιναλτζίκ (Halil İnalcık), αναγνωρίζει ότι την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας οι δερβίσηδες (με τον όρο αυτό εννοείται κυριολεκτικά ο ζητιάνος και παραπέμπει στην φτωχική ενδυμασία με τα μάλλινα ρούχα που φορούσαν οι μυστικιστές μουσουλμάνοι) συνέβαλαν στην εξάπλωση των Οθωμανών¹³⁵ και του Ισλάμ. Επίσης, τονίζει την σχέση του θρησκευτικού μυστικισμού και των πολιτικών

Πατραγάς, Εισαγωγή στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.15-17.

¹³³ Χασάν Μπαντάουη, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Ισλαμικού Κόσμου*, τόμος Α', Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2003, σ.277-278.

¹³⁴ Κυριάκος Θ.Νικολάου-Πατραγάς, Εισαγωγή στο Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.13-15.

¹³⁵ Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ.317.

κινημάτων και τα διαχωρίζει σε δύο κατηγορίες: «Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα επίσημα και αναγνωρισμένα τάγματα, που διέθεταν τεκκέδες χρηματοδοτούμενους από τα εισοδήματα βακουφίων (...) Τα πιο γνωστά απ' αυτά τα τάγματα ήταν των Νακσιμπεντήδων, των Μεβλεβήδων, των Χαλβετήδων και τα διάφορα παρακλάδια τους. Συνήθως αυτά ήταν εγκατεστημένα στις πόλεις και τα μέλη τους προέρχονταν από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Το κάθε τάγμα είχε το δικό του μπαϊράκι, δικό του χαρακτηριστικό κάλυμμα κεφαλής και ιδιαίτερο τυπικό προσευχής και ιεροτελεστίας. Ανάλογα με τις δοξασίες που πρέσβευε, το κάθε τάγμα δεχόταν ως γενάρχη του κάποιο διάσημο μύστη, άγιο ή σύντροφο του Προφήτη και κατάρτιζε το γενεαλογικό του δέντρο. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν τα μέλη των μυστικών ταγμάτων, που λέγονταν συνήθως Μελαμήδες ή Μελαμετήδες. (...) Εδώ υπάγονταν οι περιπλανώμενοι δερβίσηδες (...)»¹³⁶. Το τάγμα, όμως, των Μπεκτασήδων ήταν αυτό που ξεχώρισε στην δεύτερη κατηγορία¹³⁷.

2.2.1 Τα τάγματα με σημαντική θρησκευτική, πολιτική και κοινωνική σημασία

Τα τάγματα που έχουν ιδιαίτερη θέση στην οθωμανική αυτοκρατορία αλλά και στην σημερινή Τουρκία είναι τα ισλαμικά μυστικά τάγματα των Μπεκτασήδων, των Μεβλεβήδων και των Ναξιμπεντί.

Τα *tarikatlar*, όπως και ο τεκτονισμός, αποτελούν μυστική εταιρεία, πρόκειται δηλαδή για μια οργάνωση που έχει ένα μυστικό και αμετάβλητο τυπικό για να παρέχει τις γνώσεις της στα μέλη της. Περισσότερο με αυτό συμφωνεί το μυστικιστικό τάγμα των Μπεκτασήδων¹³⁸. Το τάγμα ιδρύθηκε από τον Χατζή Μπεκτάς Βελή (*Hacı Bektaş Veli*), από όπου πήρε και το όνομά του, και συνδυάζει

---

¹³⁶ Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ.324-325.

¹³⁷ Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ.330.

¹³⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.27-28.

στοιχεία αριθμολογίας και σιτισμού με σουνιτικό Ισλάμ. Οι Μπεκτασήδες ανέπτυξαν τόσο ξεχωριστές και ιδιαίτερες σχέσεις με το σώμα των γενιτσάρων¹³⁹ που θα μπορούσαν να θεωρηθούν και έννοιες αλληλένδετες. Συνέβαλαν στη διάδοση του Ισλάμ και άσκησαν σημαντική επιρροή στην οθωμανική αυτοκρατορία. Παρόλο που οι γενίτσαροι καταργήθηκαν το 1826, επηρέασαν και την τουρκική πνευματική και κοινωνική ζωή¹⁴⁰.

Οι Μεβλεβήδες όπως και οι Μπεκτασήδες έχουν τις ρίζες τους στον 13^ο αιώνα. Το τάγμα των Μεβλεβήδων ιδρύθηκε από τους οπαδούς του Μεβλανά Τζελαλεντίν Ρουμί στον απόηχο του θανάτου του το 1273. «Απεριόριστη ανοχή, θετικό συλλογισμό, καλοσύνη, φιλανθρωπία και επίγνωση μέσα από την αγάπη» είναι κάποιες έννοιες που συνοψίζουν τη διδασκαλία του¹⁴¹. Το τάγμα διατηρούσε καλές σχέσεις με ισχυρές κοινωνικές ομάδες, οι οποίες διάκειντο ευνοϊκά προς αυτό¹⁴². Έτσι, εξηγείται και η ισχύς του. Οι ακόλουθοί του είναι γνωστοί για την τελετή *σεμά*, όπου μέσα από τον χορό και τη μουσική επιθυμούσαν την πνευματική ένωση με το Θεό. Οι περιστροφικοί τους χοροί με τις ειδικές φορεσιές τους έκαναν γνωστούς με το προσωνύμιο «περιστρεφόμενοι δερβίσηδες». Παρόλο που τα μυστικά ισλαμικά τάγματα απαγορεύτηκαν από το κράτος το 1925, οι Μεβλεβήδες διώχτηκαν σε μικρότερο βαθμό. Υπεύθυνος για αυτό θεωρείται ότι ήταν ο ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο Μουσταφά Κεμάλ (Mustafa Kemal), γνωστός αργότερα ως Ατατούρκ. Στην “*Hürriyet Daily News*” υποστηρίζεται ότι δεχόταν στο σπίτι του

---

¹³⁹ “*Sufism in Turkey*”, Harvard Divinity School-Religious Literacy Project, <http://rlp.hds.harvard.edu/>, <http://rlp.hds.harvard.edu/faq/sufism-turkey>, [πρόσβαση 1/11/2015].

¹⁴⁰ Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ.331, 335, 338.

¹⁴¹ “*Mysticism in the Ottoman Empire*”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pageID=238&nID=9363&NewsCatID=438>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹⁴² Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995, σ.341-342.

τους περιστρεφόμενους δερβίσηδες και τελούσαν τις τελετουργίες τους¹⁴³. Όταν, όμως, οι περιορισμοί για τα τάγματα ήταν πιο ελαστικά, τότε η πολιτιστική αξία της σεμά αναγνωρίστηκε και τελετές λαμβάνουν χώρα σε όλη την Τουρκία, ενώ θεωρείται πόλος έλξης πολλών τουριστών¹⁴⁴.

Το παλαιότερο μυστικό ισλαμικό τάγμα θεωρείται αυτό των Ναξιμπεντί, καθώς εντοπίζεται τον 1ο αιώνα του Προφήτη (τον 7ο μ.Χ. αιώνα)¹⁴⁵. Ιδρυτής του ήταν ο Μπαχαεντίν Ναξιμπέντ (Bahâeddin Nakşibend, †1389) και χαρακτηριστικό του γνώρισμα ήταν «η τακτική της ενδοσκόπηση» με σιωπηρό τρόπο κατά τη μυστική λειτουργία του *dhikr*. Η εξελικτική πορεία του τάγματος, από τον 15^ο αιώνα και μετά, διαμορφώνεται από δύο παράλληλες περιόδους. Την ινδική περίοδο και την οθωμανική περίοδο του τάγματος¹⁴⁶. Η παρούσα εργασία θα εστιάσει στην περίοδο της οθωμανικής περιόδου για την εξυπηρέτηση των σκοπών της.

Οι Ναξιμπεντί αποτελούσαν ένα σουφικό αφοσιωμένο τάγμα προσανατολισμένο στο ορθόδοξο σουνιτικό Ισλάμ και λιγότερο φιλελεύθερο και ελαστικό σε σχέση με τα άλλα τάγματα¹⁴⁷. Η «Ορθή Πίστη» τους, γοήτευσε τους Οθωμανούς σουλτάνους και απέκτησαν αργότερα σημαντική θέση στην τουρκική θρησκευτική ζωή. Την ύστερη περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι Ναξιμπεντί, υπό την ηγεσία του Μεβλανά Χαλίντ Μπαγνταντί (Mevlânâ Halid-i Bağdadî, 1776-1827), δημιούργησαν το τάγμα των Χαλιντί. Οι Ναξιμπεντί Χαλιντί

---

¹⁴³ “Mysticism in the Ottoman Empire”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pageID=238&nID=9363&NewsCatID=438>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹⁴⁴ “Sufism in Turkey”, Harvard Divinity School-Religious Literacy Project, <http://rlp.hds.harvard.edu/>, <http://rlp.hds.harvard.edu/faq/sufism-turkey>, [πρόσβαση 1/11/2015].

¹⁴⁵ “Mysticism in the Ottoman Empire”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pageID=238&nID=9363&NewsCatID=438>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹⁴⁶ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.60-62.

¹⁴⁷ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία, Λιβάνη, Αθήνα*, 2011, σ.113-115.

ανέπτυξαν ένα πανισλαμικό σχέδιο με σκοπό τον προσηλυτισμό και την εδαφική εξάπλωση του Ισλάμ. Επίσης, θεωρούσαν αναγκαίες τις μεταρρυθμίσεις στην κεντρική εξουσία σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο. Προτιμήθηκαν, όμως, οι μεταρρυθμίσεις κατά τα δυτικά πρότυπα, γνωστές ως Τανζιμάτ. Τότε ήταν που οι Ναξιμπεντί Χαλιντί ξεγέρθηκαν και μετατράπηκαν σε ένα πολιτικοποιημένο κίνημα. Η αντίδρασή τους αυτή δεν πήρε μεγάλες διαστάσεις, αλλά είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι συνεργάστηκαν με τους Νέους Οθωμανούς. Τον 19^ο αιώνα ο Αχμέτ Ζιγιαεντίν Γκιουμουσχανεβή (Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi) ήταν ο πιο σημαντικός ηγέτης των Ναξιμπεντί Χαλιντί, λόγω των καινοτομιών του σε οικονομικό και παιδαγωγικό επίπεδο. Ενώ τον 20^ο αιώνα οι εξέχουσες ηγετικές προσωπικότητες ήταν ο Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (Mehmed Zahid Kotku, 1897-1980) και ο Σαΐντ Νουρσί (Said Nursî ή Said-i Nursî, 1873-1960)¹⁴⁸, για τους οποίους θα γίνει εκτενής αναφορά πιο κάτω.

Η πολιτική εμπλοκή των Ναξιμπεντί μπορεί να επιβεβαιωθεί μέσα από γεγονότα. Το 1908 ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη η επανάσταση του κινήματος των Νεότουρκων, των οποίων η ιδεολογία ταυτιζόταν σε ένα μεγάλο βαθμό με αυτή των Νέων Οθωμανών. Η επιτυχία τους, με την επαναφορά του Συντάγματος του 1876, έφερε στην εξουσία την *Επιτροπή Ένωσης και Προόδου*, ξεκινώντας την δεύτερη συνταγματική περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στις 13 Απριλίου του 1909 (γνωστό στην τουρκική ιστορία ως «περιστατικό της 31ης Μαρτίου» με το παλαιό ημερολόγιο) ξέσπασε στην Κωνσταντινούπολη αντεπανάσταση με στόχο την αποκατάσταση του Ισλάμ και της σαρία. Η εξέγερση αυτή ήταν επακόλουθο της προπαγανδιστικής δράσης της εφημερίδας *Volkan* του Ναξιμπεντί σεΐχη δερβίση Βαχντετί (Derviş Vahdeti) εναντίον των Νεότουρκων¹⁴⁹. Η εφημερίδα συνδεόταν με το πολιτικό κόμμα «Το κόμμα του προφήτη Μωάμεθ» και με την οργάνωση «Εταιρεία Ισλαμικής Ενότητας»¹⁵⁰.

---

¹⁴⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.70-78.

¹⁴⁹ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.139-150.

¹⁵⁰ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.56.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό γεγονός εκδηλώνεται μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας (1923), με την ένοπλη κουρδική εξέγερση στα βορειοδυτικά του Ντιγιαρμπακίρ (Diyabakır), υπό τον Ναξίμπεντί σείχη Σαΐντ (Şeyh Said), τον Φεβρουάριο του 1925. Το τάγμα, κυρίως, των Ναξίμπεντί, είχε μεγάλη επίδραση στην πολιτική ζωή των Κούρδων, αφού αποτελούσε κοινή αναφορά μεταξύ των φυλών. Η εξέγερση κατεστάλη με βίαιη μορφή και από εκείνη την στιγμή τα ισλαμικά τάγματα πέρασαν στην παρανομία και η τουρκική κυβέρνηση δεν αποδέχεται, μέχρι και σήμερα, την ύπαρξη ανεξάρτητου ή αυτόνομου κουρδικού στοιχείου εντός του γεωγραφικού της χώρου¹⁵¹. Επιπλέον, «το επεισόδιο της Μενεμένης» στις 23 Δεκεμβρίου του 1930 ερμηνεύτηκε ως μια ακόμη εξέγερση υπό την καθοδήγηση ενός Ναξίμπεντί δερβίση, κατά την οποία μια ομάδα δερβίσηδων αποκεφάλισαν έναν Τούρκο αξιωματούχο στο όνομα του χαλιφάτου και της επαναφοράς του ιερού νόμου. Η τουρκική κυβέρνηση, με την σειρά της, έλαβε αυστηρά μέτρα με εκατοντάδες συλλήψεις¹⁵².

Η μεγάλη πορεία των Ναξίμπεντί μέσα στους αιώνες και τις πολυάριθμες αλλαγές της πολιτικής σκηνής και της κοινωνίας, αλλά και η ισχυρή τους επιρροή αποδεικνύει την πολιτική τους επιτυχία. Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η αφοσίωσή τους στο σουνιτικό Ισλάμ και η εύνοια των Οθωμανών σουλτάνων, τους οποίους δεν αμφισβήτησαν, τους καθιστούσε σημαντικό συντελεστή σταθερότητας στην οθωμανική αυτοκρατορία. Βέβαια, όπως συνεπάγεται από τη διαδρομή του τάγματος, υπήρχε άρτια επίγνωση της ισχύος που είχαν στη διάθεσή τους, την οποία χρησιμοποιούσαν προς όφελος τους. Τον 19^ο αιώνα, όμως, η σχέση τους με το κράτος άρχισε να χειροτερεύει. Επιβίωσε και πέτυχε χάρη στο πλεονέκτημα της αυτονομίας του, που έδινε το δικαίωμα να δημιουργούνται παρακλάδια των Ναξίμπεντί χωρίς να είναι απαραίτητη η έγκριση του σείχη. Η αποτελεσματικότητα των απόψεων αυτού του μυστικού ισλαμικού τάγματος ήταν σε συνάρτηση τόσο των «ιδεολογικών εργαλείων» που είχε βελτιώσει όσο και από την «άμεση επιρροή» στους οπαδούς

---

¹⁵¹ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.233-236.

¹⁵² Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.244-245.

του¹⁵³. Τέλος, παράγοντας της επιτυχίας τους είναι και η λαϊκή υποστήριξη που απέκτησαν από άτομα που ήταν στο περιθώριο, επειδή δεν πληρούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις (π.χ. εκπαίδευση) για να συμβάλλουν στον εκσυγχρονισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας¹⁵⁴.

2.2.2 Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (Mehmed Zahid Kotku) και Σαΐντ-ι-Νουρσί (Said-i Nursî): οι ξεχωριστοί ηγέτες των Ναζιμπεντί και η επίδρασή τους

Το τάγμα των Ναζιμπεντί για να επιτύχει την ανοδική του πορεία και επίδραση, εκτός από τον συνδυασμό στοιχείων που θα το οδηγούσε στην πολιτική επιτυχία του, είναι και η ύπαρξη ενός ικανού και ηγέτη. Αυτό αντικατοπτρίζεται στα πρόσωπα των Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (Mehmed Zahid Kotku) και Σαΐντ-ι-Νουρσί (Said-i Nursî).

Ο Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού (1897-1980) ήταν για πολλά χρόνια ιμάμης και από το 1958 έως τον θάνατό του ήταν ιμάμης στο τζαμί Ισκεντέρ Πασά (İskenderpaşa Camii). Από μια ομάδα του τζαμιού, γνωστή ως «το τάγμα της στοάς του Ισκεντέρ Πασά», ιδρύθηκε το πρώτο ισλαμικό πολιτικό κόμμα το 1973 από τον Νετζμετίν Ερμπακάν (Necmettin Erbakan) με την ονομασία «Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας». Λόγω αυτού ο Κοτκού θεωρείται ο ιδρυτής του πολιτικού Ισλάμ στην Τουρκία. Το 1952 του ανατέθηκε η ηγεσία του τάγματος Ναζιμπεντί στην Κωνσταντινούπολη¹⁵⁵.

Οι διδασκαλίες του Κοτκού, σύμφωνα με τον καθηγητή Μάζη Ιωάννη Θ., είχαν τρία χαρακτηριστικά γνωρίσματα σε επίπεδο πολιτικής και θρησκείας. Αρχικά, παρότρυνε τους πιστούς να προωθήσουν την ισλαμικού τύπου εκπαίδευση ακόμα και με την ίδρυση όσων περισσότερων κορανικών σχολείων μπορούσαν, με σκοπό να

---

¹⁵³ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.86-87.

¹⁵⁴ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.89.

¹⁵⁵ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.80.

τονωθεί η πίστη στην θρησκεία του Ισλάμ. Το δεύτερο χαρακτηριστικό στηρίζεται στην πεποίθηση του Κοτκού ότι όλοι οι πιστοί έπρεπε να ενδιαφέρονται για ζητήματα πολιτικής, είτε είναι σε εθνικό είτε σε διεθνές επίπεδο, και τους παρότρυνε να δημιουργήσουν πολιτικά κόμματα, που θα λειτουργούσαν ως «οχήματα για την επίτευξη της ισλαμοποίησης». Δεν είναι τυχαίο που δικοί του μαθητές βρίσκονταν στο πολιτικό προσκήνιο της Τουρκίας τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, όπως ήταν για παράδειγμα ο Νετζμετίν Ερμπακάν (Necmettin Erbakan), ο Κορκούτ Οζάλ (Korkut Özal), που ήταν αδελφός του Τουργκούτ Οζάλ (Turgut Özal) [πρωθυπουργός (1983-1989) και πρόεδρος (1989-1993) της Τουρκίας], αλλά και ο διάδοχος και γαμπρός του Κοτκού, ο Μαχμούτ Εσάντ Τζοσάν (Mahmud Esad Coşan). Η διείσδυση στους κρατικούς θεσμούς και η συμμετοχή των πιστών σε αυτούς ως δημόσιοι υπάλληλοι, αλλά και η επιδίωξή τους να αναρριχηθούν στην ιεραρχία του κρατικού συστήματος, αποτελούν το τρίτο χαρακτηριστικό της στρατηγικής του Κοτκού¹⁵⁶.

Η κίνηση για την χρηματοδότηση δύο εγχειρημάτων, το ένα στον βιομηχανικό τομέα και το άλλο στα μέσα ενημέρωσης, ήταν σημαντική για την προώθηση των ισλαμικών απόψεων του Κοτκού. Συγκεκριμένα, έπεισε τον Νετζμετίν Ερμπακάν να θεμελιώσει ένα εργοστάσιο κατά τα ισλαμικά πρότυπα και τον Μεχμέτ Σεβκέτ Εϊγκί (Mehmet Şevket Eyiği) να εκδώσει μια ισλαμική εφημερίδα. Ο Κοτκού είχε διακρίνει την επίδραση του Τύπου στους ανθρώπους και το θεωρούσε ως ένα μέσο διάδοσης των απόψεών του. Ο Μεχμέτ Σεβκέτ Εϊγκί εκδίδει, αρχικά, την πολιτική εφημερίδα *Sabah* το 1968 και αργότερα, το 1986, την πρώτη καθημερινή εφημερίδα *Zaman*.

Μετά τον θάνατο του Μεχμέτ Ζαΐντ Κοτκού τον διαδέχεται ο Μαχμούτ Εσάντ Τζοσάν, ο οποίος εξέδωσε το 1983 το περιοδικό *İslam*. Το περιοδικό συνέβαλε στην ενίσχυση του πολιτικού Ισλάμ στην Τουρκία, αφού μέσα από αυτό οι αναγνώστες εκπαιδεύονταν και διδάσκονταν. Το *İslam* πρόβαλλε τον διαχωρισμό του κόσμου σε δύο οίκους, σε δύο κόσμους, αυτούς των πιστών και των απίστων αλλά και την έννοια του τζιχάντ.

Ο Μαχμούτ Εσάντ Τζοσάν είναι ένας από τους πνευματικούς ηγέτες και διδασκάλους της κοινότητας Ισκεντέρ Πασά που ξεχωρίζουν για τον συνδυασμό της

---

¹⁵⁶ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.81-83.

ισλαμικής και δυτικής μόρφωσης, όντας και καθηγητής Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της Άγκυρας¹⁵⁷. Είναι ο «υπαίτιος» του εκσυγχρονισμού της κοινότητας Ισκεντέρ Πασά και όπως σχολιάζει και ο κοινωνιολόγος Mehmet Emin Yaşar: «Η κοινότητα Ισκεντέρ Πασά είναι η πιο αποτελεσματική ανάμεσα στις ναξιμπεντικές κοινότητες της Τουρκίας. Ιδίως μετά το 1980 ανέπτυξε και εκσυγχρόνισε σε σημαντικό βαθμό την κοινωνική και οικονομική της οργάνωση. Από τον χώρο της γεννήθηκαν και τα πρώτα ανεπτυγμένα –από τεχνικής πλευράς- και ευρέως διαδεδομένα εγχειρήματα στο πεδίο των εκδόσεων»¹⁵⁸.

Επομένως, το τάγμα των Ναξιμπεντί μπορεί να χαρακτηριστεί ως η «Μητέρα» του σύγχρονου πολιτικού Ισλάμ, εξαιτίας του ρόλου που απέκτησε, εξυψώνοντας το Ισλάμ ως ιδεολογική πηγή και έχοντας πολιτικές και κοινωνικές τόσο δράσεις όσο και στόχους¹⁵⁹. Βεβαία, όπως έχει αποδειχθεί και το τάγμα των Ναξιμπεντί ήταν απόρροια της προσπάθειας της εκκοσμίκευσης και του εκδυτικισμού. Από αυτό προέρχονται, επίσης, δυο γνωστές και με πλήθος ακολούθων μέχρι σήμερα στην Τουρκία οργανώσεις που είναι η κοινότητα (:cemaat) των Σουλεϊμαντζί και το τάγμα των Νουρτζού. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το cemaat έχει στοιχεία των tarikatlار από τα οποία προέρχεται. Στην περίπτωση των Σουλεϊμαντζί είναι το τάγμα των Ναξιμπεντί. Σε αντίθεση με το cemaat, τα tarikatlار είναι αυτά που συγκροτούν ιστορικές κοινότητες¹⁶⁰.

Η κοινότητα των Σουλεϊμαντζί πήρε το όνομά της από το Ναξιμπεντί σείχη Σουλεϊμάν Χιλμί Τουναχάν (Süleyman Hilmi Tunahan, 1888-1959) και χαρακτηρίζεται από την παραδοσιακή θρησκευτική εκπαίδευση που παρείχε. Ο Τουναχάν, μετά την διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, παρέδιδε μαθήματα

---

¹⁵⁷ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.118-121.

¹⁵⁸ Yaşar Mehmet Emin, “İskenderpaşa Cemaati” στο Yasin Aktay ve Murat Belge, *İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, σ.325.

¹⁵⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.106.

¹⁶⁰ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.54.

σχετικά με το Κοράνι, τα οποία δεν ετίθεντο υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης¹⁶¹. Οι Σουλεϊμαντζί έχουν «χαρακτηριστικά ισλαμικού ριζοσπαστισμού» και «θεωρούνται φανατικοί αντιδυτικοί και εχθροί κάθε νεωτερισμού»¹⁶². Η ίδρυση ξενώνων και σχολείων για παιδιά χωρίς οικονομική άνεση είναι από τις βασικές ενασχολήσεις τους¹⁶³. Σήμερα, το ισλαμικό μυστικιστικό τάγμα των Ναξιμπεντί εξακολουθεί να έχει εκατομμύρια οπαδούς σε όλο τον κόσμο¹⁶⁴, όμως οι κοινότητες των Σουλεϊμαντζί είναι ιδιαίτερα γνωστές στους Τούρκους που έχουν μεταναστεύσει την Ευρώπη¹⁶⁵.

Η δεύτερη σημαντική ηγετική προσωπικότητα των Ναξιμπεντί είναι ο Κούρδος Σαϊντ-ι-Νουρσί (Said-i Nursî, 1873-1960), ο οποίος γεννήθηκε στο χωριό Νούρς (Nurs) της επαρχίας του Μπίτλις (Bitlis) και απεβίωσε στην Ούρφα (Urfa). Η εκπαίδευσή του δεν αποτελείται από γνώσεις μόνο στην θεολογία αλλά και σε θετικές επιστήμες, όπως είναι η αστρονομία, τα μαθηματικά και άλλα. Το απίστευτο εύρος της γνώσης του και η εξυπνάδα του ήταν οι λόγοι που τον χαρακτήρισαν ως «το θαύμα της εποχής του», Bediüzzaman (Μπεντιουζαμάν) που ήταν το προσωνύμιο με το οποίο ήταν γνωστός. Αρχικά υποστήριξε τους Νεότουρκους έναντι του Αμπντούλ Χαμίτ Β' (Abdülhamid II), αλλά στη συνέχεια άλλαξε στάση. Ο λόγος ήταν η απογοήτευσή του από τους Νεότουρκους, οι οποίοι ήθελαν να συνεχίσουν τις μεταρρυθμίσεις για την εκκοσμίκευση του κράτους και να διαχωρίσουν το κράτος από την θρησκεία. Ο Σαϊντ-ι-Νουρσί ήταν αντίθετος με αυτό τον διαχωρισμό, με

---

¹⁶¹ “Sufism in Turkey”, Harvard Divinity School-Religious Literacy Project, <http://rlp.hds.harvard.edu/>, <http://rlp.hds.harvard.edu/faq/sufism-turkey>, [πρόσβαση 1/11/2015].

¹⁶² Ιωάννης Θ. Μάζης, *Verba Geopolitica et Islamica 1995-2012*, τόμος Α', Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013, σ.91-92.

¹⁶³ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.152.

¹⁶⁴ “Mysticism in the Ottoman Empire”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetaidailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pageID=238&nID=9363&NewsCatID=438>, [πρόσβαση 29/10/2015].

¹⁶⁵ “Sufism in Turkey”, Harvard Divinity School-Religious Literacy Project, <http://rlp.hds.harvard.edu/>, <http://rlp.hds.harvard.edu/faq/sufism-turkey>, [πρόσβαση 1/11/2015].

αποτέλεσμα να θεωρηθεί απειλή από το κεμαλικό κράτος. Σε αυτό, βέβαια, συνέβαλε και η κOURΔΙΚή καταγωγή του. Έτσι οδηγήθηκε στη φυλακή και σε εξορία για πολλά χρόνια. Μετά την ανάληψη της εξουσίας από το «Δημοκρατικό Κόμμα» του Αντνάν Μεντερές (Adnan Menderes) το 1950, η χώρα επανέρχεται στα ισλαμικά πρότυπα, και όταν ξαναδικάζεται ο Νουρσί, αφήνεται φυσικά ελεύθερος. Η δεκαετία του 1950 ήταν η περίοδος που το κίνημα του Νουρσί αναπτύχθηκε και η αποδοχή του ήταν μεγάλη. Οι ακόλουθοι και μαθητές του Νουρσί σχημάτισαν την Αδελφότητα των Νουρτζού (Nurcu), των οποίων η ονομασία προέρχεται από την λέξη nur (:φως) και είναι γνωστοί και ως *Αδελφοί του Φωτός*¹⁶⁶.

Στους Ναξιμπεντί Χαλιντί άνηκαν οι περισσότεροι δάσκαλοι του πανισλαμιστή Νουρσί, όμως διάβαζε και έργα του Αμπντούλ Καντίρ Ντζιλάνι (Abd al-Qadir Gilani)¹⁶⁷, ο οποίος ήταν ιδρυτής ενός τάγματος από τα πιο ειρηνικά, του τάγματος των Καντιρί· αυτό ενσωματώνεται στη συνέχεια στο τάγμα των Αλεβιτών. Οι πεποιθήσεις και απόψεις του Νουρσί παρουσιάζονται από τον ίδιο, στο έργο του *Risale-i Nur Külliyyati (Επιστολές του Φωτός)*, που αποτελείται από 130 μέρη με αραβικούς χαρακτήρες. Η κυκλοφορία του ήταν παράνομη στην Τουρκία μέχρι το 1950. Έπειτα το έργο του με λατινικούς χαρακτήρες πια εκδόθηκε ελεύθερα και σήμερα μάλιστα έχει μεγάλη εμπορική επιτυχία. Τα κείμενα είναι σκοτεινά και η ερμηνεία τους ποικίλει¹⁶⁸. Αυτό οφείλεται στην αλληγορική μορφή των επιχειρημάτων που αναπτύσσονται ως απάντηση σε υποθετικά ή πραγματικά ερωτήματα μέσα στην αφήγηση¹⁶⁹. Οι *Επιστολές του Φωτός* μπορούν να επαναπροσδιορίσουν τα όρια μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας και να

---

¹⁶⁶ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.111-117.

¹⁶⁷ M. Hakan Yavuz, “Being Modern in the Nurcu Way”, *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.7.

¹⁶⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.180-181.

¹⁶⁹ M. Hakan Yavuz, “Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement” στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

αποτελέσουν μια διαφορετική βάση πάνω στην οποία οι μουσουλμάνοι μπορούν να ευαισθητοποιηθούν και να αντικρούσουν τον υλισμό, να αυτοπροσδιοριστούν. Χαρακτηριστικά ο Mehmet Kirkinci, μια από τις σημαντικές προσωπικότητες του κινήματος των Nurcu, παρομοιάζει το έργο του Νουρσί με ένα φως που βοηθάει να ξεπεραστεί το σκοτάδι της Ανατολίας¹⁷⁰.

Ο ίδιος ο Νουρσί διαίρεσε την ζωή του σε τρεις περιόδους: Ο Παλιός Σαΐντ (1873-1913), ο Περιπλανώμενος Σαΐντ (1913-1926) και ο Νέος Σαΐντ (1926-1960). Κατά την πρώτη περίοδο, ο Νουρσί έδινε έμφαση περισσότερο στη σαρία και συνέχισε να πιστεύει και την δεύτερη περίοδο της ζωής του ότι το κράτος ήταν ο κύριος παράγοντας για την εκπαίδευση των ανθρώπων και την αναζωογόνηση του Ισλάμ. Ακολούθησε ο ισχυρισμός του ότι κυριάρχησε ο σκεπτικισμός στο κράτος. Ο Νέος Σαΐντ έζησε τον σχηματισμό της κεμαλικής δημοκρατίας και θεωρούσε πως μόνο οι συνειδητοί άνθρωποι μπορούν να διαμορφώσουν μια δίκαιη κοινωνία¹⁷¹.

Η αντίσταση στον υλισμό και στον κομμουνισμό μπορούσε να πραγματοποιηθεί αντικαθιστώντας την πίστη μέσω της μίμησης με την πίστη μέσω της βεβαιότητας, αφού η γνώση ανακαλύπτεται και δεν κατασκευάζεται¹⁷². Ο ίδιος ο μουσουλμάνος θα πρέπει να ανακαλύπτει μέσα από προσωπικά βιώματα το Ισλάμ. Κατά το Νουρσί, το Ισλάμ, είναι προσωπική υπόθεση¹⁷³, γεγονός που καταδεικνύεται με την πεποίθησή του ότι οι μουσουλμάνοι εμβαθύνουν στην ισλαμική πίστη με την ανάγνωση και την ερμηνεία του Κορανίου παρά με την αποστήθιση και την

---

¹⁷⁰ M. Hakan Yavuz, "Being Modern in the Nurcu Way", *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.7.

¹⁷¹ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁷² M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁷³ M. Hakan Yavuz, "Being Modern in the Nurcu Way", *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.7.

μετάφρασή του. Επίσης, διαχωρίζει εννοιολογικά την πίστη (iman) και τη ζωή (hayat). Η πίστη διαμορφώνεται στην καρδιά, στο μυαλό και στο πνεύμα και εκφράζεται σύμφωνα με τα ισλαμικά ήθη στη ζωή¹⁷⁴. Οι αρχές που διακατέχουν το Νουρσί, σύμφωνα με τον David Shankland, είναι «η υπομονή και αποφυγή των ενόπλων συγκρούσεων *μεταξύ* μουσουλμάνων»¹⁷⁵.

Ένας από τους στόχους του κινήματος των Nurcu ήταν ο συνδυασμός του Ισλάμ και της επιστήμης, μια σχέση που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αμφίδρομη. Ο Νουρσί χρησιμοποιώντας την επιστήμη και την τεχνολογία ήθελε να αποδείξει την ύπαρξη του Θεού και παράλληλα αντιμετώπιζε το Ισλάμ ως οδηγό των επιστημών¹⁷⁶. Επιπλέον, οι Nurcu θεωρούσαν πως σε ένα κράτος δικαίου αρμόζει η δημοκρατία και επιδίωκαν την αποδοχή της. Η αύξηση της ισλαμικής συνείδησης και η επίτευξη της σωτηρίας σε αυτόν τον κόσμο και τον άλλο ήταν από τις βασικές τους προθέσεις μέσω μιας ποιοτικής εκπαίδευσης και ελευθερίας¹⁷⁷.

Ο Νουρσί για να διδάσκει το *Risale-i Nur Külliyati* και να συζητά με τους ακόλουθούς του για τις ιδέες του, δημιούργησε τους κύκλους ανάγνωσης (reading circles), ή αλλιώς *dershane*. Η διαδικασία της συζήτησης αυτής ονομάζεται *sohbet* (συνομιλία) και συνήθως πραγματοποιείται μετά τη δουλειά ή την Παρασκευή το βράδυ. Στις συζητήσεις συμπεριλαμβάνονται και θέματα που αφορούν τις επιχειρήσεις και ενημερώνονται για την επικαιρότητα. Τα *dershane*, λόγω της έμφασης που έδιναν στην αλληλεγγύη, τη συμμετοχή και την ακεραιότητα, έγιναν οι

---

¹⁷⁴ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁷⁵ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.130.

¹⁷⁶ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁷⁷ M. Hakan Yavuz, "The Sufi Conception of Jihad: The Case of Said Nursi" στο *Globalization and Ethics and Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur*, Sixth International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 2002.

θεσμοί που ενσωματώνουν το άτομο στην κοινωνία¹⁷⁸. Έτσι, δεν άργησαν να μετατραπούν σε κέντρα κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δραστηριοτήτων¹⁷⁹. Τέλος, συνέβαλαν σημαντικά στην εξέλιξη και στον πλουραλισμό των ισλαμικών κινημάτων στην Τουρκία¹⁸⁰.

Η διάδοση της νουρικής ιδεολογίας βασίστηκε αφενός στα *dershane* και αφετέρου στις εφημερίδες, στους εκδοτικούς οίκους και γενικότερα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οι Nurcu είχαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και διάδοση της έντυπης κουλτούρας (“print culture”), την οποία χρησιμοποιούσε για να δώσει έμφαση στην πίστη και στην δίκαιη κοινωνία. Ήταν το πρώτο και το μόνο κίνημα που βασιζόταν σε κείμενο (“text-based movement”)¹⁸¹ και δεν ήταν τυχαίος ο χαρακτηρισμός του καθηγητή M. Hakan Yavuz ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο «κοινότητα κειμένων» (“textual communities”) για τους Nurcu¹⁸². Εξέχοντα ρόλο στην σημερινή Τουρκία έχουν το μηνιαίο περιοδικό *Köprü* (:Η Γέφυρα) και η καθημερινή εφημερίδα *Yeni Nesil* (:Η Νέα Γενιά), διάδοχος της *Yeni Asya* (:Η Νέα Ασία)¹⁸³. Παράλληλα, οι Αδελφοί του Φωτός επικεντρώθηκαν σε φτωχά και έξυπνα παιδιά προκειμένου να τα βοηθήσουν στην απόδοσή τους στα μαθήματα, ώστε να εισαχθούν σε πανεπιστήμια και κατά αυτό τον τρόπο να μπορέσουν να αποκτήσουν

---

¹⁷⁸ M. Hakan Yavuz, “Being Modern in the Nurcu Way”, *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.7-14.

¹⁷⁹ M. Hakan Yavuz, “Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement” στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediüzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁸⁰ M. Hakan Yavuz, “Being Modern in the Nurcu Way”, *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.14.

¹⁸¹ M. Hakan Yavuz, “Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement” στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediüzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁸² M. Hakan Yavuz, “Being Modern in the Nurcu Way”, *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.7.

¹⁸³ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.189.

μελλοντικά υψηλά αξιώματα. Εξασφάλιζαν, λοιπόν, την εύνοια της νεολαίας είτε με κέντρα διδασκαλίας είτε με εκπαιδευτικές κατασκηνώσεις¹⁸⁴.

Ο Serif Mardin, Τούρκος κοινωνιολόγος και πολιτικός επιστήμονας, έχει μελετήσει διεξοδικά τις απόψεις του Σαΐντ-ι-Νουρσί και πιστεύει πως η επιτυχία του κινήματος των Nurcu οφείλεται στην κάλυψη του κοινωνικού χάσματος που δημιουργήθηκε από τις αποτυχημένες προσπάθειες για εκσυγχρονισμό τόσο μέσω των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ όσο και από αυτές του Μουσταφά Κεμάλ. Το έργο του Νουρσί, επίσης, τόνωσε την ισλαμική ταυτότητα και δημιούργησε μια κοινή γλώσσα μεταξύ των κατώτερων τάξεων¹⁸⁵. Η τακτική των Nurcu ήταν να καταλάβουν τον κρατικό μηχανισμό, ώστε να έχουν εκ των έσω τον έλεγχο και την επίβλεψη¹⁸⁶. Η εμπλοκή τους με την πολιτική ήταν αναπόφευκτη φυσική συνέπεια, η οποία είναι αισθητή και στην σύγχρονη Τουρκία.

Ο Νουρσί πίστευε ότι η πολιτική θα πρέπει να χρησιμοποιείται στην υπηρεσία του Ισλάμ και υποστήριξε τον κοινοβουλευτισμό και την συνταγματική διακυβέρνηση¹⁸⁷ και έτσι την δεκαετία του 1950 υποστήριξε το «Δημοκρατικό Κόμμα» του Αντνάν Μεντερές (Adnan Menderes), το «Κόμμα του Ισλάμ», όπως το χαρακτήριζαν οι Nurcu¹⁸⁸. Μετά τον θάνατο του Σαΐντ-ι-Νουρσί, το 1960, η στάση

---

¹⁸⁴ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.131-132.

¹⁸⁵ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁸⁶ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.196.

¹⁸⁷ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁸⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.197.

του νουρικού κινήματος αλλάζει και γίνονται προσπάθειες για εκσυγχρονισμό¹⁸⁹, ενώ η ιδεολογική σύμπνοια που υπήρχε ανάμεσα στους αντιπροσώπους του τουρκικού Κοινοβουλίου και τους ακολούθους του Νουρσί, συνεπικουρεί στην τρόπο τινά νομιμοποίηση του κινήματος¹⁹⁰. Στη συνέχεια, την δεκαετία του '70, οι Αδελφοί του Φωτός τάσσονται υπέρ είτε του «Κόμματος της Δικαιοσύνης» του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ (Süleyman Demirel), που είναι θετικά προσκείμενο σε συνεργασία με την Δύση, είτε του «Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας» του Νετζμετίν Ερμπακάν, που ήταν αντίθετο στην Δύση και τον καπιταλισμό. Τέλος, την δεκαετία του '80, οι Nurcu μεσουρανούσαν με την βοήθεια του Τουργκούτ Οζάλ¹⁹¹.

Η ευφυΐα των Nurcu καταδεικνύεται όχι μόνο από τις ιδεολογικές τους θέσεις, που μπορούν να χαρακτηρισθούν, κατά τον Μάζη Ιωάννη Θ., «ως ευκαιριακές και ισορροπιστικές» και ψαρεύοντας οπαδούς σε «θολά νερά»¹⁹², αλλά και από την επιθυμία τους να μην συγκαταλέγονται και να μην ταυτίζονται με ένα ισλαμικό τάγμα παρά μόνο ως «σχολή σκέψης»¹⁹³. Η ενίσχυση της άποψης αυτής, προέρχεται μέσα από την περίπτωση υπεράσπισης του Νουρσί στις δίκες που είχε παραπεμφθεί αλλά αποτέλεσε και λόγο αθώωσής του. Για την ακρίβεια, υποστήριζε πως δεν ήθελε να δημιουργήσει καμιά αδελφότητα. Η επαναλαμβανόμενη αυτή δήλωσή του γινόταν εξαιτίας της ύπαρξης του νόμου του 1925 σχετικά με την απαγόρευση των ισλαμικών ταγμάτων. Η όποια αντίθετη δήλωσή του θα δημιουργούσε στους οπαδούς του Νουρσί, αλλά και σε αυτόν, προβλήματα με το νόμο¹⁹⁴. Ωστόσο, οι Αδελφοί του Φωτός διαθέτουν χαρακτηριστικά που οδηγούν τον καθηγητή Μάζη Ιωάννη Θ. στην

---

¹⁸⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.182-184.

¹⁹⁰ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.132-133.

¹⁹¹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.197-198.

¹⁹² Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.187.

¹⁹³ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.201.

¹⁹⁴ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.133.

πεποίθηση πως είναι θρησκευτικό τάγμα. Τα χαρακτηριστικά έγκειται στην ύπαρξη του ιδρυτού, της διαδοχής των μαθητών, των δομών που άφηναν το κίνημα των Nurcu να εξελιχθούν σε κοινωνικά κέντρα, της γραπτής και προφορικής παράδοσης και, τέλος, του θρησκευτικού τυπικού που υπάκουαν πιστά οι ακόλουθοί του, αν και έμοιαζε με άλλων *tarikatlari*¹⁹⁵.

Σύμφωνα με τον M. Hakan Yavuz, ο δυναμικός χαρακτήρας του κινήματος των Nurcu ήταν η αιτία του κατακερματισμού του, ενώ ο πλουραλισμός του κινήματος έγινε χαρακτηριστικό του¹⁹⁶. Οι υπο-κοινότητες που δημιουργήθηκαν υπό την σκέπη του νουρικού ισλαμικού κινήματος προήλθαν από τις εσωτερικές ρήξεις των Nurcu αναφορικά με το έργο του Νουρσί, την στάση τους απέναντι στην τουρκική πολιτική, την προοδευτική αντίληψη και το κουρδικό ζήτημα¹⁹⁷. Συγκεκριμένα, το *Risale-i Nur Külliyyati* αντί να αποτελέσει έναν ενοποιητικό παράγοντα του κινήματος, αποτέλεσε την πρώτη ρήξη. Η έντυπη μορφή του ήταν από μόνη της ένα καινοτόμο βήμα έναντι της μέχρι τότε προφορικής παράδοσης. Η διένεξη, ωστόσο, αναφερόταν στη μαζική παραγωγή με την χρήση μηχανημάτων, για την οποία επέμεναν οι εκδότες, και στις χειρόγραφες εκδόσεις, που ήθελαν οι συγγραφείς. Το επιχείρημα των συγγραφέων ήταν πως τα μηχανήματα απαξιώνουν την αυθεντικότητα των κειμένων και δεν δημιουργούνται προσωπικοί δεσμοί με τον συγγραφέα και το μήνυμά του¹⁹⁸. Εν τέλει, η διάδοση του μηνύματος του Νουρσί έγινε μέσω της μαζικής έντυπης παραγωγής και αυτοί που επιθυμούσαν αυτή την

---

¹⁹⁵ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.201-202.

¹⁹⁶ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

¹⁹⁷ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.128-130.

¹⁹⁸ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

εξέλιξη, αργότερα αποτέλεσαν την κοινότητα Yeni Asya (Νέα Ασία), ιδρυτές της ομώνυμης εφημερίδας το 1971¹⁹⁹.

Η δεύτερη μεγάλη ρήξη συνδέεται με την τουρκική εσωτερική πολιτική και την στάση που κράτησαν οι Nurcu απέναντι στις κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές, τις οποίες προκάλεσε το στρατιωτικό πραξικόπημα του Αχμέτ Κενάν Εβρέν (Ahmet Kenan Evren) το 1980. Ορισμένοι από το κίνημα κράτησαν μια αντι-στρατιωτική στάση και καταψήφισαν το Σύνταγμα του 1982 επειδή το θεώρησαν αντιδημοκρατικό. Ωστόσο, δύο ιδιαίτερα σημαντικές ηγετικές προσωπικότητες του κινήματος, ο Φετουλάχ Γκιουλέν (Fethullah Gülen) και ο Μεχμέτ Κιρκιντζί (Mehmet Kirkinçi) υπερψήφισαν το Σύνταγμα του 1982 και υποστήριξαν, έπειτα, το «Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας» του Τουργκούτ Οζάλ. Η ανάδυση μιας ακόμα κοινότητας, ή αλλιώς ομάδας, από το νουρικό κίνημα που ξεχώρισε ήταν η Yeni Nesil (Νέα Γενιά)²⁰⁰. Η Νέα Γενιά, που εμφανίστηκε το 1990, είχε τις ρίζες της στην κοινότητα Νέα Ασία και τασσόταν υπέρ του Οζάλ²⁰¹. Ιδιαίτερη σημασία έχει πως η Νέα Γενιά και ο Φετουλάχ Γκιουλέν οραματίστηκαν το κίνημα των Nurcu ως «τουρκικό Ισλάμ», του έδωσαν δηλαδή μια εθνική-κρατική οπτική, με απώτερο σκοπό την χειραφέτηση του ισλαμικού τους κινήματος από τους τουρκικούς νόμους, ώστε να ενδυναμωθεί και να επεκταθεί²⁰².

Οι Αδελφοί του Φωτός, επίσης, διαιτούνται σε Τούρκους και Κούρδους Nurcu. Αυτή η διχοτόμηση συνδέεται με το κουρδικό ζήτημα και βασίζεται στην κουρδική καταγωγή του Σαΐντ Νουρσί, την οποία προέβαλαν οι Κούρδοι Nurcu και θεωρούσαν πως οι διώξεις και εξορίες που του επιβλήθηκαν, έγιναν προς

---

¹⁹⁹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.128.

²⁰⁰ M. Hakan Yavuz, "Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement" στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediüzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

²⁰¹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.129.

²⁰² M. Hakan Yavuz, "Being Modern in the Nurcu Way", *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.14.

παραδειγματισμό των Κούρδων. Αντίθετα, οι δίκες έδειξαν πως η αιτία για τις διώξεις του ήταν η ριζοσπαστική και επαναστατική του στάση ως προς τους κεμαλικούς νεωτερισμούς. Οι Τούρκοι Nurcu, από την μεριά τους, τόνιζαν τον πανισλαμισμό του Νουρσί²⁰³. Το 1989, δημιουργείται η κοινότητα Μεντ-Ζεχρά (Med-Zehra)²⁰⁴, ή αλλιώς Κόμμα του Κορανίου (Hizb-i Kuran), από κουρδικής καταγωγής Nurcu. Η κοινότητα αυτή υποστηρίζει τον ριζοσπαστικό κουρδικό εθνικισμό και είναι αντίθετη προς το κράτος²⁰⁵.

Κάθε μία από τις παραπάνω ομάδες των Nurcu οργάνωσε ή την δικιά της έντυπη σκέψη και είχε τους αναγνώστες της ή, ακόμα, την δικιά της προσέγγιση σε πολιτικά και θρησκευτικά ζητήματα. Στη σύγχρονη Τουρκία, η κοινότητα που εξέχει για το απαράμιλλο εκτόπισμά της και συνεχίζει να ξεχωρίζει για την ισχύ της και την επιρροή της, είναι η κοινότητα του Φετουλάχ Γκιουλέν. Σήμερα αναφέρεται συχνά ως το κίνημα του Γκιουλέν ή Fethullahçilar (οπαδοί του Φετουλάχ)²⁰⁶.

2.2.3 Η περίπτωση του Φετουλάχ Γκιουλέν (Fethullah Gülen)

Ο Φετουλάχ Γκιουλέν είναι ένας Τούρκος λόγιος μουσουλμάνος, ιεροκήρυκας, πρώην ιμάμης, συγγραφέας, ποιητής και θεωρείται «ακτιβιστής στοχαστής» της εποχής του²⁰⁷. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, αφού το 2008 εντάχθηκε από τα περιοδικά *Foreign Policy* και

---

²⁰³ M. Hakan Yavuz, "Being Modern in the Nurcu Way", *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000, σ.14.

²⁰⁴ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.129.*

²⁰⁵ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, Προσκήνιο, Αθήνα, 2000, σ.494.

²⁰⁶ Graham E. Fuller, *The Future of Political Islam*, Palgrave Macmillan, New York/Houndmills, 2003, σ.128.

²⁰⁷ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.180.

Prospect στους κορυφαίους είκοσι διανοούμενους παγκοσμίως²⁰⁸ και το 2013 στην ετήσια λίστα του περιοδικού *Time*, με τους εκατό σημαντικότερους ανθρώπους στον πλανήτη²⁰⁹. Ενώ, μόλις το 2015, η Τουρκία, σε λίστα της που δημοσίευσε, τον συγκατέλεξε ως έναν από τους πλέον περιζήτητους καταζητούμενους τρομοκράτες²¹⁰. Οι λόγοι αναλύονται παρακάτω. Πρώτα, όμως, θα αναφερθούμε στο ποιος είναι Φετουλάχ Γκιουλέν.

Γεννήθηκε στις 27 Απριλίου του 1941 στο χωριό Kocucuk, κοντά στο Erzurum (:Θεοδοσιούπολη). Σπούδασε Ισλαμικές Επιστήμες, αφού οι γονείς του από τα πρώτα χρόνια της ζωής του, του είχαν εμφυσήσει την αγάπη για το Ισλάμ. Έτσι, το 1958 έγινε μάμης, ακολουθώντας τα χνάρια του πατέρα του, που ήταν και αυτός μάμης, και στη συνέχεια ιεροκήρυκας της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων, η οποία τον έστειλε στο Edirne. Στη Σμύρνη μεταφέρθηκε λίγα χρόνια μετά²¹¹. Εκεί το κίνημα του Γκιουλέν ξεκίνησε και έγινε γνωστό ως «Κοινότητα της Σμύρνης»²¹². Το 1971, κατά την διάρκεια του στρατιωτικού πραξικοπήματος, συνελήφθη με την κατηγορία της «εκμετάλλευσης θρησκευτικών αισθημάτων για την επίτευξη ιδιοτελών πολιτικών σκοπών»²¹³ και αφέθηκε ελεύθερος μετά από επτά μήνες²¹⁴. Το

---

²⁰⁸ “How Gülen triumphed”, Tom Nuttall, *Prospect*, 16/7/2008, <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/howglentriumphed>, [πρόσβαση 25/1/2016].

²⁰⁹ “The 2013 Time 100”, Stephen Kinzer, *Time*, 18/4/2013, <http://time100.time.com/2013/04/18/time-100/slide/fethullah-gulen/>, [πρόσβαση 25/1/2016].

²¹⁰ “Turkey puts Fethullah Gulen on most-wanted terrorist list”, Gianluca Mezzofiore, *International Business Times*, 29/10/2015, <http://www.ibtimes.co.uk/turkey-puts-fethullah-gulen-most-wanted-terrorist-list-1526305>, [πρόσβαση 25/1/2016].

²¹¹ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.180-181.

²¹² Bulent Aras and Omer Caha, “Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.31.

²¹³ Günter Seufert, “Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*, SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.7.

1980, πραγματοποιήθηκε το τρίτο πραξικόπημα ενάντια στην κυβέρνηση Ντεμιρέλ και ο Γκιουλέν, προκειμένου να νομιμοποιήσει το κίνημά του στα μάτια του στρατού, υποστήριξε και δικαιολόγησε το πραξικόπημα. Αποτέλεσμα ήταν η επίσημη προστασία αλλά και η έκδηλη υποστήριξη των εκάστοτε κοσμικών κυβερνήσεων από το 1980 μέχρι το 1997. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 η φήμη και η επιρροή του Γκιουλέν φτάνει στο απόγειο. Τον Ιούνιο του 1999, όμως, αρχίζει η δυσφημιστική εκστρατεία των μέσων μαζικής ενημέρωσης παρουσιάζοντας κάποιες «πραγματικές ή παραποιημένες ηχογραφήσεις» των κηρυγμάτων του, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γερμανός κοινωνιολόγος Günter Seufert, με αποτέλεσμα να ασκηθεί δίωξη εναντίον του. Ωστόσο, ο Γκιουλέν το Μάρτιο του 1999 μεταβαίνει στις ΗΠΑ “για λόγους υγείας”, όπου στη συνέχεια εγκαταστάθηκε²¹⁵. Η Αμερικανική Υπηρεσία Μετανάστευσης (USCIS), το 2008, του χορηγεί μόνιμη άδεια παραμονής²¹⁶. Σήμερα, ζει στην Πενσυλβάνια απομονωμένος με ελάχιστους επισκέπτες²¹⁷.

Οι επιρροές που είχε ο Φετουλάχ Γκιουλέν ήταν ποικίλες. Αρχικά, η οικογένεια του Γκιουλέν ήταν ο κύριος παράγοντας της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του και του τρόπου σκέψης του, λόγω του πρωταρχικού και καθοδηγητικού ρόλου που είχε το Ισλάμ στην καθημερινή τους ζωή. Έπειτα, η περιοχή της Ανατολίας όπου μεγάλωσε, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για την αντίληψη που είχε ο Γκιουλέν για το Ισλάμ με εθνικιστικά και σουφικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, οι κάτοικοι της περιοχής του Ερζερούμ, που υπήρξε το επίκεντρο πολλών αιματηρών συγκρούσεων, είχαν υιοθετήσει μια κρατοκεντρική

---

²¹⁴ Bulent Aras and Omer Caha, “Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.31.

²¹⁵ Günter Seufert, “Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), SWP Research Papers*, Berlin, 2014, σ.8-10.

²¹⁶ «Οι δικαστικές υποθέσεις του Φετχουλλάχ Γκιουλέν στην Τουρκία και η υπόθεση της απέλασης από τις ΗΠΑ», James C. Harrington, , www.fgulen.com, 9/12/2011, <http://fgulen.com/gr/about-fethullah-gulen-gr/fethullah-gulens-legal-cases-in-turkey-and-us-immigration-case/>, [πρόσβαση 3/2/2016].

²¹⁷ “Who is Fethullah Gulen”, <http://hizmetnews.com/>, <http://hizmetnews.com/who-is-fethullah-gulen/>, [πρόσβαση 3/2/2016].

νοοτροπία και θεωρούσαν το κράτος, ως θεμελιώδη προτεραιότητα για μια μουσουλμανική κοινωνία αλλά και για την επιβίωση του Ισλάμ²¹⁸.

Ο Γκιουλέν θεωρείται κληρονόμος της παράδοσης των Ναξιμπεντί²¹⁹ και ο διάδοχος του Σαΐντ-ι-Νουρσί, τον οποίο δεν συνάντησε ποτέ προσωπικά, αλλά ακούγοντας μια ομιλία του, επηρεάστηκε τόσο, που ενστερνίστηκε τις ιδέες του²²⁰. Παρόλα αυτά, ο Γκιουλέν δεν αυτοχαρακτηριζόταν ως Nurcu²²¹ και, όπως παρατηρεί ο καθηγητής Μάξης Ιωάννης Θ., απέφευγε να αναφέρει το όνομα του Νουρσί, επειδή «το όνομά του Σαΐντ Νουρσί θυμίζει τον ριζοσπαστισμό και τον κουρδικό αγώνα»²²². Παρά την μεγάλη του επιρροή από το Νουρσί, οι θέσεις τους δεν ταυτίζονταν, εξαιτίας κυρίως της διαφορετικής εθνικής τους ταυτότητας και της διαφορετικής πολιτικής-ιστορικής περιόδου που είχαν ζήσει²²³. Υπήρχαν αποκλίσεις αναφορικά με την αντίληψη περί του ατόμου, της κοινωνίας, της θρησκείας και της πίστης. Για παράδειγμα, κατά τον Γκιουλέν, το άτομο με την συμμετοχή του σε μια κοινότητα, αποκτά πλήρη επίγνωση του καθήκοντος που έχει απέναντι σε αυτή αλλά και σε ολόκληρη την κοινωνία. Η δράση του ατόμου είναι πολύ σημαντική. Το Ισλάμ θα πρέπει να εκπροσωπείται από ενέργειες (aksiyon) μέσω των οποίων θα εκφράζεται η πίστη. Αντίθετα ο Νουρσί θεωρούσε πως η αναβίωση του θρησκευτικού

---

²¹⁸ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.180-181.

²¹⁹ Philipp Bruckmayr, “Fethullah Gülen and Islamic Literary Tradition”, *Hizmet Studies Review*, Vol.1, No.1, 2014, σ.33.

²²⁰ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.148-151.

²²¹ Günter Seufert, “Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*, SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.13.

²²² Ιωάννης Θ.Μάξης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.204.

²²³ Günter Seufert, “Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*, SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.13.

συναίσθηματος πήγαζε από την προσωπική μεταμόρφωση του καθενός και έτσι υπήρχε το χαρακτηριστικό στοιχείο της εσωτερίκευσης²²⁴.

Δυο βασικές έννοιες του κινήματος Γκιουλέν είναι το *hizmet*, που σημαίνει «υπηρεσία» και είναι το πρότυπο της εργασίας και των θυσιών ενός ατόμου, προκειμένου να εξυπηρετήσει τον Αλλάχ μέσω της κοινωνίας και άλλων ανθρώπων, και το *temsil*, που σημαίνει εκπροσώπηση· προσωποποίηση των αξιών του Ισλάμ μέσα από τις καλές πράξεις και την ηθική συμπεριφορά²²⁵. Σε αυτές τις έννοιες αναφέρεται και ο καθηγητής M. Hakan Yavuz, εξηγώντας το *hizmet* ως το «Ισλάμ δια μέσου συμπεριφοράς» (“Islam by conduct”) και τη δεύτερη έννοια την ονομάζει *eser* που την επεξηγεί ως το «Ισλάμ δια μέσου έργου» (“Islam by product”)²²⁶.

Κατά την πάροδο των χρόνων, ο τρόπος σκέψης και η στάση του Γκιουλέν άλλαξε αισθητά. Ενώ αρχικά πραγματευόταν την ισλαμική αναβίωση και τον τουρκικό εθνικισμό, έπειτα στράφηκε στην φιλελευθεροποίηση, στον διαθρησκευτικό διάλογο και στην ανοχή σε άλλες θρησκείες, τρόπους ζωής και φιλοσοφίες. Ο καθηγητής M. Hakan Yavuz εντοπίζει και διακρίνει τρεις περιόδους στο κίνημα του Γκιουλέν: τη διαμορφωτική περίοδο (1966-1983), την ανάδυση στη δημόσια σφαίρα (1983-1997) και, τέλος, το παράδοξο των διωγμών και την καταναγκαστική φιλελευθεροποίηση (1997-σήμερα)²²⁷.

Η πρώτη περίοδος, από το 1966 μέχρι το 1983, θεωρείται η εμβρυική περίοδος για τη διαμόρφωση μιας θρησκευτικο-συντηρητικής κοινότητας, η οποία είχε επίκεντρο τον χαρισματικό πνευματικό ηγέτη Γκιουλέν και το πρότυπό του, τους Οθωμανούς. Αυτό που τους εξιδανίκευε στα μάτια του ήταν ότι ζούσαν σύμφωνα με

---

²²⁴ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.188.

²²⁵ Solberg Anne, “The Gulen schools: A perfect compromise or compromising perfectly?” στο “*Religion in Schools: Problems of Pluralism in the Public Sphere*”, Second Kotor Network Conference, Kotor, 2005, σ.7.

²²⁶ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.192.

²²⁷ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.179.

μια φιλελεύθερη ερμηνεία του Ισλάμ. Υιοθέτησε μια αντικομμουνιστική στάση και συντηρητική εθνικιστική θέση και επέλεξε να μην εμπλακεί άμεσα με την πολιτική ζωή της χώρας²²⁸. Έτσι, έστρεψε την προσοχή του, πρώτα, στην ίδρυση ενός μικρού σε έκταση ευαγούς ιδρύματος (vakif ή βακούφια), το οποίο προοριζόταν για φιλοϊσλαμιστές φοιτητές που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα για να καλύψουν τα έξοδα τους. Στη συνέχεια ίδρυσε και άλλα ιδρύματα, αλλά και κατασκευασίες για νέους. Ιδιαίτερη, όμως, βαρύτητα έδωσε στην εκπαίδευση και άνοιξε φροντιστήρια για την προετοιμασία των εισαγωγικών εξετάσεων των νέων σε ανώτατες σχολές²²⁹. Αξιοσημείωτο είναι πως το κίνημα έχει ιδρύσει περισσότερα από 1000 σχολεία και πανεπιστήμια σε περισσότερες από 150 χώρες σε όλο τον κόσμο²³⁰. Το σύνθημα, εξάλλου, του Γκιουλέν είναι: «Χτίστε νέα σχολεία παρά νέα μουσουλμανικά τεμένη»²³¹.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να διευκρινιστεί πως τα σχολεία του κινήματος Γκιουλέν είναι μη θρησκευτικά ιδιωτικά ιδρύματα που χρηματοδοτούνται από επιχειρηματίες, εκπαιδευτικούς και γονείς, οι οποίοι υποστηρίζουν το εκπαιδευτικό δίκτυο του κινήματος²³². Πολλά από αυτά τα σχολεία συγκαταλέγονται μεταξύ των πιο διάσημων και καλύτερων στις χώρες τους. Όσον αφορά τη διδασκαλία της θρησκείας, κάθε σχολείο ακολουθεί το πρόγραμμα σπουδών της χώρας υποδοχής και η πλειοψηφία των μαθημάτων, που διδάσκονται, γίνεται στα αγγλικά.²³³ Αυτό που

---

²²⁸ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.182-183.

²²⁹ David Shankland, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα, 2003, σ.151.

²³⁰ "Fethullah Gulen: Turkey's Eroding Democracy", Fethullah Gulen, *The New York Times*, 3/2/2015, http://www.nytimes.com/2015/02/04/opinion/fethullah-gulen-turkeys-eroding-democracy.html?_r=0, [πρόσβαση 8/2/2016].

²³¹ "Engel und Dämon", Daniel Steinvorh, *Spiegel-Spiegel Special* 6/2008, 30/9/2008, <http://www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecial/d-60746630.html>, [πρόσβαση 8/2/2016].

²³² "Education", <http://www.gulenmovement.us/>, <http://www.gulenmovement.us/gulen-movement/gulen-movement-on-education>, [πρόσβαση 8/2/2016].

²³³ Solberg Anne, "The Gulen schools: A perfect compromise or compromising perfectly?" στο *Religion in Schools: Problems of Pluralism in the Public Sphere*, Second Kotor Network Conference, Kotor, 2005, σ.6-7.

κάνει τα σχολεία αυτά να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα είναι η μετάδοση των ηθικών αξιών. Το Ισλάμ είναι πάνω από όλα ηθική (kışilik) και ταυτότητα (kimlik). Η εκπαίδευση, σύμφωνα με τον Γκιουλέν, βασίζεται σε τρεις αρχές: την καλλιέργεια της ηθικής, την διδασκαλία της επιστήμης και την πειθαρχία του εαυτού μας²³⁴. Ο Γκιουλέν αναφέρει στο βιβλίο του *Pearls of Wisdom* πως «αν δεν φυτέψουμε τους σπόρους της αγάπης στις καρδιές των νέων ανθρώπων, που προσπαθούμε να αναβιώσουμε μέσω της επιστήμης, της γνώσης και του σύγχρονου πολιτισμού, δεν πρόκειται ποτέ να φτάσουν την ηθική τελειότητα»²³⁵. Το εκπαιδευτικό δίκτυο του κινήματος προκειμένου να βοηθήσει τους νέους που δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά τα δίδακτρα των σχολείων τους παρέχει κοιτώνες και υποτροφίες. Επιπρόσθετα, οι περισσότεροι από τους 6.000 εκπαιδευτικούς, οι οποίοι αποτελούν τον βασικό πυλώνα του εκπαιδευτικού δικτύου του κινήματος, λειτουργούν ως πρότυπα για τους μαθητές και παραθέτουν την ουσία του Ισλάμ ενεργώντας ηθικά. Το Ισλάμ γίνεται αντιληπτό με τις πράξεις και τις συμπεριφορές τους²³⁶, χωρίς όμως να διδάσκουν το Ισλάμ και να κατηγορηθούν τα σχολεία για προσηλυτισμό²³⁷. Το εκπαιδευτικό δίκτυο του Γκιουλέν θεωρεί τον εαυτό του πως «υπηρετεί το Ισλάμ»²³⁸

---

²³⁴ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.192.

²³⁵ Πρβλ. Fethullah Gülen, “Pearls of Wisdom” σε “Education”, <http://www.gulenmovement.us/>, <http://www.gulenmovement.us/gulen-movement/gulen-movement-on-education>, [πρόσβαση 8/2/2016].

²³⁶ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.193.

²³⁷ Bayram Balci, “The AKP/Gülen Crisis in Turkey: Consequences for Central Asia and the Caucasus”, Central Asia Policy Brief, Elliot School of International Affairs, The George Washington University, No.16, 2014, σ.3-4.

²³⁸ Anne Solberg, “The Gulen schools: A perfect compromise or compromising perfectly?” στο “*Religion in Schools: Problems of Pluralism in the Public Sphere*”, Second Kotor Network Conference, Kotor, 2005, σ.7.

και για τον λόγο αυτό, τα μέλη του κινήματος ορίζουν το κίνημα ως «Κίνημα Hizmet»²³⁹.

Η δεύτερη περίοδος τοποθετείται χρονικά από το 1983 έως το 1997 και σχετίζεται με την είσοδο του κινήματος σε κοινωνικούς, εκπαιδευτικούς, οικονομικούς τομείς και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η παρουσία και η προβολή του στον δημόσιο βίο προκλήθηκε τόσο από την επιεική στάση του κράτους, κυρίως για θέματα σχετικά με την θρησκεία, όσο και από την ισχυρή αστική τάξη, που χρηματοδοτούσε τα εκάστοτε ιδρύματα του Γκιουλέν, σε συνδυασμό με τους μορφωμένους επαγγελματίες και εκπαιδευτικούς που λάμβαναν ενεργά μέρος σε αυτά. Η σταθερή πολιτική σκηνή, που υπάρχει πια, αλλά και οι στενές σχέσεις του Γκιουλέν με τον Τουργκούτ Οζάλ, πρωθυπουργό της Τουρκίας (1983-1989) και έπειτα πρόεδρο της Τουρκίας (1989-1993), δημιουργούν ένα φιλικό και υποστηρικτικό περιβάλλον προς το κίνημα του Γκιουλέν. Τέλος, η οργάνωση του ίδιου του κινήματος αποτέλεσε έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα²⁴⁰.

Τα παραπάνω, φέρνουν, όπως είναι φυσικό, και αλλαγές στο ίδιο το κίνημα. Το κίνημα του Γκιουλέν μετατοπίζει την θέση του προς μια πιο φιλελεύθερη ερμηνεία του Ισλάμ και μετριοπαθή στάση, αποκτώντας διάλογο επικοινωνίας με τους φιλελεύθερους κοσμικούς και άθεους στην Τουρκία²⁴¹. Το αντιφατικό στοιχείο είναι πως η οργανωτική δομή της κοινότητας δεν χαρακτηρίζεται για τις δημοκρατικές της διαδικασίες, αφού οι οπαδοί της δεν λαμβάνουν μέρος στην λήψη αποφάσεων. Επίσης, η δομή της θεωρείται ιεραρχική, με μοναδικό ηγέτη τον Γκιουλέν²⁴², και μοιάζει με τρεις ομόκεντρους κύκλους. Αναλυτικότερα, ο πυρήνας του κινήματος

---

²³⁹ Bayram Balci, *"The AKP/Gülen Crisis in Turkey: Consequences for Central Asia and the Caucasus"*, Central Asia Policy Brief, Elliot School of International Affairs, The George Washington University, No.16, 2014, σ.2.

²⁴⁰ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.183-184.

²⁴¹ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.184.

²⁴² Bulent Aras and Omer Caha, *"Fethullah Gulen and his Liberal "Turkish Islam" Movement"*, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.38.

αποτελείται από μια ομάδα, περίπου 30 ατόμων, που είναι τα παλαιότερα μέλη (abiler: μεγαλύτεροι αδερφοί) του κινήματος. Οι μεγαλύτεροι αδερφοί είναι άκρως σεβαστά πρόσωπα και συνδέονται άμεσα με τον Γκιουλέν. Είναι συντηρητικοί²⁴³ και με κυρίως τουρκικό εθνικιστικό υπόβαθρο. Ο δεύτερος κύκλος περιλαμβάνει μικρομεσαίους εμπόρους και επιχειρηματίες που υποστηρίζουν τις δραστηριότητες του κινήματος. Ο τρίτος και τελευταίος κύκλος διαμορφώνεται από τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, που μοιράζονται τον ίδιο τρόπο σκέψης με τον Γκιουλέν, αλλά δεν συμμετέχουν ενεργά. Διακριτή είναι η ποικιλομορφία των ανθρώπων αυτών, καθώς άλλοι είναι μουσουλμάνοι και άλλοι όχι. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζει ο M. Hakan Yavuz, μπορεί η περιφερειακή οργάνωση της κοινότητας του Φετουλάχ Γκιουλέν να μην έχει ιδιαίτερη συνοχή, αλλά οι δυο άλλοι κύκλοι χαρακτηρίζονται από στρατιωτική πειθαρχία²⁴⁴.

Ο Γκιουλέν αναμενόταν, από τους ακόλουθούς του, να γίνει ο «μουσουλμάνος ιεροκήρυκας του φιλελευθερισμού». Έτσι, πρόσθεσε νέους κύκλους στην δομή του κινήματος και τόνισε τον νεωτερισμό, την δημοκρατία, την ανοχή και τη συνύπαρξη με άλλους πολιτισμούς²⁴⁵. Πίστευε πως η ανεκτικότητα και ο διάλογος μεταξύ μουσουλμάνων, χριστιανών και εβραίων προωθούν την ειρήνη στην κοινωνία. Προοδευτικές αντιλήψεις έχει, ομοίως, για τις γυναίκες. Είναι υπέρμαχος της ισότητας των γυναικών στον εργασιακό χώρο και θεωρεί πως η μαντήλα και γενικά ο τρόπος ντυσίματος του καθενός είναι επιλογή του και όχι στοιχείο για να κρίνεται κάποιος²⁴⁶.

---

²⁴³ Günter Seufert, *“Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.29.

²⁴⁴ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.189.

²⁴⁵ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.183-184.

²⁴⁶ Bulent Aras and Omer Caha, *“Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”*, *Middle East Review of International Affairs(MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.32-33.

Κύριο μέλημά του Γκιουλέν είναι η μεταρρύθμιση της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής²⁴⁷, ώστε να ανανεώσει την μουσουλμανική παράδοση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την εκπαίδευση και για το λόγο αυτό, επικεντρώθηκε σε αυτήν. Το εκπαιδευτικό δίκτυο που ανέπτυξε, παρέχει υψηλή ποιότητα εκπαίδευσης και ένα μείγμα σύγχρονης κοσμικής εκπαίδευσης με τις παραδοσιακές πνευματικές αξίες. Στόχος του είναι να διαμορφώσει μια νέα ελίτ, γνωστή ως «Χρυσή Γενιά» (“Golden Generation”), η οποία θα συμμετάσχει στη νεωτερικότητα και θα βοηθήσει να τη διαμορφώσει. Η ίδρυση σχολείων και πανεπιστημίων σε όλη την Τουρκία, την Ευρώπη και τις τουρκόφωνες μουσουλμανικές δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης προωθούν τον συγκεκριμένο στόχο του²⁴⁸. Στόχος του, επίσης, είναι να μην ξεχαστεί το οθωμανικό παρελθόν και να εξισλαμίσει τον τουρκικό εθνικισμό²⁴⁹, επανακαθορίζοντας έτσι την τουρκική εθνική ταυτότητα. Κατά συνέπεια, ο Γκιουλέν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας «Τουρκο-Οθωμανός εθνικιστής»²⁵⁰.

Οι οπαδοί του Γκιουλέν τρέφουν μεγάλο σεβασμό για αυτόν και μάλιστα τον αποκαλούν «σεβαστό δάσκαλο» (:hocaefendi)²⁵¹. Προκειμένου να διαδώσουν τις ιδέες του, διοργανώνουν συζητήσεις και συνέδρια, διανέμουν ταινίες βίντεο και ήχου

---

²⁴⁷ Günter Seufert, *“Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.13.

²⁴⁸ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.193-194.

²⁴⁹ Bulent Aras and Omer Caha, *“Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”*, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.40.

²⁵⁰ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.194-198.

²⁵¹ Bulent Aras and Omer Caha, *“Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”*, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.31.

και ταυτόχρονα χρησιμοποιούν την επιρροή τους στα μέσα μαζικής ενημέρωσης²⁵². Ελέγχουν την καθημερινή εφημερίδα *Zaman*, η οποία εκδίδεται και σε άλλες χώρες και ήταν η πρώτη τουρκική εφημερίδα ελεύθερα διαθέσιμη στο διαδίκτυο, το μηνιαίο επιστημονικό περιοδικό *Sizinti* (:Διαρροή/Διαφυγή), τα ακαδημαϊκά περιοδικά *Yeni Ümit* (:Νέα Ελπίδα) και *The Fountain*, με θεολογική ύλη και θρησκευτικά θέματα αντίστοιχα, και τα έντυπα *Ecoloji* και *Aksiyon* (:Δράση). Υπό τον έλεγχό τους είναι το εθνικό τηλεοπτικό κανάλι, *Samanyolu TV* (:Τηλεόραση Γαλαξίας), καθώς και οι ραδιοφωνικοί σταθμοί *Dünya* και *Burç FM* (:Κόσμος και Αστερισμός FM). Επιπρόσθετα, οι πλούσιοι οπαδοί του Γκιουλέν, που υποστήριζαν οικονομικά τις δραστηριότητες του hocafendi τους, ίδρυσαν, το 1996, τον οικονομικό όμιλο *Asya Finans* και οι επιχειρηματίες τους δικούς τους συνδέσμους, τον Σύνδεσμο Αλληλεγγύης στην Επιχειρηματική Ζωή (İSHAD) και τον Σύνδεσμο Επιχειρηματιών για την Ελευθερία (HÜRSİAD)²⁵³.

Η τρίτη και τελευταία περίοδος (1997-σήμερα), που διακρίνεται στο κίνημα του Γκιουλέν, ξεκινάει με τις επιθέσεις του κράτους στο πρόσωπο του Γκιουλέν. Το παρελθόν, ωστόσο, δεν προδιέθετε ένα εχθρικό κλίμα, αφού είχε κερδίσει την υποστήριξη του Τουργκούτ Οζάλ. Ο Γκιουλέν, στο πλαίσιο της νομιμοποίησης του κινήματός του, είχε μια μετριοπαθή προσέγγιση στις καταστάσεις και δεν επιθυμούσε την αντιπαράθεση του με το κράτος και τον στρατό. Αντιθέτως, τάχθηκε στο πλευρό τους. Άλλωστε, θεωρεί απαραίτητο συστατικό το κράτος για την επιβίωση του Ισλάμ, καθώς πιστεύει πως το Ισλάμ και η δημοκρατία είναι συμβατά²⁵⁴.

Όσον αφορά τις σχέσεις του με τον στρατό, δεν χαρακτηρίζονται από αμοιβαιότητα. Ο Γκιουλέν αν και εκτιμούσε τον στρατό, δεν θα έλεγε κανείς πως το ίδιο έκανε και ο στρατός. Για παράδειγμα, στο δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα το 1971, είχε προηγηθεί και ένα το 1960, ο Γκιουλέν προέβαλε τα θετικά οφέλη της

---

²⁵² Bulent Aras and Omer Caha, "Fethullah Gulen and his Liberal "Turkish Islam" Movement", *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.34.

²⁵³ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.190-192.

²⁵⁴ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.198-200.

επέμβασης του στρατού, παρόλο που συνελήφθη από τον στρατό με την κατηγορία «εκμετάλλευση θρησκευτικών αισθημάτων για ιδιοτελείς πολιτικούς σκοπούς». Θετική στάση, υπέρ του στρατού, συνέχισε να έχει και στο τρίτο πραξικόπημα το 1980²⁵⁵. Ενώ ήρθε σε αντίθεση με τα δημοκρατικά του πιστεύω, όταν υπερασπίστηκε την τελευταία επέμβαση του στρατού, που έλαβε χώρα στις 28 Φεβρουαρίου του 1997²⁵⁶. Έμεινε γνωστή στην ιστορία ως το «βελούδινο πραξικόπημα», όπου ανατράπηκε η κυβέρνηση συνασπισμού Νετζμετίν Ερμπακάν-Τανσού Τσιλέρ. Η στάση του Γκιουλέν, την περίοδο αυτή, μπορεί να ερμηνευτεί και να δικαιολογηθεί από τις τεταμένες σχέσεις που είχε με το Κόμμα Ευημερίας (:Refah Partisi) και κατ' επέκταση με τους ισλαμιστές, οι οποίοι ήταν οι υποστηρικτές αυτού του κόμματος²⁵⁷.

Τον Ιούνιο του 1999, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, υποκινούμενα από το κράτος, ξεκινούν να επιτίθενται στον Φετουλάχ Γκιουλέν, διότι θεωρούν πως ο κοσμικός χαρακτήρας του τουρκικού κράτους απειλείται από τους θρησκευτικούς κανόνες. Αιτία ήταν κάποιες παλαιότερες ομιλίες του Γκιουλέν²⁵⁸. Έτσι, με την κατηγορία της δημιουργίας παράνομης οργάνωσης για την ανατροπή του κράτους, ζητήθηκε ένταλμα σύλληψης του, το οποίο, όμως, απορρίφθηκε από το δικαστήριο Κρατικής Ασφάλειας. Ωστόσο, η προσπάθεια του Γκιουλέν να επαναπροσδιορίσει την τουρκική εθνική ταυτότητα και τις παραδοσιακές αξίες, αλλά και να δημιουργήσει ένα εκπαιδευτικό δίκτυο αναγνωρισμένο παγκοσμίως και μια νέα ελίτ μέσω της σύγχρονης εκπαίδευσης, αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από τις κοσμικές αρχές. Ο φόβος για ένα ισλαμικό θεοκρατικό κράτος οδήγησε τον Γκιουλέν, το 2003,

---

²⁵⁵ Günter Seufert, *“Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), SWP Research Papers, Berlin, 2014, σ.7-8.

²⁵⁶ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.202.

²⁵⁷ Bulent Aras and Omer Caha, *“Fethullah Gulen and his Liberal “Turkish Islam” Movement”*, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000, σ.36-37.

²⁵⁸ M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.202.

ξανά στα δικαστήρια με βάση τον αντιτρομοκρατικό νόμο της Τουρκίας, όπου απαλλάχτηκε από κάθε κατηγορία²⁵⁹.

Στο μεταξύ ο Γκιουλέν, μετά το «βελούδινο πραξικόπημα», μεταβαίνει στις ΗΠΑ για λόγους υγείας, όπου και εγκαθίσταται μέχρι και σήμερα, αυτοεξορισμένος από την Τουρκία²⁶⁰. Το 2002, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (:Adalet ve Kalkinma Partisi) αναλαμβάνει την διακυβέρνηση της Τουρκίας. Θριαμβευτική νίκη συνεχίζει να έχει και στις δυο επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, το 2007 και το 2011. Οι οπαδοί του Γκιουλέν βοήθησαν να εδραιωθεί η κυριαρχία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, υποστηρίζοντας την πολιτική του στάση. Και οι δυο πλευρές, παραδείγματος χάρη, επιθυμούσαν την αποδυνάμωση του στρατού και του κοσμικού δικαστικού συστήματος. Επιπλέον, έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην μουσουλμανική ταυτότητα, ως το βασικό στοιχείο για τον καθορισμό της τουρκικής ταυτότητας, και προσδοκούσαν ως μια παγκόσμια δύναμη την Τουρκία²⁶¹.

Παρόλο που η συνεργασία τους ήταν καθοριστική για την εξέλιξη του ίδιου του τουρκικού κράτους και για την επιτυχία τους, η διαφορετικότητα τους σε καίρια θέματα δεν άργησε να φέρει την ρήξη. Συγκεκριμένα, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης υπόκειται στην άμεση κρίση του τουρκικού λαού μέσω των εκλογικών αναμετρήσεων και έχει ως προτεραιότητα, πάνω από την τουρκική εθνική, τη μουσουλμανική ταυτότητα. Αντιθέτως, το κίνημα του Γκιουλέν τάσσεται υπέρ της άποψης ότι το Ισλάμ ήρθε στην Ανατολία από την Κεντρική Ασία μέσω των σούφι

---

²⁵⁹ Βλ. τον φάκελο No.2000/124 με την απόφαση No.2003/20 του Ankara 11th High Criminal Court.

²⁶⁰ «Οι δικαστικές υποθέσεις του Φετχουλλάχ Γκιουλέν στην Τουρκία και η υπόθεση της απέλασης από τις ΗΠΑ», James C. Harrington, , www.fgulen.com, 9/12/2011, <http://fgulen.com/gr/about-fethullah-gulen-gr/fethullah-gulens-legal-cases-in-turkey-and-us-immigration-case>, [πρόσβαση 24/2/2016].

²⁶¹ “Different faces of Turkish Islamic nationalism”, Senem Aslan, *The Washington Post*, 20/2/2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/20/different-faces-of-turkish-islamic-nationalism/>, [πρόσβαση 24/2/2016]. (This post is part of the “Rethinking Nation and Nationalism” symposium, Project on Middle East Political Science, 2/6/2015).

δερβίσηδων και υποστηρίζει την Τουρκο-ισλαμική Σύνθεση (Türk-İslam Sentezi)²⁶². Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διαφορετική στάση που έχουν για τις μειονότητες και ειδικά για τους Κούρδους. Συγκεκριμένα, οι διαπραγματεύσεις του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan), αρχηγό του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης από το 2001 και πρωθυπουργό της Τουρκίας από το 2003, με το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (στα κουρδικά: Partiya Karkerên Kurdistan), γνωστό με τα αρχικά του στα κουρδικά ως ΡΚΚ (ΠεΚαΚα), βρισκόντουσαν σε αντίθεση με τη θέση του κινήματος *Hizmet*. Το κίνημα του Γκιουλέν υποστήριζε πως η λύση του κουρδικού ζητήματος ήταν μέσω της αναγνώρισης των κουρδικών δικαιωμάτων και όχι μέσω διαπραγματεύσεων με μια κουρδική στρατιωτική οργάνωση²⁶³. Ωστόσο, ο ίδιος ο Γκιουλέν τονίζει πως δεν αντιτίθεται στην διαπραγμάτευση με το ΡΚΚ και είναι υπέρ των ειρηνικών διαδικασιών²⁶⁴.

Άλλα σημεία τριβής μεταξύ Ερντογάν και Γκιουλέν είναι οι μέθοδοι εξισλαμισμού της Τουρκίας, η κατάργηση δια νόμου των ιδιωτικών κολεγίων του Γκιουλέν και η διάθεση του Ερντογάν για αυτονόμηση και απαλλαγή από το κίνημα του Γκιουλέν, που τον βοήθησε να αναδειχθεί στην πολιτική ζωή της Τουρκίας²⁶⁵.

---

²⁶² Η ιδεολογική αυτή τάση άνθισε την δεκαετία του 1980 και εμπνευστής της είναι ο Ιμπραήμ Καφέσογλου (İbrahim Kafesoğlu). Σύμφωνα με την Τουρκο-ισλαμική Σύνθεση (Türk-İslam Sentezi), το Ισλάμ ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή στους Τούρκους λόγω κάποιων ομοιοτήτων του προϊσλαμικού με τον ισλαμικό πολιτισμό και θεωρείται πως το τουρκικό Ισλάμ είναι μοναδικό και ανώτερο από το Ισλάμ άλλων εθνικών ομάδων. Οι βασικοί πυλώνες που στηρίζεται είναι η οικογένεια, τέμενος και στρατός. (Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, Προσκήνιο, Αθήνα, 2000, σ.233 και Hugh Roulton, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, σ.232-234).

²⁶³ “Different faces of Turkish Islamic nationalism”, Senem Aslan, *The Washington Post*, 20/2/2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/20/different-faces-of-turkish-islamic-nationalism/>, [πρόσβαση 24/2/2016]. (This post is part of the “Rethinking Nation and Nationalism” symposium, Project on Middle East Political Science, 2/6/2015).

²⁶⁴ “Analysis: Power of Turkey's Fethullah Gulen”, Guney Yildiz, BBC, 27/1/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25910079>, [πρόσβαση 3/3/2016].

²⁶⁵ «Το αληθινό πρόσωπο του Φετουλάχ Γκιουλέν. Η Τουρκία πεδίο μάχης μεταξύ ισλαμιστών», Ιωάννης Θ.Μάζης, *Foreign Affairs* (The Hellenic Edition), 23/6/2014,

Τον Μάιο του 2010, οι σχέσεις Ερντογάν-Γκιουλέν εντείνονται με την κατάληξη της αποστολής στολίσκου σε Παλαιστίνιους της Γάζας για βοήθεια. Μέσα στο πλοίο “Mavi Marmara” δολοφονούνται 9 Τούρκοι ακτιβιστές από Ισραηλινούς. Αυτό προκάλεσε την επικριτική στάση του Γκιουλέν. Στη συνέχεια, ο Hakan Fidan, ο επικεφαλής της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών και έμπιστος συνεργάτης του Ερντογάν, κατηγορείται για συγκάλυψη μυστικής αποστολής εναντίον του Ιράν²⁶⁶. Ο Ερντογάν, το 2013, αντεπιτίθεται με την κατάργηση σχολείων που υποστηρίζονταν από το κίνημα του Γκιουλέν και παράλληλα αποτελούσαν και πηγή εσόδων του κινήματος²⁶⁷. Τότε, οι οπαδοί του Γκιουλέν, οι οποίοι είχαν καταλάβει ένα μεγάλο μέρος της αστυνομίας και του δικαστικού σώματος, εξαπέλυσαν μια έρευνα για την διαφθορά, προκειμένου να πλήξουν το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Κατά το έτος 2014, ο Ερντογάν με την σειρά του, κατηγορήσε το κίνημα του Γκιουλέν για δημιουργία «παράλληλου κράτους» και για σχεδιασμό πραξικοπήματος για την ανατροπή της κυβέρνησης²⁶⁸. Τις κατηγορίες αυτές περί «κράτους εν κράτει» αρνήθηκε κατηγορηματικά ο ίδιος ο Γκιουλέν²⁶⁹. Παρά τα πολιτικο-οικονομικά σκάνδαλα και τις κατηγορίες για διαφθορά, το κίνημα του Γκιουλέν συνεχίζει να έχει ένθερμους υποστηρικτές ενώ το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης επανεκλέχτηκε το 2015.

<http://www.foreignaffairs.gr/articles/69741/ioannis-th-mazis/to-alithino-prosopo-toy-fetoylax-gkioulen?page=show>, [πρόσβαση 11/9/2016].

²⁶⁶ “Erdogan-Gulen rift began with Mavi Marmara in 2010”, Ertan Karpazli, World Bulletin, 21/12/2013, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=125437>, [πρόσβαση 3/3/2016].

²⁶⁷ “Turkey’s secularization in reverse?”, Kristin Fabbe, *The Washington Post*, 9/2/2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/09/turkeys-secularization-in-reverse/>, [πρόσβαση 3/3/2016]. (This post is part of the “Rethinking Nation and Nationalism” symposium, Project on Middle East Political Science, 2/6/2015).

²⁶⁸ “Turkish prosecutors demand life sentence for cleric accused of coup plot”, Safak Timur and Kareem Shaheen, *The Guardian*, 7/1/2016, <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/07/turkish-prosecutors-life-sentence-cleric-coup-plot-fethullah-gulen>, [πρόσβαση 3/3/2016].

²⁶⁹ “Fethullah Gulen: Powerful but reclusive Turkish cleric”, Tim Franks, BBC, 27/1/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25885817>, [πρόσβαση 5/3/2016].

Με βάση τα ανωτέρω, η σημασία του κινήματος του Γκιουλέν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τριπλή λόγω της οργανωτικής δομής του κινήματος, της σημαντικής θέσης του στην Τουρκία τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο, αλλά και της επιρροής του που ξεπερνά τα τουρκικά σύνορα. Θα πρέπει να διευκρινιστεί πως το κίνημα του Γκιουλέν δεν είχε ποτέ πρόθεση να εμπλακεί ενεργά με την πολιτική και ούτε έχει σκοπό στο μέλλον να ασχοληθεί με αυτήν, καθώς είναι επιθυμία του «σεβαστού διδασκάλου» τους²⁷⁰. Αντιθέτως, είχε ως στόχο τον εξισλαμισμό του τουρκικού εθνικισμού υπενθυμίζοντας το ένδοξο οθωμανικό παρελθόν και να τονίσει την ανοχή και την δημοκρατία. Τα στοιχεία που το ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα ισλαμικά κινήματα είναι η διαλλακτικότητα που το διακατέχει και ότι είναι ένα «κίνημα εκπαίδευσης εμπνευσμένο από την πίστη»²⁷¹. Η σύγχρονη εκπαίδευση είναι χαρακτηριστικό του και όπως πιστεύει ο Graham E.Fuller, τα δύο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αφοσίωσης στη ντάουα, ως πρόσκληση στο Ισλάμ είναι το κίνημα του Φετουλάχ Γκιουλέν μαζί με την οργάνωση Ταμπλίγι Τζαμαάτ (Tablighi Jama'at)²⁷².

2.3 Το κομματικό Ισλάμ

Η θέση του Ισλάμ στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας είτε αποδοκιμάζεται είτε ενισχύεται ανάλογα με τις περιστάσεις. Οι έννοιες «πολιτικό

---

²⁷⁰ “Gulen: “As for the Movement; Neither Now, Nor in the Future Should Our Friends Have Any Ambition for Government””, Mehmet Gündem, <http://en.fgulen.com/>, 29/1/2005, <http://en.fgulen.com/press-room/mehmet-gundems-interview/1934-gulen-qas-for-the-movement-neither-now-nor-in-the-future-should-our-friends-have-any-ambition-for-governmentq>, [πρόσβαση 5/3/2016]. (Συνέντευξη του Φετουλάχ Γκιουλέν από τον Mehmet Gündem).

²⁷¹ Anne Solberg, “The Gulen schools: A perfect compromise or compromising perfectly?” στο “*Religion in Schools: Problems of Pluralism in the Public Sphere*”, Second Kotor Network Conference, Kotor, 2005, σ.6.

²⁷² Graham E. Fuller, *The Future of Political Islam*, Palgrave Macmillan, New York/Houndmills, 2003, σ.126-128.

Ισλάμ» και «ήπιος Ισλάμ» είναι παράγωγα ιστορικών εξελίξεων, που αποτελούνται από δύο κύριους ιστορικούς σταθμούς. Ο πρώτος ιστορικός σταθμός έγκειται στην πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, στην οποία υπήρχε αμοιβαίος θρησκευτικός σεβασμός, αλλά και στην ίδρυση του κεμαλικού κράτους. Ο δεύτερος σηματοδοτείται από την ιρανική επανάσταση του 1979, η οποία εισήγαγε τον ριζοσπαστισμό στο Ισλάμ και την εχθρότητα με τη Δύση²⁷³.

Ο πρώτος σταθμός έχει κοινή αναφορά την σημερινή Τουρκία, που ενδιαφέρει την παρούσα εργασία. Κατά την ύστερη οθωμανική αυτοκρατορία και μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, το Ισλάμ γίνεται στόχος και απαξιώνεται από την πολιτική σκηνή. Η ίδρυση της κεμαλικής Τουρκίας σήμανε την έναρξη μεταρρυθμίσεων. Το κεμαλικό μονοκομματικό καθεστώς με τον απολυταρχικό του τρόπο έθεσε τα θεμέλια για τον κοσμικό εκσυγχρονισμό και η Τουρκία μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα προς μίμηση για τον μουσουλμανικό κόσμο.

Ο Μουσταφά Κεμάλ (Mustafa Kemal), ο πρώτος πρόεδρος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, ο πρώτος πρωθυπουργός και ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκίας, γνωστός με το προσωνύμιο Ατατούρκ (Atatürk) που σημαίνει «πατέρας των Τούρκων», συνέβαλε καταλυτικά για την εκκοσμίκευση της Τουρκίας από το 1920 μέχρι τον θάνατό του (1938). Ίδρυσε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (Cumhuriyet Halk Partisi ή γνωστό με τα αρχικά του CHP), το οποίο ήταν το μοναδικό κόμμα που κυβέρνησε την Τουρκία ως το 1950. Οι μεταρρυθμίσεις του στόχευαν τον προσανατολισμό της Τουρκίας προς την Δύση, απορρίπτοντας την Ανατολή. Αφού είχε προηγηθεί η συνθήκη της Λωζάνης, στις 24 Ιουλίου του 1923, και είχαν οριστεί τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας, διακηρύχθηκε η Δημοκρατία της Τουρκίας ως νεοσύστατο κράτος με διεθνή αναγνώριση και η Άγκυρα ως νέα της πρωτεύουσα (13 Οκτωβρίου 1923), προκειμένου να αποκοπεί από το οθωμανικό παρελθόν της. Ο Κεμάλ καθιέρωσε το δημοκρατικό πολίτευμα, κατήργησε το χαλιφάτο και περιόρισε την θρησκευτική επιρροή τόσο σε εκπαιδευτικό επίπεδο όσο και σε νομικό, κοινωνικό αλλά και πολιτιστικό. Όπως έγινε και αναφορά παραπάνω, κήρυξε τα ισλαμικά τάγματα εκτός νόμου. Επιπρόσθετα, κατάφερε να αποκαθλώσει το Ισλάμ

---

²⁷³ Βασίλης Μούτσουγλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.224-226.

καταργώντας το φέσι, τον φερετζέ, την πολυγαμία και την αποπομπή της συζύγου. Θέσπισε την ισότητα των δύο φύλων και το 1934 οι γυναίκες απέκτησαν το δικαίωμα της ψήφου. Δημιουργήθηκαν, επίσης, νομικά συστήματα και κώδικες σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, υιοθετήθηκε το γρηγοριανό ημερολόγιο και επιβλήθηκε η λατινική γραφή έναντι της αραβικής, καθώς και η υιοθέτηση των επιθέτων²⁷⁴.

Το πρόγραμμά του στηρίχτηκε στο κοσμικό έθνος-κράτος και στον σύγχρονο πολιτισμό²⁷⁵. Ωστόσο, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί πως ο Ζιγιά Γκιοκάλπ (Ziya Gökalp) ήταν η πηγή έμπνευσης της Τουρκικής Δημοκρατίας του Κεμάλ με το τρίπτυχο τουρκισμός-ισλαμισμός-εκσυγχρονισμός. Όπου ο «τουρκισμός σημαίνει εξύψωση του τουρκικού έθνους»²⁷⁶ και έθνος νοείται «η ομάδα που αποτελούν τα άτομα τα οποία έχουν κοινή γλώσσα, θρησκεία, ηθική και αίσθηση του ωραίου, δηλαδή έχουν πάρει την ίδια παιδεία»²⁷⁷. Οι θεμελιώδεις αρχές του κεμαλισμού και κατ' επέκταση του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος διατυπώθηκαν στο συνέδριο του κόμματος το 1931 και εντάχθηκαν στο Σύνταγμα της Τουρκίας το 1937. Συμβολίζονται με έξι βέλη στο έμβλημα του κόμματος και είναι η αρχή του ρεπουμπλικανισμού, του εθνικισμού, της εκκοσμίκευσης, του λαϊκισμού, του κρατισμού και της επαναστατικότητας²⁷⁸.

Παρόλο που ο Κεμάλ ίδρυσε ένα κοσμικό εθνικό κράτος, το Ισλάμ άρχισε να ξανακερδίζει το χαμένο έδαφος στην Τουρκία, ιδίως μετά τον θάνατό του. Το 1946 ξεκίνησε η πολυκομματική περίοδος, με την εμφάνιση και άλλων κομμάτων, όπως ήταν το Δημοκρατικό Κόμμα (Demokrat Partisi ή γνωστό με τα αρχικά του DP) του Αντνάν Μεντερές. Ωστόσο, στις εκλογές του 1946 επανεκλέγεται το κεμαλικό κόμμα, γεγονός που ανατράπηκε στις εκλογές του 1950, όπου το Δημοκρατικό Κόμμα με

---

²⁷⁴ Bernard Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος Ι: Τα στάδια της ανάδυσης, Παπαζήσης, Αθήνα, 2001, σ.515-566.

²⁷⁵ Niyazi Kizilgürek, *Κεμαλισμός. Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, Μεσόγειος, Αθήνα, 2006, σ.65.

²⁷⁶ Ζιγιά Γκιοκάλπ, *Αρχές Τουρκισμού*, Κούριερ, Αθήνα, 2005, σ.31.

²⁷⁷ Ζιγιά Γκιοκάλπ, *Αρχές Τουρκισμού*, Κούριερ, Αθήνα, 2005, σ.37.

²⁷⁸ Niyazi Kizilgürek, *Κεμαλισμός. Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, Μεσόγειος, Αθήνα, 2006, σ.55-57.

σύνθημα «Αρκετά! Τώρα το λόγο έχει ο λαός» κέρδισε το 53% των ψήφων και κυβέρνησε την χώρα μέχρι το 1960²⁷⁹. Στις 27 Μαΐου του 1960, πραγματοποιείται στρατιωτικό πραξικόπημα που έχει ευρεία λαϊκή υποστήριξη. Τότε, δημιουργήθηκε το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο θεσμοποίησε την συμμετοχή της ηγεσίας του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας. Κληρονόμος του Δημοκρατικού Κόμματος ήταν το Κόμμα της Δικαιοσύνης του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ. Ο Ντεμιρέλ, όμως, δεν στάθηκε ικανός να διαχειριστεί τις συγκρούσεις που είχαν δημιουργηθεί από την επαναστατική αριστερά και την άκρα δεξιά και μετά από τις πιέσεις του στρατού με το τελεσίγραφο του 1971, παραιτείται²⁸⁰.

Το πρόσωπο που ξεχωρίζει βάζοντας την δική του πολιτική σφραγίδα την δεκαετία του 1970 ήταν ο Νετζμετίν Ερμπακάν. Στις 26 Ιανουαρίου 1970, ίδρυσε το ισλαμιστικό κόμμα, το Κόμμα Εθνικής Τάξης (Milli Nizam Partisi), το οποίο κηρύχθηκε παράνομο και το επανίδρυσε με νέο όνομα, στις 11 Οκτωβρίου 1972, ως Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας (Milli Selamet Partisi). Στη συνέχεια το διαδέχτηκε το Κόμμα Ευημερίας (Refah Partisi) στις 21 Σεπτεμβρίου 1983 και αυτό με τη σειρά του το Κόμμα Αρετής (Fazilet Partisi) στις 17 Δεκεμβρίου 1997²⁸¹. Το ιδεολογικό πρόγραμμα του Ερμπακάν για την διακυβέρνηση μιας ισχυρής Τουρκίας ήταν το πρόγραμμα, αλλά και κίνημα, “Milli Görüş”, που σημαίνει «Εθνική Θέαση». Ο εμπνευστής του Milli Görüş ήταν αντίθετος στην ιδέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προτιμούσε ένα αντίστοιχο «ισλαμικό ΝΑΤΟ²⁸²» ή μια «ισλαμική κοινή αγορά» με πρωταγωνιστή την Τουρκία²⁸³. Με την πάροδο του χρόνου, οι απόψεις του άλλαξαν

---

²⁷⁹ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.280-288.

²⁸⁰ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.315-335.

²⁸¹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.141.

²⁸² Τα αρχικά του North Atlantic Treaty Organization (:Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου).

²⁸³ “In memoriam: Necmettin Erbakan”, Mustafa Akyol, *Hürriyet Daily News*, 28/2/2001, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=in-memoriam-necmettin-erbakan-2011-02-28>, [πρόσβαση 16/3/2016].

και παρουσίασε μια πιο εξελιγμένη πρόταση από την Εθνική Θέαση, την “Adil Ekonomik Düzen” (:Δίκαιη Οικονομική Τάξη), που τόνιζε, όπως αναφέρει το όνομά της, τον ρόλο μιας δίκαιης οικονομίας για την Τουρκία²⁸⁴. Το αποτέλεσμα ήταν κανένα από τα δύο αυτά προγράμματα να ευδοκιμήσουν.

Τον Σεπτέμβριο του 1980, ο τουρκικός στρατός για άλλη μια φορά παίρνει την κατάσταση στα χέρια του μέχρι το 1983. Τότε γίνονται εκλογές και εκλέγεται το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Anavatan Partisi). Επικεφαλής του ήταν ο Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος έγινε πρωθυπουργός (1983-1989) και αργότερα πρόεδρος της Τουρκίας (1989-1993). Υλοποίησε ορισμένες φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις και συνέχισε την διαδικασία του εκδημοκρατισμού²⁸⁵.

Από το 1994 και έπειτα, εμφανίζεται ο σύγχρονος τουρκικός ισλαμισμός. Το Κόμμα Ευημερίας αναλαμβάνει τα σκήπτρα της εξουσίας με την σύντομη φράση “Adil Düzen”, δηλαδή «Δίκαιη Τάξη», που αντανάκλούσε τις ιδεολογικές του απόψεις τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο με τις εκλογές του 1994 και 1995, αντίστοιχα. Στις 28 Ιουνίου 1996, μετά από μια αποτυχημένη βραχύβια συνεργασία του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας, που ηγείται πια ο Μεσουτ Γιλμάζ (Mesut Yilmaz), και του Κόμματος του Ορθού Δρόμου (Doğru Yol Partisi) της Τανσού Τσιλέρ (Tansu Çiller), ο Ερμπακάν κλήθηκε να αναλάβει πρωθυπουργός στην κυβέρνηση συνασπισμού του Κόμματος Ευημερίας και του Κόμματος Ορθού Δρόμου. Το 1997, ακολούθησε το «βελούδινο πραξικόπημα». Το τουρκικό πολιτικό Ισλάμ, μετά την αναγγελία του Κόμματος της Αρετής ως παράνομο (2001), διαχωρίζεται σε δύο πόλους και τάσεις: την παραδοσιακή-συντηρητική τάση, που αντιπροσωπεύεται από το Κόμμα Ευδαιμονίας (Saadet Partisi), ιδρυθέν στις 22 Ιουλίου 2001, του Ρετζάι Κουτάν (Recai Kutan) και την εκσυγχρονιστική τάση, που την εκπροσωπεί το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi ή

---

²⁸⁴ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.151-153.

²⁸⁵ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.358-365.

AKP, από τα αρχικά του), ιδρυθέν στις 14 Αυγούστου 2001, των Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan) και Αμπντουλάχ Γκιουλ (Abdullah Gül)²⁸⁶.

Figure 3. Political Islam in Turkey: percentage of vote and seats in parliament held by Islamist parties, 1987-2011

Party	1987		1991		1995		1999		2002		2007		2011		2015	
	V	S	V	S	V	S	V	S	V	S	V	S	V	S	V	S
Nat. Sal.			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Welfare	7.2	0	16.9	62	21.4	158			-	-	-	-				
Virtue	-	-	-	-	-	-	15.4	111			-	-				
AKP	-	-	-	-	-	-	-	-	34.0	363	46.4	340	49.9	326	41.0	258

V = votes; S = seats.

Source: Supreme Electoral Board.

Πίνακας 6. Το πολιτικό Ισλάμ στην Τουρκία: τα ποσοστά των ψήφων και οι βουλευτικές έδρες που κατείχαν τα ισλαμιστικά κόμματα 1987-2015²⁸⁷

Το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κερδίζει έδαφος με τον ισχυρισμό του ότι εκφράζει τη “Muhaazafakar Demokrasi” (:Συντηρητική Δημοκρατία). Συστήνεται και απευθύνεται σε όλους τους Τούρκους πολίτες, ανεξαιρέτως θρησκείας τους, ως ένα σύγχρονο συντηρητικό κόμμα, που επιθυμεί την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και ότι βασίζεται σε ένα μόνο παράγοντα που είναι η δημοκρατία

²⁸⁶ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.378-388.

²⁸⁷ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με το Supreme Electoral Board και ο πίνακας παρουσιάζεται στο “*Turkey’s elections: AKP loses absolute majority, thwarts Erdogan’s bid for executive presidency*”, William Chislett, Elcano Royal Institute, 8/6/2015, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/riecano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/europe/commentary-chislett-turkeys-elections-akp-loses-absolute-majority-thwarts-erdogans-bid-for-executive-presidency, [πρόσβαση 17/3/2016].

και οι δημοκρατικές διαδικασίες²⁸⁸. Το εκλογικό αποτέλεσμα, στις 3 Νοεμβρίου 2002, έδειξε πως ο τουρκικός λαός πίστευε και υποστήριξε το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, με πρόεδρο τον Ερντογάν, με ποσοστό 34%. Οι Τούρκοι ψήφισαν τον Ερντογάν αφενός επειδή θεωρούσαν πως τα κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού ήταν υπεύθυνα για την οικονομική κατάρρευση της χώρας και αφετέρου η προσωπικότητα του ήταν αυτή που έπαιξε καθοριστικό ρόλο, καθώς ήταν ένα νέο, δημοφιλές πρόσωπο που είχε δοκιμαστεί με επιτυχία στο αξίωμα του δημάρχου της Κωνσταντινούπολης (1994-1998)²⁸⁹. Η νίκη του συνεχίστηκε στις εκλογές του 2007 με το αξιοθαύμαστο ποσοστό του 46.6%, το οποίο αυξήθηκε στις εκλογές του 2011 και άγγιξε το 49.9%. Αντίθετα, στις εκλογές του 2015, το AKP με ποσοστό 41% χάνει την αυτοδυναμία του και εκλέγεται για πρώτη φορά στην τουρκική Βουλή το φιλοκουρδικό Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα (Halkların Demokratik Partisi ή HDP) του Σελαχατίν Ντεμιρτάς (Selahattin Demirtas).

Figure 1. Turkish parliamentary seats and percentage of votes, 2002-15 general elections

Parties	2002	2007	2011	2015
Justice and Development Party	363 (34%)	340 (46.6%)	327(49.9%)	258 (41.0%)
Republican People's Party	178 (19%)	112 (20.8%)	135 (25.9%)	132 (25.0%)
Nationalist Movement Party		71 (14.3%)	53 (12.9%)	80 (16.5%)
People's Democratic Party				70 (13%)
Independents (1)	–	27 (5.2%)	36 (6.6%)	–
Voter turnout (%)	79.0	84.4	86.7	86.0

(1) From various political affiliations but mainly the pro-Kurdish Peace and Democracy Party.

Source: Supreme Electoral Board

²⁸⁸ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.155-159.

²⁸⁹ Erik J.Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ.390-391.

Το συμπέρασμα από τα παραπάνω, είναι πως το σημερινό πολυκομματικό σύστημα της Τουρκίας είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας πορείας. Η πολυφωνία, άλλωστε, στο Ισλάμ επικυρώνεται από το Κοράνι²⁹¹ και είναι σεβαστή. Όσον αφορά τα αίτια της ανόδου του κομματικού Ισλάμ στην Τουρκία θα εντοπιστούν χρονικά κυρίως στις δεκαετίες του 1980 και 1990. Την συγκεκριμένη περίοδο, η πολιτική και οικονομική φιλελευθεροποίηση συνοδεύονταν από την αξιοθαύμαστη ανάπτυξη της τουρκικής περιφέρειας. Έτσι, αναδύθηκε μια νέα συντηρητική αστική τάξη, που προερχόταν από την Ανατολία με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Σύνδεσμο Ανεξάρτητων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών (Müstakil Sanayiciler ve İş Adamları

---

²⁹⁰ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με το Supreme Electoral Board και ο πίνακας παρουσιάζεται στο *“Turkey’s elections: AKP loses absolute majority, thwarts Erdogan’s bid for executive presidency”*, William Chislett, Elcano Royal Institute, 8/6/2015, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/europe/commentary-chislett-turkeys-elections-akp-loses-absolute-majority-thwarts-erdogans-bid-for-executive-presidency, [πρόσβαση 17/3/2016].

²⁹¹ [Σούρα ελ-Χουτζουράτ (Τα Δωμάτια-Οι Κάμαρες) 49:13]:

«13. Ω! Εσείς οι άνθρωποι! Σας έχουμε πλάσει από έναν (μόνο) άνδρα και μια (μόνο) γυναίκα, και σας κάναμε σε λαούς-Έθνη και Φυλές για ν' αναγνωρίσει ο ένας τον άλλο (κι όχι να καταφρονεί ο ένας τον άλλο). Βέβαια ο πιο τιμημένος από εσάς -στα μάτια του ΑΛΛΑΧ-, είναι ο πιο ενάρετος (υπάκουος) (ανάμεσά σας). Και ο ΑΛΛΑΧ είναι Παντογνώστης και καλά πληροφορημένος (για όλα τα πράγματα).» και

[Σούρα ελ-Μάϊντε (Το Στρωμένο Τραπέζι) 5:48]:

«48. Και στείλαμε σε σένα το Βιβλίο με την αλήθεια, επικυρώνοντας τη γραφή που ήρθε πριν απ' αυτό και ηγεμονεύοντάς το με ασφάλεια, δίκαιε λοιπόν μεταξύ τους με βάση τα όσα απεκάλυψε ο ΑΛΛΑΧ, και μη ακολουθήσεις τις (μάταιες) επιθυμίες τους, απομακρυνόμενος έτσι από την Αλήθεια που σου έχει σταλεί. Για κάθε ένα ανάμεσά σας, ορίσαμε ένα Θρησκευτικό Νόμο κι ένα Πρόγραμμα. Αν το ήθελε, ο ΑΛΛΑΧ, θα σας έκανε ένα και μόνο Έθνος, αλλά (το Σχέδιό Του) είναι να σας δοκιμάσει πάνω σε όσα σας έστειλε. Γι' αυτό αγωνισθείτε για όλες τις αρετές. Στον ΑΛΛΑΧ όλοι σας πρέπει να αναφέρεστε. Αυτός θα σας εξηγήσει τα πράγματα που γι' αυτά είχατε διαφορές.», όπως παρατίθεται στο *Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα*, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχντ, Μεδίνα Μουνάββα, 2000, σ.798 και 152-153, αντίστοιχα.

Derneği, MÜSIAD). Ένας άλλος παράγοντας, ήταν ο σημαντικός ρόλος των ισλαμιστών διανοουμένων που αναδείκνυαν την ισλαμιστική ιδεολογία και βασίζονταν στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο. Τέλος, η αναζήτηση ταυτότητας και η ενίσχυση της ισλαμικής ταυτότητας με την εκλογική επιτυχία του Κόμματος Ευημερίας (1994), το οποίο είχε εσωτερική οργανωτική ευελιξία, συνέβαλαν στην επιτυχία του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ²⁹².

2.4 Το εξτρεμιστικό ισλαμιστικό κίνημα

Ο τρίτος και τελευταίος τύπος του τουρκικού πολιτικού Ισλάμ είναι το εξτρεμιστικό ισλαμιστικό κίνημα. Εκφράζεται μέσα από δύο ισλαμιστικές οργανώσεις: το Μέτωπο των Μαχητών της Ισλαμικής Μεγάλης Ανατολής (İslami Büyük Doğu Akıncılar-Cephesi ή İBDA-C) και τη Χιζμπουλάχ (Hizbullah, που σημαίνει το Κόμμα του Αλλάχ). Η παρουσία τους γίνεται αισθητή στην Τουρκία μέσω των αιματηρών επιθέσεων τους κατά τη δεκαετία του 1990. Η βία, εξάλλου, στις εξτρεμιστικές ομάδες αντιμετωπίζεται ως σύνηθες φαινόμενο²⁹³. Για την κατανόηση του εξτρεμιστικού ισλαμιστικού κινήματος, θα ακολουθήσει η περιγραφή και ανάλυση των παραπάνω δύο οργανώσεων.

Το Μέτωπο των Μαχητών της Ισλαμικής Μεγάλης Ανατολής ιδρύθηκε από τον Σαλίχ Μιρζαμπέιογλου (Salih Mirzabeyoğlu), ο οποίος στην δεκαετία του 1970 άνηκε σε μια αποσχισθείσα ομάδα του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας του Ερμπακάν. Η ριζοσπαστική αυτή ομάδα ονομαζόταν Δύναμη Επιδρομής (Akıncı Güç), η οποία

---

²⁹² M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003, σ.214-219.

²⁹³ Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, London/Ann Arbor, MI, 2005, σ.110.

κατά τη δεκαετία του 1980 μετονομάστηκε σε Λευκή Γέννηση (Ak Doğuş), και ασκούσε κριτική στο Ερμπακάν²⁹⁴.

Η ιδεολογία της οργάνωσης διαμορφώθηκε από τον συγγραφέα και ποιητή Νετζίπ Φαζίλ Κισακιουρέκ (Necip Fazıl Kısakürek, 1905-1983), ο οποίος οραματίστηκε τη δημιουργία ενός μεγάλου κράτους με πολλά μουσουλμανικά κράτη, την «Μεγάλη Ανατολή»²⁹⁵, και θεωρείται «πρωτοπόρος» της ισλαμικής σκέψης στην Τουρκία και ο δημιουργός της έννοιας της «Ιδανικής Ισλαμικής Κοινωνίας». Ο μόνος στόχος της οργάνωσης İBDA-C, είναι η εγκαθίδρυση ενός ισλαμικού κράτους σύμφωνα με την «ισλαμική αλήθεια», την οποία ισχυρίζεται ότι την αντιπροσωπεύει. Επίσης, η İBDA-C είναι μια σουνιτική ριζοσπαστική οργάνωση και ιδεολογικά αντίθετη προς το Ιράν και το σιιτικό Ισλάμ²⁹⁶.

Τα μέλη της οργάνωσης οργανώνουν αυτόνομα τις ομάδες-μέτωπά τους κατά περιοχές, χωρίς να έχουν έναν κοινό αρχηγό και να παίρνουν διαταγές. Αυτό που τους ενώνει είναι η κοινή τους ιδεολογία για την «Μεγάλη Ανατολή» και δραστηριοποιούνται είτε σε νόμιμο επίπεδο με προπαγανδιστική δραστηριότητα είτε σε παράνομο επίπεδο²⁹⁷. Μέχρι τις αρχές του 1995, είχαν αναλάβει την ευθύνη 90 τρομοκρατικών επιθέσεων²⁹⁸, ενώ το 2003 πραγματοποίησαν τη διπλή βομβιστική επίθεση στο βρετανικό προξενείο και στην τράπεζα HSBC (Hongkong and Shanghai

---

²⁹⁴ “The Great East Islamic Raiders Front (IBDA-C)”, Yoni Figchel, The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 1/12/2003, <http://www.terrorism-info.org.il/en/article/506>, [πρόσβαση 24/3/2016].

²⁹⁵ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία, Λιβάνη, Αθήνα*, 2011, σ.160.

²⁹⁶ “The Great East Islamic Raiders Front (IBDA-C)”, Yoni Figchel, The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 1/12/2003, <http://www.terrorism-info.org.il/en/article/506>, [πρόσβαση 24/3/2016].

²⁹⁷ “The Great East Islamic Raiders Front (IBDA-C)”, Yoni Figchel, The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 1/12/2003, <http://www.terrorism-info.org.il/en/article/506>, [πρόσβαση 24/3/2016].

²⁹⁸ Hugh Poulton, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, σ.249.

Banking Corporation), αλλά και την βομβιστική επίθεση σε δυο συναγωγές στην Κωνσταντινούπολη²⁹⁹.

Η άλλη σημαντική οργάνωση είναι η Χιζμπουλάχ, η οποία έχει κοινή προέλευση με την İBDA-C. Όπως αναφέρθηκε, η Δύναμη Επιδρομής προερχόταν από μέλη του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας που είχαν ριζοσπαστικοποιηθεί. Η ομάδα αυτή με την σειρά της προερχόταν από την ομάδα Επιδρομείς (Akincilar). Από μέλη αυτής της οργάνωσης δημιουργήθηκε και η Χιζμπουλάχ. Αυτό, σαφώς, φανερώνει την άμεση σχέση που είχε το κομματικό Ισλάμ με το εξτρεμιστικό ισλαμιστικό κίνημα. Ιδρυτές της τουρκικής εξτρεμιστικής ισλαμιστικής οργάνωσης Χιζμπουλάχ ήταν ο Χουσεΐν Βελίογλου «Ντουρμάζ» (Hüseyin Velioğlu «Durmaz») και κάποιοι κοντινοί φίλοι του. Ο πυρήνας της αποτελούνταν από θρησκευτικές ομάδες των πόλεων Μπατμάν και Ντιγιαρμπακίρ, στη νοτιο-ανατολική Τουρκία, που θαύμαζαν την ισλαμιστική επανάσταση του Αγιατολάχ Χομεϊνί (Ayatollah Khomeini) το 1979 αλλά και τον ίδιο ως ηγέτη της ιρανικής επανάστασης³⁰⁰.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η οργάνωση διασπάστηκε σε δύο ομάδες. Σε αυτήν που είχε φιλειρηνικές τάσεις και προτιμούσε την πολιτική οδό για την ανατροπή του καθεστώτος και στην άλλη που τασσόταν υπέρ του ένοπλου αγώνα. Η πρώτη λέγεται Μενζίλ (Menzil) και η δεύτερη Ιλίμ (İlim)³⁰¹. Η Ιλίμ ήταν πιο ισχυρή και αυτή που πρωταγωνίστησε στα νοτιο-ανατολικά της Τουρκίας μετά το 1991, όπου διαπράχθηκαν δολοφονίες εναντίον Κούρδων³⁰². Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως την ίδια περίοδο μια ομάδα που αποσκίρτησε και στράφηκε ενάντια

---

²⁹⁹ “Istanbul rocked by double bombing”, BBC, 20/11/2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3222608.stm>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³⁰⁰ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.163.

³⁰¹ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.163-164.

³⁰² Hugh Poulton, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα, 2000, σ.250.

στη Χιζμπουλάχ, δημιούργησε την οργάνωση Χιζμποουλ Κόντρα (Hiz-bul Kontra) ή Κόντρα (Kontra)³⁰³.

Η Χιζμπουλάχ επιθυμούσε την δημιουργία μιας ισλαμικής κοινωνίας και η ιδεολογία της στηριζόταν στις αρχές του ισλαμικού νόμου. Ακολουθεί τον αυστηρό κανόνα του «είτε είστε μαζί μας ή εναντίον μας»³⁰⁴, με βάση τον οποίον όποιος δεν συμφωνεί και δεν ακολουθεί την οργάνωση, είναι εχθρός της. Θα πρέπει να σημειωθεί πως η τουρκική Χιζμπουλάχ δεν έχει καμία σχέση με τη σιιτική οργάνωση του Λιβάνου και πολλοί αναλυτές πιστεύουν πως η σχέση της Χιζμπουλάχ με την al-Qaeda είναι σχέση «έμπνευσης»³⁰⁵.

Παρόλο που ο ιρανικός σιιτισμός ήταν έκδηλος στην οργάνωση, τα μέλη της δεν έγιναν σίιτες³⁰⁶. Πολλά από τα μέλη ήταν Κούρδοι και το εισόδημα της πλειοψηφίας των μελών ήταν χαμηλό ή μεσαίο. Σύμφωνα με τις θρησκευτικές αρχές, τα μέλη διαμόρφωσαν την οργανωτική δομή και υπάρχει μια ιεραρχία, όπου στην κορυφή είναι ο ηγέτης της οργάνωσης. Στην πραγματικότητα είναι δύο οι ηγέτες, ο πνευματικός και ο πολιτικός ηγέτης. Κατ' εξαίρεση ο Χουσέιν Βελιόγλου κατείχε και τις δύο ηγεσίες³⁰⁷ και του δόθηκε ο τίτλος «ιμάμης». Κάτω από την ηγεσία, είναι οι

---

³⁰³ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.164.

³⁰⁴ “*Turkish Hizballah (Hizbullah): A Case Study of Radical Terrorism*”, Suleyman Ozoren, *Turkish Weekly*, 18/4/2007, <http://www.turkishweekly.net/2007/04/18/article/turkish-hizballah-hizbullah-a-case-study-of-radical-terrorism/>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³⁰⁵ “*Turkey's militant minority*”, Ebru Dogan, BBC, 21/11/2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3227320.stm>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³⁰⁶ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ.165.

³⁰⁷ “*Turkish Hizballah (Hizbullah): A Case Study of Radical Terrorism*”, Suleyman Ozoren, *Turkish Weekly*, 18/4/2007, <http://www.turkishweekly.net/2007/04/18/article/turkish-hizballah-hizbullah-a-case-study-of-radical-terrorism/>, [πρόσβαση 24/3/2016].

στενοί συνεργάτες τους, που αποτελούν το «Ισλαμικό Συμβούλιο»³⁰⁸ και αυτό ελέγχει τόσο το στρατιωτικό όσο και το πολιτικό κομμάτι της Χιζμπουλάχ. Τέλος, σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή, στις τουρκικές πόλεις, η ιεραρχία της Χιζμπουλάχ διαιρείται σε δυο πεδία: το στρατιωτικό, που πραγματοποιεί τις ένοπλες επιχειρήσεις της η Χιζμπουλάχ στην Τουρκία, και το πολιτικό, που είναι υπεύθυνο για την στρατολόγηση νέων μελών, αλλά και για να πεισθεί ο τουρκικός λαός για την δημιουργία ενός καθεστώτος ιρανικού τύπου, δηλαδή ισλαμικού³⁰⁹.

Το 2000, ξεκίνησε η επιχείρηση εξόντωσης για αυτή την τουρκική οργάνωση, όταν το τουρκικό κράτος σκότωσε τον Χουσεΐν Βελιόγλου και άρχισε να κάνει συλλήψεις των μελών της. Ο νέος ηγέτης που ανέλαβε την ηγεσία της Χιζμπουλάχ είναι ο Ισά Αλτσόι (Isa Altsoy), ο οποίος προκειμένου να ανασυγκροτήσει την οργάνωση διαμένει στη Γερμανία. Η οργάνωση στράφηκε σε νόμιμες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα την δημοσίευση περιοδικών, έτσι ώστε να ενισχυθεί οικονομικά και να διαδώσει την ιδεολογία της³¹⁰.

Η ανανέωση της οργάνωσης ήταν, επίσης, σε στρατηγικό και ιδεολογικό επίπεδο. Ο Ruşen Çakır περιγράφει αυτή την ανανέωση και την δράση της μετά το 2000, ως δράση της «δεύτερης Χιζμπουλάχ»³¹¹. Η «δεύτερη Χιζμπουλάχ» επαναπροσδιόρισε το τζιχάντ και σύμφωνα με αυτό, στόχος είναι να εξαλειφθεί η

---

³⁰⁸ Trine Østereng, Norwegian Defence Research Establishment (FFI), Απρίλιος 2, 2013, “Violent Islamism in Turkey – an Overview”, FFI-rapport 2013/01230, σ.25, βλ. <https://www.ffi.no/no/Rapporter/13-01230.pdf>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³⁰⁹ “Turkish Hizballah (Hizbullah): A Case Study of Radical Terrorism”, Suleyman Ozoren, *Turkish Weekly*, 18/4/2007, <http://www.turkishweekly.net/2007/04/18/article/turkish-hizballah-hizbullah-a-case-study-of-radical-terrorism/>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³¹⁰ Trine Østereng, Norwegian Defence Research Establishment (FFI), Απρίλιος 2, 2013, “Violent Islamism in Turkey – an Overview”, FFI-rapport 2013/01230, σ.21, βλ. <https://www.ffi.no/no/Rapporter/13-01230.pdf>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³¹¹ Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah: İslamcı Şiddetin Geleceği*, Metis, İstanbul, 2001, σ.176-177.

όποια αντίθεση υπάρχει εναντίον του ισλαμικού κράτους³¹², αλλά και οτιδήποτε, από το κοσμικό κράτος της Τουρκίας ή το PKK μέχρι τα ξένα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς, μπορεί να μπει στο στόχαστρό της. Έτσι η οργάνωση εντάσσεται στον «χάρτη του παγκοσμιοποιημένου ριζοσπαστικού ισλαμιστικού κινήματος»³¹³.

3. Ο ρόλος των ισλαμιστικών κινήματων στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή

3.1. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και το όραμα του Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu)

Τα ισλαμικά κινήματα στην Τουρκία κατά την πάροδο των χρόνων, όπως αποδείχθηκε διεξοδικά ανωτέρω, είχαν και έχουν σημαντική θέση και επιρροή στην πολιτική ζωή της χώρας. Το κόμμα του Ερντογάν, έχοντας καταβολές και αυτό στο πολιτικό Ισλάμ, κατάφερε να επιφέρει την πολιτική σταθερότητα στη χώρα και να σημειωθεί πρόοδος σε όλους τους τομείς της δημόσιας πολιτικής. Εγκαινίασε μία περίοδο αναδιαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας όσον αφορά τη Μέση Ανατολή και την μεταστροφή της προς αυτήν.

Η νίκη του κόμματος AKP, το Νοέμβριο του 2002, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την χρήση του Ισλάμ ως υπερ-εθνική ιδεολογία για τις σχέσεις της Τουρκίας με τις άλλες χώρες. Το AKP, επίσης, θεωρεί πως διαφοροποιείται από την

---

³¹² Trine Østereng, Norwegian Defence Research Establishment (FFI), Απρίλιος 2, 2013, “Violent Islamism in Turkey – an Overview”, FFI-rapport 2013/01230, σ.22, βλ. <https://www.ffi.no/no/Rapporter/13-01230.pdf>, [πρόσβαση 24/3/2016].

³¹³ Κωνσταντίνος Χ.Γώγος, *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία, Λιβάνη, Αθήνα*, 2011, σ.168.

μέχρι τότε εξωτερική πολιτική της χώρας και εισαγάγει μια πρωτοποριακή στάση ως προς τη Μέση Ανατολή³¹⁴. Εν τούτοις, στην ουσία, συνεχίζει τις προσπάθειες προσέγγισης που ξεκίνησαν προηγούμενοι πολιτικοί όπως ο Τουργκούτ Οζάλ (Turgut Özal), ο τον Νετζμετίν Ερμπακάν (Necmettin Erbakan) και ο Ισμαήλ Τζεμ (İsmail Cem)³¹⁵. Η διαφορά είναι ότι το κόμμα του Ερντογάν έχει βρει τις κατάλληλες συνθήκες για την καρποφορία της πολιτικής του, όπως αναφέρεται και από Τούρκο αξιωματούχο σε συνέντευξή του στο International Crisis Group τον Μάρτιο του 2010, λέγοντας ότι: «Όταν ταξίδεψα με τον (πρώην Υπουργό Εξωτερικών) Τζεμ, προτεινάμε πολλές παρόμοιες πρωτοβουλίες αλλά δεν είχαν αντίκτυπο, επειδή η εικόνα μας ήταν διαφορετική. Η Τουρκία έχει πλέον αλλάξει. Έχουμε μία ισχυρή κυβέρνηση, ο Νταβούτογλου έχει ένα ξεκάθαρο όραμα και προωθεί μία πολιτική καλής γειτονίας στο έπακρο»³¹⁶.

Το ιδεολογικό υπόβαθρο της σύγχρονης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας ανήκει στον πρώην πρωθυπουργό της Τουρκίας, Αχμέτ Νταβούτογλου (Ahmet Davutoğlu), ο οποίος διαδέχτηκε τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στο αξίωμα του πρωθυπουργού αλλά και στην ηγεσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης τον Αύγουστο του 2014³¹⁷. Ο Ερντογάν, από την άλλη, όχι απλά δεν αποσύρθηκε από τα πολιτικά του αξιώματα, αλλά εδραιώθηκε με ακόμα μεγαλύτερες τιμές. Τον ίδιο μήνα του 2014, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες άμεσες προεδρικές εκλογές, που τον

---

³¹⁴ “Ahmet Davutoğlu ile yeni dış politika”, Cengiz Çandar, *Hürriyet*, 5/5/2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ahmet-davutoglu-ile-yeni-dis-politika-11586297>, [πρόσβαση 16/6/2016].

³¹⁵ International Crisis Group, Απρίλιος 7, 2010, “Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints”, Europe Report N°203, σ.1, βλ. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf), [πρόσβαση 17/6/2016].

³¹⁶ Όπως αναφέρεται στο International Crisis Group, Απρίλιος 7, 2010, “Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints”, Europe Report N°203, σ.1, βλ. <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf>, [πρόσβαση 17/6/2016].

³¹⁷ “Ahmed Davutoglu named as new Turkish Prime Minister”, BBC, 21/8/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28881055>, [πρόσβαση 18/6/2016].

ανέδειξαν Πρόεδρο της Τουρκίας³¹⁸ και το πολίτευμα μετατράπηκε από Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία σε Προεδρική Δημοκρατία, με τον Πρόεδρο να έχει τον κυρίαρχο ρόλο και τον Πρωθυπουργό να ασκεί εθιμοτυπικά καθήκοντα, χωρίς όμως, μέχρι και σήμερα, να έχει υπάρξει η απαραίτητη αλλαγή του Συντάγματος³¹⁹.

Η θέση του κύριου εκφραστή της τουρκικής πολιτικής σκηνής, Αχμέτ Νταβούτογλου, ο οποίος είχε διατελέσει σύμβουλος του Ερντογάν και το 2009 είχε διοριστεί Υπουργός Εξωτερικών, αναπτύσσεται σε διάφορα συγγράμματά του. Το σημαντικότερο βιβλίο στην ακαδημαϊκή του καριέρα και αυτό που αποτελεί μήλον της έριδος για ποικίλες αναλύσεις και συζητήσεις είναι το: *“Stratejik Derinlik. Türkiye’nin Uluslararası Konumu”* («*Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*»), που εκδίδεται το 2001. Ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά το συγκεκριμένο του πόνημα, μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ως Υπουργός Εξωτερικών, αφού περιγράφει το όραμά του για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και τονίζει τον ρόλο της χώρας ως διαμεσολαβητή μεταξύ Ανατολής και Δύσης³²⁰.

Την έννοια του «στρατηγικού βάθους» αποτελούν και προϋποθέτουν το ιστορικό, γεωγραφικό και πολιτισμικό βάθος³²¹. Η Τουρκία, εξαιτίας της ιστορικής κληρονομιάς από την οθωμανική αυτοκρατορία, χαρακτηρίζεται από το γεωγραφικό βάθος και κατά τον Νταβούτογλου «αυτό το γεωγραφικό βάθος τοποθετεί την

---

³¹⁸ “*Recep Tayyip Erdogan wins Turkish presidential election*”, BBC, 10/8/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28729234>, [πρόσβαση 18/6/2016].

³¹⁹ “*Turkey shifts to presidential system, even without constitutional change*”, Orhan Coskun and Nick Tattersall, Reuters, 23/5/2016, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-idUSKCN0YE1M3>, [πρόσβαση 18/6/2016].

³²⁰ “*Ahmed Davutoglu named as new Turkish Prime Minister*”, BBC, 21/8/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28881055>, [πρόσβαση 18/6/2016].

³²¹ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.21.

Τουρκία στο επίκεντρο πολλών γεωπολιτικών πεδίων επιρροής»³²² ενώ ταυτόχρονα «το γεωγραφικό βάθος είναι μέρος του ιστορικού βάθους»³²³.

Κατά τον καθηγητή Λίτσα Σπυρίδωνα Ν., προσεγγίζοντας το βιβλίο «*Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» μεθοδολογικά, το χαρακτηρίζει ως μια μεθοδολογική πρόταση ενίσχυσης του τουρκικού νέο-οθωμανικού ηγεμονισμού μέσω της ήπιας ισχύος, όπου επιδιώκεται να προωθηθούν οι τουρκικοί στόχοι ως προς τα υποσυστήματα της Μέσης Ανατολής, της Κεντρικής Ασίας και της Νοτιανατολικής Ευρώπης³²⁴. Επιπρόσθετα, το βιβλίο εντάσσεται στην επιστημολογική σφαίρα της Γεωστρατηγικής και όχι της Γεωπολιτικής. Η αιτία είναι πως μόνο η Γεωστρατηγική είναι αυτή που συνθέτει προτάσεις και εμπεριέχει εθνική άποψη. Την άποψη αυτή την συνοπογράφει ο καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών Ήφαιστος Παναγιώτης και ο καθηγητής Οικονομικής Γεωγραφίας και Γεωπολιτικής Θεωρίας Μάξης Ιωάννης Θ.³²⁵.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γεωστρατηγική σκέψη του Νταβούτογλου έχει κοινά χαρακτηριστικά με τον οζαλικό νέο-οθωμανισμό, που επιδίωκε μια διαφορετική εξωτερική πολιτική, βάση της οθωμανικής ιστορικής κληρονομιάς της χώρας. Η νέο-οθωμανική πολιτική επιθυμεί την έντονη παρουσία της Τουρκίας στο διεθνές γίγνεσθαι και την επέκτασή της εκτός των συνόρων της³²⁶, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον Οζάλ στην εφημερίδα *Cumhuriyet* λέγοντας ότι: «Όσο θα προστατεύουμε και θα διατηρούμε το [συνοριακό] status quo θα παραμένουμε για

---

³²² Όπως αναφέρεται στο Alexander Murinson, “*The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy*”, *Middle Eastern Studies*, Vol.42, No.6, 2006, σ.947.

³²³ Όπως αναφέρεται στο Ιωάννης Θ.Μάξης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.21.

³²⁴ Σπυρίδων Ν.Λίτσας, «Η θεωρία της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο των νέο-οθωμανικών προσανατολισμών: Μια ενδοσκόπηση στο *Στρατηγικό βάθος*», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.215-216.

³²⁵ Ιωάννης Θ.Μάξης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.25-26.

³²⁶ Ιωάννης Θ.Μάξης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.16.

πάντα μικρό κράτος. Πρέπει και η Τουρκία να διαθέτει το ειδικό της βάρος στον τομέα της διεθνούς πολιτικής. Βεβαίως, η αλλαγή του status quo είναι στόχος εξαιρετικά δύσκολος. Πρέπει να είμαστε αποφασισμένοι, επίμονοι, υπομονετικοί»³²⁷.

Ο Νταβούτογλου προκειμένου να παρουσιάσει την κοσμοαντίληψή του και το όραμά του για την τουρκική εξωτερική πολιτική υποπίπτει σε αντιφάσεις σχετικά με τη σχέση του Ισλάμ και της Δύσης. Από τη μια παρουσιάζει το Ισλάμ πως δεν έχει λόγους να συγκρούεται με τη Δύση και από την άλλη το παρουσιάζει να αντιπαρατίθεται με την Δύση αναγκαστικά³²⁸. Ο αντιδυτικισμός, όμως, του Νταβούτογλου και η επιθυμία του για την δεσπόζουσα θέση του Ισλαμικού Κόσμου ή Πολιτισμού στην διεθνή κοινότητα είναι εμφανή³²⁹

Πιστεύει, επίσης, πως η Τουρκία έχει εξέχουσα γεωγραφική θέση στον διεθνολογικό χάρτη επειδή «η Τουρκία είναι μέσω της Θράκης μία Βαλκανική χώρα, μέσω της βόρειας ακτογραμμής της μία χώρα του Εύξεινου Πόντου, μέσω του οροπεδίου της Ερζερούμης μία χώρα του Καυκάσου, μέσω της πεδιάδας της Χαράν μία χώρα της Μεσοποταμίας και της Μέσης Ανατολής και μέσω νότιας ακτογραμμής της και του κόλπου της Αλεξανδρέττας μία χώρα της Ανατολικής Μεσογείου.»³³⁰. Αυτή η πολύ-διάστατη παρουσία της, οδηγεί τον Νταβούτογλου στην πεποίθηση πως η Τουρκία θα πρέπει να ακολουθήσει μια πολιτική «μηδενικών προβλημάτων» με τις γείτονες χώρες της. Ο ίδιος σε ομιλία του το 2009 στο Foundation For Political, Economic and Social Research, απαριθμεί τις αρχές της εξωτερικής πολιτικής του και βασικούς πυλώνες-άξονες του δόγματός του:

---

³²⁷ Πρβλ. Turgut Özal, *Cumhuriyet*, 17/2/1991 σε Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, Προσκήνιο, Αθήνα, 2000, σ.526.

³²⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.64-66.

³²⁹ Ιωάννης Θ.Μάζης, «*Η Γεωπολιτική της Τουρκίας. Ο “νεο-οθωμανισμός” και ο ρόλος τους Νταβούτογλου – Οι σχέσεις με Ελλάδα, ΗΠΑ, Ισραήλ και Ρωσία*», *Αμυντική Επιθεώρηση*, Νο 77, 2009, σ.47-50. (Συνέντευξη του Ιωάννη Θ.Μάζη στον Ιωάννη Θεοδωράτο).

³³⁰ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.301.

- i. η ισορροπία μεταξύ της ασφάλειας και της ελευθερίας,
- ii. «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες» από πολλούς επικριτές της χαρακτηρίστηκε ως ουτοπική,
- iii. η χρήση της ήπιας ισχύος,
- iv. προληπτική διπλωματία ειρήνης με όλες τις περιοχές, όπου το πλαίσιο δράσης να είναι συνεπές και συστηματικό και να υπάρχει ο ίδιος τρόπος προσέγγισης στη Μέση Ανατολή, την Κεντρική Ασία και τα Βαλκάνια,
- v. συμβατές παγκόσμιες σχέσεις, εφόσον δεν υπάρχει πια διπολικότητα στο διεθνές σύστημα,
- vi. η άμεση δραστηριοποίηση και συμμετοχή σε όλους τις διεθνείς οργανισμούς για όλα τα παγκόσμια και διεθνή ζητήματα³³¹.

Η εξωστρεφή αυτή πολιτική έχει ως στόχο την ανάδειξη της Τουρκίας σε περιφερειακή δύναμη και την αύξηση των εξαγωγών της, μέσω των οποίων επιδιώκεται η οικονομική της ανεξαρτησία³³². Όντας ο Νταβούτογλου ο πνευματικός μέντορας της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, οι στρατηγικοί στόχοι του κυβερνόντος κόμματος AKP είναι η άνοδος της χώρας στην υψηλότερη βαθμίδα ιεραρχίας του διεθνούς συστήματος. Με την προϋπόθεση, βέβαια, της αύξησης της ισχύος της ηγεσίας του AKP, η οποία για να το επιτύχει θα πρέπει να εκμεταλλευτεί τους δεσμούς της με τον αραβο-ισλαμικό κόσμο κατοχυρώνοντας την στήριξή του³³³. Οφείλεται να σημειωθεί ότι η ισχύς μιας χώρας, κατά τον Νταβούτογλου, προκύπτει από την παρακάτω εξίσωση:

---

³³¹ Ομιλία του Αχμέτ Νταβούτογλου, "Principles of Turkish Foreign Policy" στο SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Foundation's Washington D.C. Branch, Washington D.C., 8/12/2009, σ.2-13.

³³² Σάββας Καλεντερίδης, «Η Τουρκία σε κρίσιμο σταυροδρόμι: Από τον κεμαλισμό στο μετριοπαθές (;) Ισλάμ», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.180.

³³³ Νικόλαος Ραπτόπουλος, «Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μια περίπτωση εργαλειακής χρήσης των "προνομιακών σχέσεων"», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.132.

$\text{ΙΣΧΥΣ} = [(\text{ιστορία} + \text{γεωγραφία} + \text{πληθυσμός} + \text{πολιτισμός}) + (\text{οικονομική ικανότητα} + \text{τεχνολογική ικανότητα} + \text{στρατιωτική ικανότητα})] \times (\text{στρατηγική νοοτροπία} \times \text{στρατηγικό σχεδιασμό} \times \text{πολιτική βούληση})$

Όπου ορίζει την ιστορία, την γεωγραφία, τον πληθυσμό και τον πολιτισμό ως σταθερά δεδομένα και την οικονομική ικανότητα, τεχνολογική ικανότητα και στρατιωτική ικανότητα ως δυναμικά δεδομένα³³⁴.

Η Τουρκία χρησιμοποιώντας «εργαλειακά» τους κοινούς δεσμούς με τον αραβο-ισλαμικό κόσμο, όπως είναι η θρησκεία, η ιστορία και ο πολιτισμός³³⁵, και θεωρώντας τη Μέση Ανατολή υψίστης στρατηγικής θέσης και γεωπολιτικής σημασίας, επιθυμεί να έχει τον ρόλο του φιλειρηνικού διαμεσολαβητή στην ευρύτερη περιοχή, ώστε να ενισχύσει το κύρος της και να γίνει ένας από τους μεγάλους παίκτες του διεθνούς συστήματος³³⁶. Ο ανταγωνισμός, ωστόσο, μεταξύ των εθνικών δρώντων, δεν παύει να υπάρχει ούτε στιγμή από τον τρόπο σκέψης του Νταβούτογλου³³⁷.

Κατά το σκεπτικό του Νταβούτογλου, όπως παρουσιάζει ο Μάξης Ιωάννης Θ. στο βιβλίο του *«Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου»*, η Τουρκία, οφείλει «να ηγεμονεύσει σε έναν αυτοκρατορικό, χαλιφατικού τύπου νεο-οθωμανικό σχηματισμό, όπου θα ενοποιηθούν όλοι οι τουρκικής και μη καταγωγής Μουσουλμάνοι του γεωγραφικού συμπλόκου από τον Δούναβη, τα Βαλκάνια, τον

---

³³⁴ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.48.

³³⁵ Νικόλαος Ραπτόπουλος, «Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μια περίπτωση εργαλειακής χρήσης των “προνομιακών σχέσεων”», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.130-133.

³³⁶ Νικόλαος Ραπτόπουλος, «Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μια περίπτωση εργαλειακής χρήσης των “προνομιακών σχέσεων”», στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.138.

³³⁷ Ιωάννης Θ.Μάξης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.57.

Καύκασο, την Κεντρική Ασία και την Ευρύτερα Μέση Ανατολή, ώστε να δυνηθούν να ζήσουν συμφώνως με την δύναμη και τον διεθνή τους ρόλο»³³⁸.

Τον ηγετικό ρόλο της Τουρκίας στον μουσουλμανικό κόσμο είχε διακρίνει και ο Αμερικανός ακαδημαϊκός και πολιτικός επιστήμονας Samuel P. Huntington: «Έχοντας πειραματισθεί με το καλό και το κακό της Δύσεως, αναφορικά με το κοσμικό καθεστώς και τη δημοκρατία, η Τουρκία μπορεί εξίσου να αναλάβει την ηγεσία του Ισλάμ. Αλλά για να το καταφέρει, πρέπει να απορρίψει την κληρονομιά του Ατατούρκ πιο ριζικά απ' ό,τι η Ρωσία απέρριψε την κληρονομιά του Λένιν. Πρέπει επίσης να βρει έναν ηγέτη στο διαμέτρημα του Ατατούρκ, ο οποίος μάλιστα να συνδυάζει τη θρησκευτική και πολιτική νομιμοποίηση, ώστε να μετατρέψει την Τουρκία από σπαρασσόμενη χώρα σε χώρα-άξονα»³³⁹. Η Τουρκία, ωστόσο, κατά την υπόδειξη του καθηγητή Ήφαιστου Παναγιώτη δεν θα μπορούσε να υπάρξει χώρα-άξονας και κράτος-ηγέτης, αφενός λόγω της δομής του κρατοκεντρικού διεθνούς συστήματος και αφετέρου της ετερότητας του μουσουλμανικού κόσμου και των εσωτερικών προβλημάτων της Τουρκίας. Η επιδίωξη, ακόμα, της Τουρκίας για την εκπλήρωση στόχων πέρα των δυνατοτήτων της θα ελλόχευε τον κίνδυνο της υπερεξάπλωσης³⁴⁰.

Η αλλαγή στάσης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν είναι απλά μια πρωτοβουλία της κυβέρνησης αλλά και μια απάντηση στις αλλαγές και εξελίξεις που συμβαίνουν είτε σε παγκόσμιο είτε σε περιφερειακό επίπεδο. Την στροφή προς τη Μέση Ανατολή ενισχύει η απογοήτευση της Τουρκίας αναφορικά με την διαδικασία ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και η τάση των καλών σχέσεων με τις γείτονες χώρες, κατά το δόγμα

---

³³⁸ Ιωάννης Θ.Μάζης, *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012, σ.41.

³³⁹ Πρβλ. Samuel P. Huntington σε Ιωάννης Θ.Μάζης, *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, Προσκήνιο, Αθήνα, 2000, σ.306.

³⁴⁰ Παναγιώτης Ήφαιστος, «Νέο-οθωμανισμός και τουρκική στρατηγική μετά το 2002. Συγκριτική ανάλυση της ελληνικής και της τουρκικής στρατηγικής» στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.287-288.

Νταβούτογλου³⁴¹. Ο Νταβούτογλου εξηγεί πως η Μέση Ανατολή δεν χαρακτηρίζεται ούτε από σταθερότητα ούτε από ισορροπία και για το λόγο αυτό θα πρέπει να επαναπροσδιοριστούν οι πολιτικές κάθε χώρας, και πόσο μάλλον της Τουρκίας, με στόχο «τα μακροπρόθεσμα και μόνιμα πεδία επιρροής»³⁴². Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «η Τουρκία, που βρίσκεται στο κέντρο των διόδων μετάβασης και διαμετακόμισης στον άξονα τόσο Ανατολής-Δύσης όσο και Βορρά-Νότου, αντιμετωπίζει το ζήτημα της αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων της θέσης της βάσει ενός ισχυρού και μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδιασμού»³⁴³.

Ο ακτιβισμός της Τουρκίας στην Ασία αντικατοπτρίζεται σε πολυμερές επίπεδο. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την ενεργό δράση της με τις ασιατικές χώρες, είναι μέλος του διεθνούς φόρουμ «Ομάδας των Είκοσι», γνωστή ως G20, για την οικονομική συνεργασία, αλλά και μέλος των οργανώσεων “Developing Eight” («Αναπτυσσόμενων Οκτώ») ή αλλιώς D-8 που είναι για την αναπτυξιακή συνεργασία, και OIC (Organization of Islamic Cooperation: Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης), όπου η Τουρκία θεσμοθέτησε την ενεργή αξιοποίηση της μουσουλμανικής της ιδιότητας και την πολιτικο-οικονομική δράση της στον χώρο του Ισλάμ. Το 2010, υπέγραψε τη Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας (:Treaty of Amity and Cooperation ή TAC) με την Ένωση Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας (:Association of Southeast Asian Nations ή ASEAN) και προσδοκεί να συμμετάσχει στον διάλογο της ASEAN. Τέλος, ενισχύει τη συνεργασία για την προώθηση της ειρήνης, της ασφάλειας και της σταθερότητας στην Ασία, μέσω της διακυβερνητικής οργάνωσης που ορίζεται ως Διάσκεψη για την Αλληλεπίδραση και Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης στην Ασία (:Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia ή CICA), όπου είχε την προεδρία της οργάνωσης από το

---

³⁴¹ “Turkey’s Changing Foreign Policy Stance: Getting Closer to Asia?”, Selçuk Esenbel and Altay Atli, Middle East Institute, 30/9/2013, <http://www.mei.edu/content/turkey%E2%80%99s-changing-foreign-policy-stance-getting-closer-asia>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁴² Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.227-228.

³⁴³ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.223.

2010 μέχρι το 2014. Κατά αυτό τον τρόπο, είναι ένας καλός και αξιόπιστος εταίρος για τις χώρες της Ασίας ενώ ταυτόχρονα είναι μέλος του NATO και υποψήφια για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση από το 2004³⁴⁴. Ο Νταβούτογλου έχει εκφράσει την επιθυμία του ως το 2023, ημερομηνία της εκατονταετίας της τουρκικής δημοκρατίας, να ενταχθεί η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να είναι μέσα στις «δέκα πρώτες οικονομίες του κόσμου»³⁴⁵.

Με στόχο, λοιπόν, την περιφερειακή και παγκόσμια επιρροή της, η Τουρκία, αναπτύσσει περισσότερους οικονομικούς δεσμούς με την Ασία, δημιουργεί νέα διπλωματικά ανοίγματα, ιδρύει τουρκικά σχολεία και πολιτιστικά κέντρα σε διάφορες χώρες και προσπαθεί με κάθε μέσο να επιτύχει τον στόχο της³⁴⁶. Προκειμένου να γίνει κατανοητή η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, θα εξεταστεί, παρακάτω, ο διαπλαστικός ρόλος των ισλαμικών κινημάτων στην Συρία και στο Ιράκ, αφού προηγουμένως γίνει αναφορά στις σχέσεις της Τουρκίας με τις άλλες δύο χώρες.

3.2 Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία και το Ιράκ

Οι γεωπολιτικοί άξονες που επηρεάζουν την Τουρκία σε σχέση με τη Μέση Ανατολή, σύμφωνα με την άποψη του Νταβούτογλου στο βιβλίο του *«Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας»*, είναι οι άξονες Ανατολικής Μεσογείου και

---

³⁴⁴ “Turkey’s Changing Foreign Policy Stance: Getting Closer to Asia?”, Selçuk Esenbel and Altay Atli, Middle East Institute, 30/9/2013, <http://www.mei.edu/content/turkey%E2%80%99s-changing-foreign-policy-stance-getting-closer-asia>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁴⁵ “Turquie: le premier ministre promet une entrée dans l’UE d’ici 2023”, *Le Monde*, 1/9/2014, http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/09/01/turquie-le-premier-ministre-promet-une-entree-dans-l-ue-d-ici-2023_4480068_3214.html, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁴⁶ “Turkey’s Changing Foreign Policy Stance: Getting Closer to Asia?”, Selçuk Esenbel and Altay Atli, Middle East Institute, 30/9/2013, <http://www.mei.edu/content/turkey%E2%80%99s-changing-foreign-policy-stance-getting-closer-asia>, [πρόσβαση 25/6/2016].

Μεσοποταμίας-Περσικού Κόλπου. Στον πρώτο συμπεριλαμβάνονται οι σχέσεις Τουρκίας-Συρίας και στον δεύτερο Τουρκίας-Ιράκ. Οι διμερείς σχέσεις τους είναι ιδιαίτερα σημαντικές λόγω των αλληλεπιδράσεων και των αμοιβαίων ισορροπιών. Η Τουρκία επιδιώκει την ασφάλεια και σταθερότητα στην περιοχή και πράττει σύμφωνα με την δική της εθνική στρατηγική³⁴⁷. Εμφανίζεται σα να είναι έτοιμη από καιρό για να παρέμβει και να έχει μελετήσει διεξοδικά θέματα όπως είναι τα ενεργειακά. Ο Νταβούτογλου, μάλιστα, επισημαίνει ότι: «Η Συρία, η οποία είναι φτωχή από τη σκοπιά πετρελαϊκών πηγών, είναι σημαντική εξαιτίας του χαρακτήρα της ως περιοχή διέλευσης, ενώ το Ιράκ κατέχει τη σημαντικότερη θέση επί του άξονα των γεωοικονομικών πηγών βρισκόμενη στο κέντρο του. Η Τουρκία, όταν αναπτύσσει μία περιφερειακή στρατηγική που καλύπτει και τις διμερείς της σχέσεις με τη Συρία και το Ιράκ, είναι υποχρεωμένη να υπολογίζει επίσης τα σχέδια αναφορικά με το μέλλον του άξονα διέλευσης Μεσοποταμίας-Περσικού Κόλπου μεταξύ του Καυκάσου και της Μέσης Ανατολής»³⁴⁸.

Ξεκινώντας με την ανάδειξη του ιστορικού πλαισίου των σχέσεων Τουρκίας-Συρίας, θα γίνουν κατανοητές οι τεταμένες σχέσεις τους. Μέχρι το 1918 η Συρία ήταν υπό την κατοχή και επήρεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ μόλις το 1946 κηρύχτηκε ανεξάρτητη. Οι διαφωνίες Συρίας και Τουρκίας, εκείνη την περίοδο, συνοψίζονται στα εξής: η εκμετάλλευση των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη από την Τουρκία, η υποστήριξη της Συρίας σε Κούρδους, Αρμένιους και αριστερές ομάδες, η παραχώρηση της Αλεξανδρέττας (1939) στην Τουρκία, η αναγνώριση του Ισραήλ από την Τουρκία (1948), η ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ (1952) και,

---

³⁴⁷ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.595-597.

³⁴⁸ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.599.

τέλος, η αντίθεση της Συρίας στην τουρκική εισβολή της Κύπρου³⁴⁹. Οι τρεις πρώτες αποτελούν σημεία τριβής ακόμα και σήμερα³⁵⁰.

Οι τουρκοσυριακές σχέσεις, πριν και μετά τον Ψυχρό Πόλεμο (1947-1991), ήταν δύσκολες. Ο διπολισμός τις έφερε σε αντίθετα στρατόπεδα, αφού η Συρία ήταν με το σοβιετικό και η Τουρκία με τη Δύση³⁵¹. Σημείο καμπής για ένα θετικότερο κλίμα ήταν η υπογραφή του Πρωτόκολλου των Αδάνων (20/10/1998) βάσει του οποίου, η Συρία εκδίωξε τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν (Abdullah Öcalan), ιδρυτή και ηγέτη του ΡΚΚ, αφού συμφωνήθηκε συνεργασία ενάντια στο ΡΚΚ, κηρύσσοντάς το τρομοκρατική οργάνωση³⁵².

Η Τουρκία, ωστόσο, υπό την πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων», επαναξιολογεί τις σχέσεις της με τη Συρία, την οποία αντιμετωπίζει ως «πύλη προς το Νότο» και «ως μέρος της μεγαλύτερης κλίμακας πολιτικής [της επί] της Ανατολικής Μεσογείου καθώς και της θαλάσσιας στρατηγικής στην οποία στηρίζεται αυτή η πολιτική»³⁵³. Το 2000, αφού ανέλαβε την προεδρία της Συρίας ο Μπασάρ αλ Άσαντ (Bashar al-Assad), οι σχέσεις των δύο χωρών απέκτησαν θετικό πρόσημο. Αυτό έγινε αισθητό από την επίσκεψη του Μπασάρ αλ Άσαντ το 2004, του πρώτου Σύριου προέδρου που επισκέφτηκε την Τουρκία³⁵⁴, από την Συμφωνία του Ελεύθερου

---

³⁴⁹ Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, «Πολιτική των “μηδενικών προβλημάτων” με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;» στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.30-31.

³⁵⁰ «Τουρκία-Συρία: Το ιστορικό μιας δύσκολης σχέσης», *Το Βήμα*, 5/10/2012, <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=478127>, [πρόσβαση 28/6/2016].

³⁵¹ “At last, we found the right way”, Mehmet Ali Birand, *Hürriyet Daily News*, 6/1/2004, <http://www.hurriyetaidailynews.com/at-last-we-found-the-right-way.aspx?pageID=438&n=at-last-we-found-the-right-way-2004-01-06>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁵² “Relations between Turkey-Syria”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁵³ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.602-603.

³⁵⁴ “Warm welcome for Assad’s Turkey trip”, BBC, 6/1/2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3372549.stm, [πρόσβαση 28/6/2016].

Εμπορίου (1/1/2007) μεταξύ των δυο χωρών³⁵⁵, από τον ρόλο της Τουρκίας ως διαμεσολαβητής στις Σύριο-Ισραηλινές διαπραγματεύσεις το 2008, προς επίλυση της διαμάχης τους για τα υψίπεδα του Γκολάν, οι οποίες όμως έληξαν άδοξα³⁵⁶, και από την υπογραφή της Κοινής Πολιτικής Διακήρυξης για την ίδρυση του Συμβουλίου Υψηλού Επιπέδου Στρατηγικής Συνεργασίας (High Level Strategic Cooperation Council ή HLSCC) τον Σεπτέμβρη του 2009, που αποτέλεσε ορόσημο στις σχέσεις Τουρκίας-Συρίας³⁵⁷.

Μέχρι το 2011 οι σχέσεις Συρίας-Τουρκίας όλο και ενισχύονταν, όμως, κατά το 2011 τα δεδομένα άλλαξαν. Ο αραβικός κόσμος συγκλονίζεται από διαμαρτυρίες κατά των διάφορων «κοσμικών καθεστώτων». Το φαινόμενο αυτό έγινε γνωστό ως «Αραβική Άνοιξη» που κατήργησε το status quo ante. Ως σειρά διαδηλώσεων, στα πλαίσια της Αραβικής Άνοιξης, ξέσπασε ο συριακός εμφύλιος πόλεμος. Τον Μάρτιο του 2011 ξεκίνησαν διαμαρτυρίες στη Συρία έχοντας στόχο την διαφθορά, την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και την ανατροπή του Μπασάρ αλ Άσαντ. Η εξέγερση όμως απέτυχε και οι διαδηλωτές μετατράπηκαν σε ένοπλους αντάρτες με μόνο σκοπό την ανατροπή του Άσαντ³⁵⁸.

Η τουρκική κυβέρνηση, ωστόσο, είχε προσεγγίσει την συριακή κυβέρνηση και την είχε συμβουλέψει να κάνει κάποιες μεταρρυθμίσεις στις οποίες θα βοηθούσε και η ίδια για την υλοποίηση και την εφαρμογή τους. Ο Άσαντ όμως αρνήθηκε και η

---

³⁵⁵ “Relations between Turkey-Syria”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁵⁶ “Israel and Syria negotiate as Turkey mediates”, Ethan Bronner, *The New York Times*, 21/5/2008, http://www.nytimes.com/2008/05/21/world/africa/21iht-mideast.4.13101516.html?_r=0, [πρόσβαση 28/6/2016].

³⁵⁷ “Relations between Turkey-Syria”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁵⁸ Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.256-258.

στάση της Άγκυρας άλλαξε³⁵⁹. Ο Ερντογάν άσκησε έντονη κριτική κατά του Άσαντ και του υπέδειξε να παραιτηθεί καθώς «δεν είναι ηρωισμός να μάχεσαι κατά των δικών σου ανθρώπων»³⁶⁰, παίρνοντας ανοιχτά θέση υπέρ των αντικαθεστωτικών. Η ανάμιξη αυτή του Ερντογάν είναι έκδηλο πως αποσκοπεί στην προβολή των δημοκρατικών του πεποιθήσεων και την ενίσχυση του ηγεμονικού του προφίλ.

Οι αντιτιθέμενοι στον Άσαντ αποτελούνται από διάφορες ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες στηρίζονται από τη Δύση αλλά και από την Αίγυπτο, το Κατάρ, τη Σαουδική Αραβία και τη Τουρκία. Το γεγονός που αποτέλεσε ορόσημο για την έναρξη του συριακού εμφυλίου πολέμου, όπου διαδραματίστηκαν σκηνές απίστευτης βιαιότητας, ήταν η ίδρυση του Ελεύθερου Συριακού Στρατού (FSA), στις 29 Ιουλίου του 2011, από αξιωματούχους που είχαν αποστατήσει από τον συριακό στρατό³⁶¹.

Η Άγκυρα, προκειμένου να αναλάβει τον ηγετικό ρόλο στην περιοχή, επιθυμούσε την πτώση του καθεστώτος του Άσαντ και υπήρξε βασικός υποστηρικτής της συριακής αντιπολίτευσης. Ο απώτερος σκοπός της ήταν η σύσταση μια νέα συριακής κυβέρνησης, την οποία θα έλεγχε. Έτσι, έχοντας η Τουρκία ρυθμιστικό ρόλο, δημιουργήθηκε το Συριακό Εθνικό Συμβούλιο (Syrian National Council), στις 23 Αυγούστου 2011, το οποίο αναγνωρίστηκε από την Δύση ως υποτιθέμενος νόμιμος εκπρόσωπος του συριακού λαού. Στην πραγματικότητα, όμως, ήταν συνασπισμός αντικυβερνητικών ομάδων³⁶².

Εν τω μεταξύ, ένταση παρατηρείται στο εσωτερικό της Τουρκίας καθώς οι Αλεβίτες της Τουρκίας υποστηρίζουν τον Άσαντ διαφωνώντας με την ισλαμική

---

³⁵⁹ “*Relations between Turkey-Syria*”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁶⁰ “*Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria*”, Sebnem Arsu, *The New York Times*, 22/11/2011, <http://www.nytimes.com/2011/11/23/world/middleeast/turkish-leader-says-syrian-president-should-quit.html>, [πρόσβαση 25/6/2016].

³⁶¹ Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.258.

³⁶² Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.259.

κυβέρνηση της Τουρκίας. Αυτό οφείλεται στην εγγύτητα τους με τους Αλαουίτες της Συρίας, δηλαδή το σχίσμα του σιιτικού Ισλάμ, το οποίο ασπάζεται και ο Άσαντ³⁶³. Οξύμωρο είναι ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού της Συρίας είναι σουνίτες, αλλά η διακυβέρνησή της είναι στα χέρια Αλαουιτών, που αποτελούν μειονότητα με ποσοστό 12-15% του συνολικού πληθυσμού³⁶⁴.

Στον αντίποδα, η στάση της Ρωσίας, η οποία εμπόδισε, μαζί με την Κίνα, το καταδικαστικό ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) εναντίον της Συρίας και συνέχιζε να προμηθεύει όπλα το συριακό στρατό³⁶⁵, καθώς είχε ως αποτελέσματα την ίδρυση της «Ομάδας Φίλων του συριακού λαού». Η ομάδα ιδρύθηκε με την πρωτοβουλία των ΗΠΑ και Γαλλίας και σκοπός ήταν να ενισχύσουν τους αντάρτες κατά του Άσαντ³⁶⁶. Εν τω μεταξύ, οι ισλαμιστές κέρδιζαν όλο και περισσότερο έδαφος στους αντάρτες και αποκάλυπτα διατυμπάνιζαν την επιθυμία τους για μια ισλαμική κυβέρνηση. Αυτό, όπως είναι λογικό, ανησύχησε όλες τις χώρες και πρώτη την Τουρκία, η οποία ήθελε να αποφύγει την διέλευση των τρομοκρατών στα εδάφη της³⁶⁷.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η Τουρκία είχε και έχει τα σύνορά της ανοιχτά στους ανθρώπους της Συρίας που αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την χώρα τους, λόγω του

---

³⁶³ «Ο εμφύλιος της Συρίας απειλεί με εμφύλιο την...Τουρκία», Νίκος Χειλαδάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών (ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.), 3/6/2013, <http://www.elisme.gr/en/2013-01-07-19-12-38/2013-01-07-19-15-18/item/42-94>, [πρόσβαση 5/7/2016].

³⁶⁴ «Αγώνας για ισχύ στη Συρία και τη Μεσόγειο», Μάριος Ευρυβιάδης, <http://mignatiou.com/>, 24/5/2015, <http://mignatiou.com/2015/05/agonas-gia-ischi-sti-siria-ke-ti-mesogio/>, [πρόσβαση 5/7/2016].

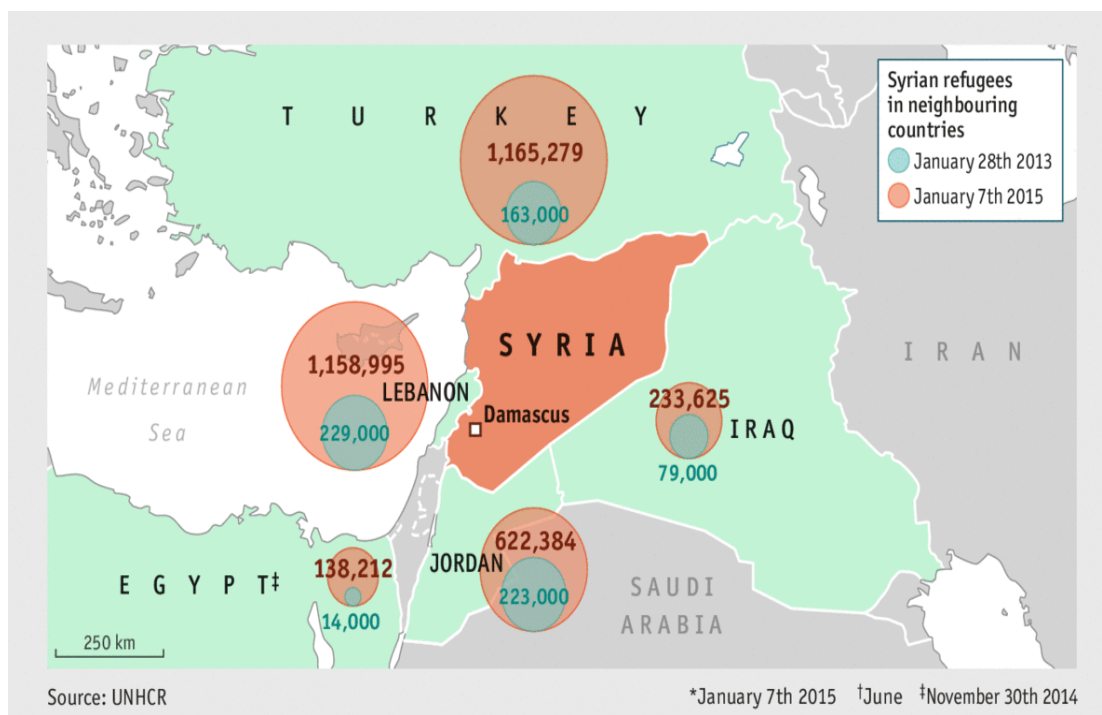
³⁶⁵ “Syria crisis: Where key countries stand”, BBC, 30/10/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23849587>, [πρόσβαση 29/6/2016].

³⁶⁶ Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014, σ.260.

³⁶⁷ Βασίλης Μούτσογλου, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιξιάτικη καταιγίδα του Αραβικού Κόσμου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014,σ.264.

εμφυλίου³⁶⁸. Το κύμα προσφύγων από τη Συρία έχει αυξηθεί ραγδαία σε όλες τις γειτονικές χώρες. Η Τουρκία είναι αυτή που φιλοξενεί τους περισσότερους Σύριους και ακολουθεί το Λίβανο. Στον χάρτη που ακολουθεί παρουσιάζεται η αύξηση των Σύριων προσφύγων σε μόλις δύο χρόνια, από τον Ιανουάριο του 2013 έως τον Ιανουάριο του 2015. Στην Τουρκία ο αριθμός των Σύριων περίπου επταπλασιάστηκε.

Economist.com/graphicdetail

Πίνακας 8. Οι Σύριοι πρόσφυγες στις γειτονικές χώρες³⁶⁹

Οι σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και Συρίας χειροτέρεψαν μετά την κατάρριψη τουρκικού αεροσκάφους από την συριακή αεράμυνα τον Ιούνιο του

³⁶⁸ “Relations between Turkey-Syria”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, [πρόσβαση 29/6/2016].

³⁶⁹ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (United Nations High Commissioner for Refugees ή UNHCR) και ο πίνακας παρουσιάζεται στο “Exodus from Syria”, Ομάδα Δεδομένων, *The Economist*, 12/1/2015, <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/01/daily-chart-4>, [πρόσβαση 30/6/2016].

2012³⁷⁰. Ο τουρκικός στρατός, λίγο αργότερα, μετά την ρήψη συριακής οβίδας στην πόλη Ακτσάκαλε (Akçakale) όπου σκοτώθηκαν πέντε Τούρκοι πολίτες, απάντησε πλήττοντας συριακούς στόχους. Ο Ερντογάν δήλωσε χαρακτηριστικά: «η Τουρκία δεν θα άφηνε ποτέ αναπάντητες τέτοιου είδους προκλήσεις από το συριακό καθεστώς κατά της εθνικής μας ασφάλειας»³⁷¹.

Τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς, ο Άσαντ αποσύρει τον στρατό από τις βορειοανατολικές περιοχές της Συρίας, όπου είναι τα σύνορα με την Τουρκία και η πλειοψηφία των κατοίκων είναι Κούρδοι. Πολλές από τις περιοχές αυτές είναι υπό τον έλεγχο του κουρδικού πολιτικού κόμματος, γνωστό ως το Κόμμα της Δημοκρατικής Ένωσης (στα κουρδικά: Partiya Yekîtiya Demokrat ή PYD). Εξαιτίας των στενών σχέσεων του Κόμματος της Δημοκρατικής Ένωσης με το χαρακτηριζόμενο ως τρομοκρατική οργάνωση από τις ΗΠΑ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και ΝΑΤΟ³⁷², Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK), το PYD αντιμετωπίζεται από την Τουρκία ως συριακό παρακλάδι του PKK. Ταυτόχρονα, ο Ελεύθερος Συριακός Στρατός κατηγορεί τους Κούρδους ότι είναι ανδρείκελα της κυβέρνησης Άσαντ³⁷³. Ως απότοκο αυτών, πρώτο μέλημα της Άγκυρας ήταν η σχέση των Κούρδων της Συρίας με αυτούς της Τουρκίας. Οι φόβοι μιας ανεξάρτητης κουρδικής ανεξαρτησίας στη Συρία, με πρότυπο το ημιαυτόνομο κουρδικό κρατίδιο στο βόρειο Ιράκ, κατακλύζουν την Τουρκία, αφού το γεγονός αυτό θα προκαλούσε εξελίξεις αναλόγου τύπου και στο εσωτερικό της. Πιο συγκεκριμένα φοβάται την εκδήλωση

---

³⁷⁰ “Turkey hardens military position after Syria downs jet”, CNN, 27/6/2012, <http://edition.cnn.com/2012/06/26/world/meast/turkey-syria-plane/>, [πρόσβαση 4/7/2016].

³⁷¹ “Turkey strikes Syrian targets after cross-border mortar bomb kills five”, Martin Chulov and agencies in Beirut, *The Guardian*, 3/10/2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/03/turkey-syrian-mortar-bomb>, [πρόσβαση 4/7/2016].

³⁷² “Remove the PKK From the Terror List”, David L. Phillips, *The Huffington Post*, 21/7/2013, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/pkk-terror-group-status_b_3289311.html, [πρόσβαση 4/7/2016].

³⁷³ “Syria's Kurds face uncertain future if Assad falls”, Luke Harding, *The Guardian*, 14/12/2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/dec/14/syria-kurds-if-assad-falls>, [πρόσβαση 4/7/2016].

αποσχιστικών τάσεων στις κουρδικές περιοχές της νοτιοανατολικής Τουρκίας, με απώτερο στόχο την ενσωμάτωση όλων των κουρδικών περιοχών σε ένα ενιαίο ανεξάρτητο κράτος. Σύμφωνα με τον Τούρκο καθηγητή Ihsan Dagı, το όνειρο του «μεγάλου Κουρδιστάν» δεν είναι απατηλό³⁷⁴.

Η Τουρκία, παρά όλα αυτά, θεωρεί ότι θα ενισχυθεί η συνεργασία της Τουρκίας και της Συρίας εναντίον του ΡΚΚ, όταν πέσει το καθεστώς του Άσαντ και θα έχει μεγαλύτερη επιρροή στη νέα συριακή κυβέρνηση. Η πεποίθηση αυτή στηρίζεται αφενός στην φιλοξενία της Τουρκίας στο Συριακό Εθνικό Συμβούλιο, στον Ελεύθερο Συριακό Στρατό και στους πρόσφυγες και αφετέρου στην δυσμενή οικονομική κατάσταση της Συρίας που θα εξαρτάται από επενδύσεις και εμπορικές σχέσεις με την Τουρκία³⁷⁵. Η πτώση του Άσαντ, όμως, αναμένεται μέχρι σήμερα και τα σχέδια της Άγκυρας ανατρέπονται.

Στις 3 Ιουνίου του 2014, μάλιστα, ο Μπασάρ αλ Άσαντ επανεκλέγεται για τρίτη θητεία με σχεδόν το 90% των ψήφων³⁷⁶. Παρά τη νομιμότητα του καθεστώτος του, η αρνητική άποψη που υπάρχει αναφορικά με τον Άσαντ στην Ιορδανία, την Αίγυπτο, την Τυνησία και την Τουρκία, λόγω της βίαιης καταστολής των διαδηλωτών, σύμφωνα με έρευνα του Pew Research Center, είναι ποσοστό που αντιστοιχεί σε περισσότερους από επτά στους δέκα ανθρώπους³⁷⁷.

---

³⁷⁴ “Syrian Kurdish moves ring alarm bells in Turkey”, Daren Butler, Reuters, 24/7/2012, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-turkey-kurds-idUSBRE86N12W20120724>, [πρόσβαση 4/7/2016].

³⁷⁵ “The Kurdish Dimension to Turkey's Syria Policy”, Gönül Tol, Middle East Institute, 11/4/2012, <http://www.mei.edu/content/kurdish-dimension-turkeys-syria-policy>, [πρόσβαση 5/7/2016]. (This article first appeared in Foreign Policy's Middle East Channel on April 10, 2012.)

³⁷⁶ “Bashar al-Assad wins re-election in Syria as uprising against him rages on”, *The Guardian*, 4/6/2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/04/bashar-al-assad-winds-reelection-in-landslide-victory>, [πρόσβαση 5/7/2016].

³⁷⁷ Pew Research Center, Ιούλιος 12, 2012, “Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life”, σ.13, βλ. <http://www.pewglobal.org/files/2012/07/Pew-Global-Attitudes-Project-Arab-Spring-Report-FINAL-Tuesday-July-10-2012.pdf>, [πρόσβαση 5/7/2016].

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνεται πως οι σχέσεις Τουρκίας και Συρίας θυμίζουν «αγώνα πυγμαχίας»³⁷⁸ και η τουρκική εξωτερική πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» μετά το 2011 δεν θα χαρακτηριζόταν ως επιτυχής. Το κύριο ζήτημα για την Τουρκία στη Συρία παραμένει η κατάσταση των Κούρδων, ενώ εύλογη είναι η εμφάνιση του προβληματισμού για τη μετά Άσαντ εποχή, έχοντας ως δεδομένο ότι η Συρία είναι πέραν του δέοντος δογματική και θρησκευτική.

Από την άλλη πλευρά, ο δεύτερος γεωπολιτικός άξονας που επηρεάζει την Τουρκία είναι ο άξονας Μεσοποταμίας-Περσικού Κόλπου, όπου συμπεριλαμβάνονται οι σχέσεις Τουρκίας-Ιράκ. Το Ιράκ ήταν και αυτό υπό την κατοχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο καταλήφθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ το 1932 αναγνωρίστηκε επίσημα η ανεξαρτησία του Ιράκ. Το 1968 ανήλθε στην εξουσία το κόμμα Μπάαθ και το 1979 ο Σαντάμ Χουσεϊν (Saddam Hussein) επέβαλε την δικτατορία του³⁷⁹.

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σε σχέση με το ανεξάρτητο Ιράκ έχει δύο αποδέκτες. Ο πρώτος αποδέκτης είναι η ιρακινή κυβέρνηση και ο δεύτερος είναι οι Ιρακινοί Κούρδοι στα βόρεια του Ιράκ. Οι σχέσεις της Άγκυρας με την ιρακινή κυβέρνηση θα χαρακτηριζόντουσαν από εμπάθεια και αποστροφή εξαιτίας της οθωμανικής κατοχής και της φιλικά διακείμενης πολιτικής προς τη Σοβιετική Ένωση που ακολουθούσε η ιρακινή κυβέρνηση μέχρι το 2003. Το έτος αυτό είναι σημείο αναφοράς για το Ιράκ καθώς είναι η αμερικάνικη εισβολή και η ανατροπή του Σαντάμ Χουσεϊν³⁸⁰. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και στα πλαίσια του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία, ισχυρίστηκαν πως το Ιράκ διαθέτει όπλα μαζικής καταστροφής και εισέβαλαν στο Ιράκ. Ανέτρεψαν το καθεστώς του σουνίτη Σαντάμ Χουσεϊν και επέβαλαν πολιτικούς σιιτικής

---

³⁷⁸ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σ.602-603.

³⁷⁹ "Iraq profile-timeline", BBC, 7/6/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14546763>, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸⁰ Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, «Πολιτική των "μηδενικών προβλημάτων" με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;» στο Ηλίας Ι.Κουσκουβέλης, Σπυρίδων Ν.Λίτσας (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σ.34.

πλειοψηφίας στην εξουσία³⁸¹. Οι ΗΠΑ, την 1 Μαρτίου του 2003, απογοητεύτηκαν από το τουρκικό κοινοβούλιο, το οποίο απέρριψε την είσοδο 62.000 αμερικανικών στρατευμάτων στην Τουρκία, εμποδίζοντας έτσι να δημιουργηθεί ένα βόρειο μέτωπο στο Ιράκ³⁸².

Ωστόσο, η Τουρκία ήταν αυτή που μαζί με γειτονικές χώρες του Ιράκ και άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς που ενδιαφέρονταν για το Ιράκ, συνέβαλαν στη σταθερότητα και την ανάπτυξη του Ιράκ μέχρι το 2008. Στα πλαίσια της πολιτικής «μηδενικών προβλημάτων», η Άγκυρα επιδίωξε να αναπτύξει σχέσεις με την Βαγδάτη με στόχο τα μακροπρόθεσμα αμοιβαία οφέλη σε όλους τους τομείς και το 2008 ιδρύθηκε το Συμβούλιο Υψηλού Επιπέδου Στρατηγικής Συνεργασίας (:High Level Strategic Cooperation Council ή HLSC). Αποτέλεσμα ήταν οι τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες να έχουν σημαντικό ρόλο στο Ιράκ και το διμερές εμπόριο να καρποφορήσει. Ενδεικτικά, μόλις το 2015, ο τρίτος μεγαλύτερος εξαγωγικός εταίρος της Τουρκίας ήταν το Ιράκ. Ένας άλλος τομέας συνεργασίας είναι και της ενέργειας. Το Ιράκ είναι μία σημαντική πετρελαιοπαραγωγική χώρα και η Τουρκία μπορεί να είναι δίαυλος μεταφοράς και παροχής των πετρελαϊκών κοιτασμάτων προς τη Δύση. Εξαιτίας αυτού, η Τουρκία οδηγείται σε συνεργασία με τους Κούρδους του Ιράκ³⁸³.

Το 2005 το Σύνταγμα του Ιράκ αναγνώρισε το βόρειο τμήμα της χώρας ως αυτόνομο που διευθύνεται από την Περιφερειακή Κυβέρνηση του Κουρδιστάν. Η κουρδική μειονότητα εκτιμάται πως είναι πάνω από 6 εκατομμύρια και αποτελεί 17%-20% του πληθυσμού του Ιράκ³⁸⁴. Το σύνολο του πληθυσμού των Κούρδων,

---

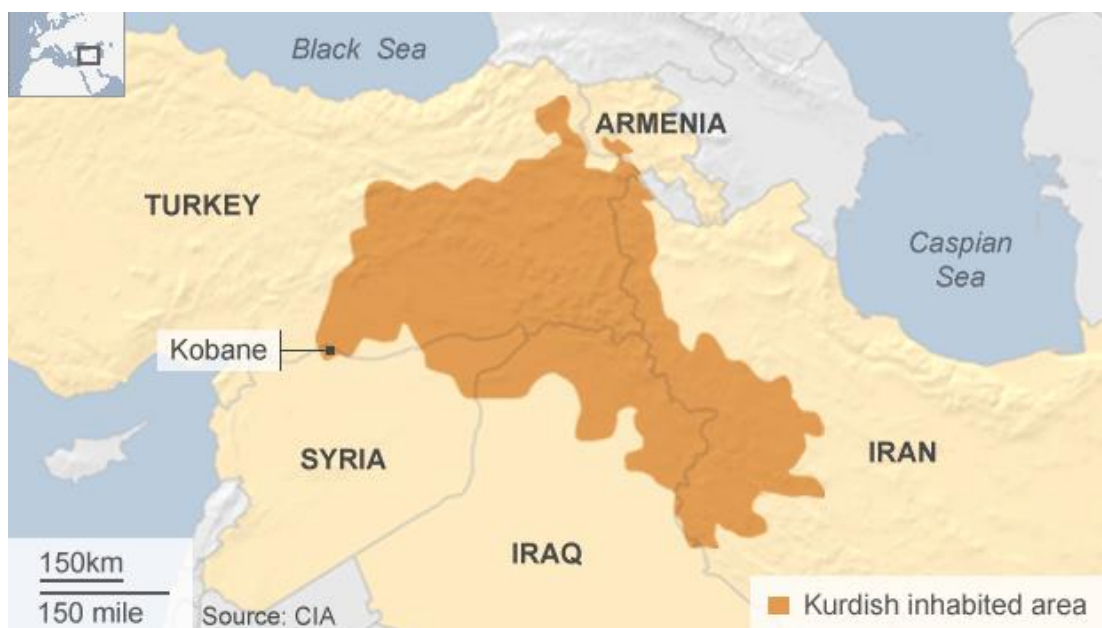
³⁸¹ “Overview: The Iraq War”, Edward Wong, *The New York Times*, 15/2/2008, http://www.nytimes.com/ref/timestopics/topics_iraq.html, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸² “Threats and responses: Ankara; Turkish deputies refuse to accept American troops”, Dexter Filkins, *The New York Times*, 2/3/2003, <http://www.nytimes.com/2003/03/02/world/threats-and-responses-ankara-turkish-deputies-refuse-to-accept-american-troops.html>, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸³ “Relations between Turkey and Iraq”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-iraq.en.mfa>, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸⁴ “Iraqi Kurdistan profile”, BBC, 5/2/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-28147263>, [πρόσβαση 7/7/2016].

όμως, είναι 25-35 εκατομμύρια, η πλειονότητά τους είναι σουνίτες μουσουλμάνοι και ζουν σε μια συμπαγή περιοχή που ανήκει στη νοτιοανατολική Τουρκία, τη βορειοανατολική Συρία, το βόρειο Ιράκ, το βορειοδυτικό Ιράν και τη νοτιοδυτική Αρμενία³⁸⁵.

Πίνακας 9. Η περιοχή που κατοικείται από Κούρδους³⁸⁶

Οι Κούρδοι του Ιράκ είναι σε διαμάχη με την ιρακινή κυβέρνηση για τον έλεγχο διάφορων περιοχών, αλλά ιδιαίτερα της πόλης Κιρκούκ (Kirkuk), η οποία έχει ένα από τα πλουσιότερα κοιτάσματα πετρελαίου στην Μέση Ανατολή. Φυσικό επακόλουθο είναι πως όποιος ελέγχει το Κιρκούκ, ελέγχει και το μεγαλύτερο μέρος πετρελαϊκών κοιτασμάτων της χώρας. Για τον λόγο αυτό, η περιοχή είναι το μήλον της έριδος για τους σίιτες πολιτοφύλακες, τους σουνίτες εξεγερθέντες και τους

---

³⁸⁵ "Who are the Kurds?", BBC, 14/3/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-29702440>, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸⁶ Ο χάρτης είναι σύμφωνα με την Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών των ΗΠΑ (αγγλικά: Central Intelligence Agency ή CIA) και παρουσιάζεται στο "Who are the Kurds?", BBC, 14/3/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-29702440>, [πρόσβαση 7/7/2016].

Κούρδους αντάρτες Peshmerga, τη στρατιωτική δύναμη του αυτόνομου καθεστώτος του Ιρακινού Κουρδιστάν. Η διαμάχη αυτή «αποτελεί εκρηκτικό μείγμα πετρελαίου, ισλαμισμού, αλλά και αραβικού και κουρδικού εθνικισμού»³⁸⁷.

Η κυβέρνηση της Τουρκίας δηλώνει πως σέβεται την εδαφική ακεραιότητα, την πολιτική ενότητα και την κυριαρχία του Ιράκ, ενώ δεν κρύβει το ενδιαφέρον της για τους Ιρακινούς Τουρκομάνους, που αποτελούν μία από τις βασικές συστατικές οντότητες του Ιράκ, οι άλλες δύο είναι οι Άραβες και οι Κούρδοι³⁸⁸. Οι Ιρακινοί Τουρκομάνοι είναι ένα τουρκικό φύλο, το οποίο άκμασε στην περιοχή κατά την οθωμανική αυτοκρατορία. Λόγω αυτής της συγγένειας, η Άγκυρα τους έχει υπό την προστασία της και μάλιστα συνέβαλε στην δημιουργία του Ιρακινού Τουρκομανικού Μετώπου (:Iraqi Turkmen Front ή ITF). Το όφελος της Τουρκίας είναι να επεμβαίνει «νόμιμα» στο βόρειο Ιράκ, υπερασπιζόμενοι την μειονότητα των Ιρακινών Τουρκομάνων, που και αυτοί διεκδικούν την πόλη Κιρκούκ, ως δική τους κληρονομιά· αξίωση που δεν αφήνει αδιάφορη την Τουρκία, λόγω του πλούτου της περιοχής³⁸⁹.

Το 2009, πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίσκεψη από Τούρκο υπουργό στην Περιφερειακή Κυβέρνηση του Κουρδιστάν. Ο Αχμέτ Νταβούτογλου, Υπουργός Εξωτερικών τότε, συναντήθηκε με τον Μασούντ Μπαρζανί (Masoud Barzani), τον πρόεδρο του Ιρακινού Κουρδιστάν με σκοπό την βελτίωση των δεσμών της Άγκυρας με το βόρειο Ιράκ. Για να εξηγήσει το μέγεθος της αξίας των καλών τους σχέσεων ο Νταβούτογλου δήλωσε ότι η Τουρκία είναι η πύλη του Ιράκ προς την Ευρώπη και το Ιράκ στον Κόλπο. Επιπλέον, η τουρκική κυβέρνηση βρήκε έναν σύμμαχο στο πρόσωπο του Μπαρζανί για την ειρηνική επίλυση του κουρδικού ζητήματος στο

---

³⁸⁷ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, Λιβάνη, Αθήνα, 2008, σ.230-231.

³⁸⁸ “*Relations between Turkey and Iraq*”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-iraq.en.mfa>, [πρόσβαση 7/7/2016].

³⁸⁹ Henri J. Barkey, United States Institute of Peace (USIP), Ιούλιος 10, 2005, “Turkey and Iraq: The Perils (and Prospects) of Proximity”, Special Report 141, σ.6-7, βλ. <http://www.usip.org/sites/default/files/sr141.pdf>, [πρόσβαση 15/8/2016]. (This report is a part of the Iraq and Its Neighbors series.)

εσωτερικό της και την λήξη των συγκρούσεων με το ΡΚΚ³⁹⁰. Στο πλαίσιο της αλλαγής της τουρκικής κυβέρνησης προς το βόρειο Ιράκ, ήταν και η σύσταση τουρκικού προξενείου στην Ερμπίλ, την πρωτεύουσα της Περιφερειακής Κυβέρνησης του Κουρδιστάν³⁹¹.

Το 2011 τα τελευταία αμερικανικά στρατεύματα αποχωρούν από το Ιράκ, αφήνοντας, έπειτα από εννέα χρόνια πολέμου, την χώρα με μια εύθραυστη δημοκρατία³⁹². Η συνεργασία της Άγκυρας με την Ερμπίλ, στον τομέα της ενέργειας, οδήγησαν στην απομάκρυνσή της από την Βαγδάτη. Έτσι η Τουρκία απέτυχε να κρατήσει τις ισορροπίες ανάμεσα στην κυβέρνηση του Μασούντ Μπαρζανί και του Ιρακινού πρωθυπουργού, Νουρί αλ Μαλίκι (Nouri al-Maliki). Η σχέση μεταξύ Τουρκίας και Κούρδων του Ιράκ είναι ξεκάθαρα μια συμμαχία στρατηγικής σημασίας με όφελος και για τις δύο πλευρές³⁹³.

Επί των ημερών μας, η εκτίμηση για τριχοτόμηση του Ιράκ, σε σουνιτικές, σιιτικές και κουρδικές περιοχές όλο και ενισχύεται, καθώς οι σίιτες Άραβες αποτελούν το 60% του πληθυσμού του Ιράκ, οι σουνίτες Άραβες το 20% και οι σουνίτες Κούρδοι το 17%.

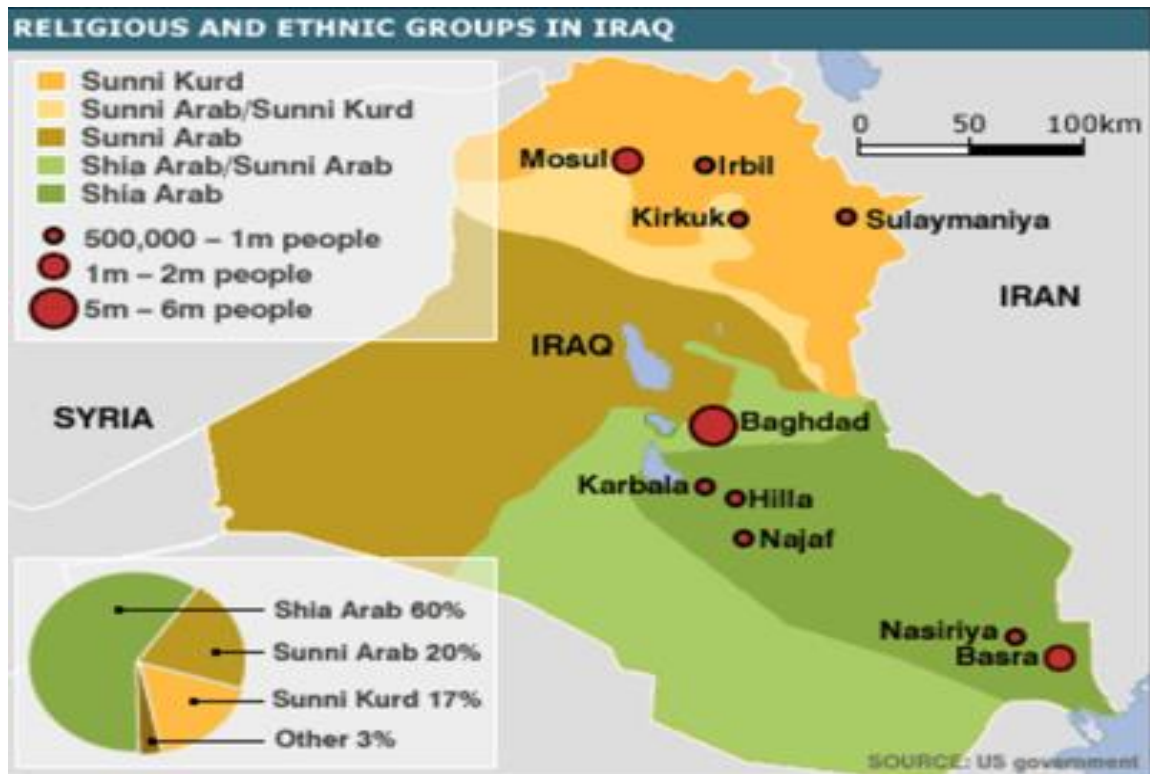
---

³⁹⁰ “*Turkish FM stresses importance of ties on Iraq visit*”, Abdel Hamid Zebari, *Hürriyet Daily News*, 11/1/2009, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-fm-stresses-importance-of-ties-on-iraq-visit.aspx?pageID=438&n=turkish-fm-stresses-importance-of-ties-on-iraq-visit-2009-11-01>, [πρόσβαση 9/7/2016].

³⁹¹ Henri J. Barkey, United States Institute of Peace (USIP), Μάιος 1, 2010, “*Turkey’s New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan*”, Special Report 237, σ.7, βλ. https://www.usip.org/sites/default/files/SR237_Turkey%27s%20New%20Engagement%20in%20Iraq.pdf, [πρόσβαση 17/8/2016].

³⁹² “*Last U.S. troops leave Iraq, ending war*”, Joseph Logan, Reuters, 18/12/2011, <http://www.reuters.com/article/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BH03320111218>, [πρόσβαση 9/7/2016].

³⁹³ “*Middle East turmoil draws Turkey and Iraqi Kurds closer*”, Jon Hemming, Reuters, 1/2/2012, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-iraq-kurds-idUSTRE81012820120201>, [πρόσβαση 17/8/2016].

Πίνακας 10. Οι θρησκευτικές και οι εθνικές ομάδες του Ιράκ³⁹⁴

Παράλληλα η πλήρης ανεξαρτησία της Περιφερειακής Κυβέρνησης του Κουρδιστάν από το Ιράκ, για την οποία έχει προτείνει δημοψήφισμα ο Μασούντ Μπαρζανί³⁹⁵, και η δημιουργία του «μεγάλου Κουρδιστάν» θεωρείται αποσταθεροποιητικός παράγοντας για την Μέση Ανατολή. Η πρωταρχική ανησυχία για την Τουρκία, όπως και στην περίπτωση της Συρίας, είναι η μοίρα των Κούρδων του Ιράκ. Η αυτονομιστική τους τάση θα μπορούσε να εξαπλωθεί και στην κουρδική μειονότητα της Τουρκίας και ίσως διεκδικούσαν την προσάρτηση τουρκικού

³⁹⁴ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με την κυβέρνηση των ΗΠΑ και ο πίνακας παρουσιάζεται στο “Three counties to emerge from Iraq”, Julian D.W. Phillips, www.mining.com, 4/8/2014, <http://www.mining.com/web/three-countries-to-emerge-from-iraq/>, [πρόσβαση 17/8/2016].

³⁹⁵ “Iraq Kurdistan independence referendum planned”, BBC, 1/7/2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28103124>, [πρόσβαση 17/8/2016].

εδάφους, στο οποίο κατοικούν, στο νέο κουρδικό κράτος³⁹⁶. Ο κατακερματισμός του Ιράκ, επομένως, θα προκαλούσε αστάθεια και για την Τουρκία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, εξάγεται το συμπέρασμα πως η Τουρκία δια μέσω της σχέσης της με την Συρία αλλά και το Ιράκ έχει ως απώτερο σκοπό να προβάλλει την ηγεμονική της ισχύ στον αραβομουσουλμανικό κόσμο ως προστάτιδα δύναμη και ταυτόχρονα επιδιώκει να καταστεί ενεργειακός κόμβος μεταξύ Ανατολής και Δύσης³⁹⁷. Παράλληλα, οι σοβαρές εξελίξεις στην Συρία και το Ιράκ, θέτουν την Τουρκία υπό αμφισβήτηση ως υποψήφια χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού θα επεκτείνει τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς αυτές τις χώρες³⁹⁸.

3.3 Τα ισλαμιστικά κινήματα στην Συρία και το Ιράκ: ο ρόλος της Τουρκίας

Το χάος και οι συγκρούσεις, που επικρατούν στη Μέση Ανατολή, δημιουργούν γόνιμο έδαφος για τα εξτρεμιστικά ισλαμιστικά κινήματα και τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Τα ριζοσπαστικά ισλαμιστικά κινήματα διαμορφώνουν την στρατηγική τους ανάλογα με τις καταστάσεις που επικρατούν στην εκάστοτε χώρα. Αυτό έχει ως συνέπεια, οι κατευθύνσεις τους να είναι διαφορετικές καθώς και οι μέθοδοί τους σε κάθε χώρα. Κάποιοι θεωρούν ότι μέσω της πειθούς μπορεί να καταληφθεί η εξουσία, ενώ άλλοι με την τρομοκρατία. Οι βομβιστικές επιθέσεις και οι δολοφονίες έχουν σχεδιαστεί με σκοπό η δημοτικότητα των επαναστατών να

---

³⁹⁶ “Middle East: Falling to pieces”, Roula Khalaf, *The Financial Times*, 20/6/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/c9c9b8d0-f89b-11e3-815f-00144feabdc0.html#axzz4E3Z0eR3v>, [πρόσβαση 10/7/2016].

³⁹⁷ «Ιωάννης Μάζης: Νεο-οθωμανική νταβουτογλιανή ιδεολογία της ισλαμιστικής κυβερνήσεως», Κώστας Μαυραγάνης, *The Huffington Post*, 19/11/2014, http://www.huffingtonpost.gr/2014/11/18/story_n_6178696.html, [πρόσβαση 15/8/2016].

³⁹⁸ Henri J.Barkey, United States Institute of Peace (USIP), Ιούλιος 10, 2005, “Turkey and Iraq: The Perils (and Prospects) of Proximity”, Special Report 141, σ.12, βλ. <http://www.usip.org/sites/default/files/sr141.pdf>, [πρόσβαση 15/8/2016]. (This report is a part of the Iraq and Its Neighbors series.)

αυξηθεί στην περιφέρεια τους, να εκδικηθούν και να αποδείξουν την αποτελεσματικότητά τους³⁹⁹.

Η μεταβολή του Ισλάμ από θρησκεία σε τρομοκρατική δράση, εις το όνομα του Ισλάμ, είναι η γνωστή στις μέρες μας ισλαμιστική τρομοκρατία⁴⁰⁰. Κατά τον καθηγητή Μάζη Ιωάννη Θ., ένας συνοπτικός ορισμός της τρομοκρατίας είναι ο εξής: «Ως τρομοκρατία ορίζεται κάθε πρακτική, συλλογική ή μεμονωμένη, διαχρονική ή συγχρονική, η οποία εκλαμβάνεται ότι στρέφεται κατά συμφερόντων ενός εθνικοκρατικού δρώντος ή ενός υπερεθνικού μορφώματος, κατά το πώς αυτά γίνονται αντιληπτά από τον δρώντα ή το μόρφωμα. Η τρομοκρατική πρακτική αυτή εκδηλώνεται δευτερογενώς και εν αναλογία με το μέγεθος και την ισχύ των ανωτέρω συμφερόντων, επί τη βάσει οικονομικών ή -και- πολιτισμικών αιτιών»⁴⁰¹.

Οι δύο βασικές ισλαμιστικές οργανώσεις στην Συρία και το Ιράκ, που χρησιμοποιούν και την τρομοκρατία στις δραστηριότητές τους, είτε εγχώρια είτε και παγκόσμια, και στις οποίες θα επικεντρωθεί η παρούσα εργασία είναι η Jabhad al-Nusra ή Al-Nusra Front (:Μέτωπο Αλ Νούσρα) και το DAESH [ακρωνύμιο που στα αραβικά σημαίνει ad-Dawlah al-Islāmiyah fī 'l-'Irāq wa-sh-Shām, ενώ στα αγγλικά The Islamic State of Iraq and al-Sham (:Το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του αλ-Σαμ, όπου αλ-Σαμ μεταφράζεται ως «Το Λεβάντες», «Η Μεγάλη Συρία» -Συρία, Λίβανος, Ισραήλ, Ιορδανία, Παλαιστίνη και τμήμα της νοτιοανατολικής Τουρκίας-, «Συρία» ή «Δαμασκός»] ή ISIS (:Islamic State of Iraq and Syria) ή ISIL (:Islamic State of Iraq and the Levant) ή IS (:Islamic State)⁴⁰².

---

³⁹⁹ Barry Rubin, "Islamist Movements in the Middle East: A Survey and Balance Sheet", στο Barry Rubin, *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, State University of New York, New York, 2003, σ.210-213.

⁴⁰⁰ Πρβλ. Ιωάννης Θ.Μάζης, «Τρομοκρατία και Ν/Α Μεσόγειος: Μορφές και Δυναμικές» (στο Παράρτημα) σε Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.163-164.

⁴⁰¹ Πρβλ. Ιωάννης Θ.Μάζης, «Τρομοκρατία και Ν/Α Μεσόγειος: Μορφές και Δυναμικές» (στο Παράρτημα) σε Ιωάννης Θ.Μάζης, *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.162.

⁴⁰² "Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names", Faisal Irshaid, BBC, 2/12/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277>, [πρόσβαση 18/8/2016].

Στην Συρία, η ανεκτική στάση της κυβέρνησης του Άσαντ προς την τρομοκρατική οργάνωση Hizballah, την Al-Qaeda (:Αλ Κάιντα) και σε άλλους ξένους τρομοκράτες μαχητές, την κατέστησαν τα τελευταία χρόνια ως κόμβο εξτρεμιστικών στοιχείων⁴⁰³. Έτσι, τον Ιανουάριο του 2012, δημιουργήθηκε η Jabhad al-Nusra, που είναι μια σουνιτική ισλαμική τζιχαντιστική πολιτοφυλακή και ήταν αρχικά ένα παρακλάδι της Al-Qaeda στην Συρία. Στόχος της Al-Qaeda, η οποία ξεκίνησε από το Αφγανιστάν και τώρα ο βασικός της πυρήνας βρίσκεται στις Ομοσπονδιακά Διοικούμενες Φυλετικές Περιοχές του Πακιστάν, είναι να εξαλείψει την επιρροή και την παρουσία της Δύσης από τον μουσουλμανικό κόσμο, να ανατρέψει τις κυβερνήσεις των μουσουλμανικών χωρών που έχουν «αποστατήσει» από τον δρόμο του Ισλάμ και να δημιουργήσει ένα πανισλαμικό χαλιφάτο που θα διέπεται από το νόμο της σαρία⁴⁰⁴. Κατά συνέπεια, στόχος και της Jabhad al-Nusra είναι να ανατρέψει το καθεστώς του σίιτη Άσαντ και να εγκαθιδρύσει ένα ισλαμικό κράτος στην Συρία⁴⁰⁵.

Ο ηγέτης της Al-Nusra Front είναι ο Abu Mohammad al-Jawlani ή al-Golani, Σύριος τζιχαντιστής και μέλος του Ελεύθερου Συριακού Στρατού⁴⁰⁶, στον οποίο ανατέθηκε να συντονίσει τους τρομοκρατικούς πυρήνες της Συρίας. Το Μέτωπο Αλ Νούσρα έχει ενεργή δράση στον συριακό εμφύλιο πόλεμο, έχει αναλάβει την ευθύνη για διάφορες βομβιστικές επιθέσεις, όπως το 2012 στο Χαλέπι και στη Δαμασκό, και έχει πραγματοποιήσει πολλαπλές απαγωγές, από τις οποίες αντλεί την

---

⁴⁰³ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, "Country Reports on Terrorism 2015", Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the "Act"), σ.301-302, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴⁰⁴ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, "Country Reports on Terrorism 2015", Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the "Act"), σ.393-394, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴⁰⁵ Διάλεξη του Ιωάννη Θ.Μάζη, "A Current Review of the Re-distribution of DAESH's in the Greater Middle East", στο Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, 1/4/2016, σ.4.

⁴⁰⁶ Διάλεξη του Ιωάννη Θ.Μάζη, "A Current Review of the Re-distribution of DAESH's in the Greater Middle East", στο Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, 1/4/2016, σ.4.

χρηματοδότησή του μέσω των λύτρων⁴⁰⁷. Από το 2015, συνεργάζεται και με άλλες ισλαμιστικές ομάδες, αλλά και με τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό, εναντίον των δυνάμεων της συριακής κυβέρνησης⁴⁰⁸. Ήδη, όμως, από τον Δεκέμβρη του 2012, οι ΗΠΑ το έχουν ορίσει ως τρομοκρατική οργάνωση⁴⁰⁹ και ακολούθησαν και πολλές άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας⁴¹⁰.

Τον Απρίλιο του 2013, ο ηγέτης του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ, Abu Bakr al-Baghdadi, προσπάθησε να συγχωνεύσει την Jabhad al-Nusra και το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ σε μια ομάδα με το όνομα: “The Islamic State of Iraq and al-Sham” (ISIL). Η Jabhad al-Nusra θα έπρεπε να αναγνωρίσει τον ηγετικό ρόλο του Abu Bakr al-Baghdadi. Δεν δέχτηκε, όμως, κάτι τέτοιο και από τότε οι δυο ομάδες λειτουργούν ξεχωριστά. Ο ηγέτης της Al-Qaeda, Ayman al-Zawahiri, ζήτησε από το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ να επικεντρωθεί και να περιοριστεί στις επιχειρήσεις του στο Ιράκ και να αφήσει την Συρία στην Jabhad al-Nusra. Ο Abu Bakr al-Baghdadi τον αγνόησε επιδεικτικά⁴¹¹. Τον Φεβρουάριο του 2014, η Al-Qaeda αποκηρύσσει κάθε δεσμό με το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ, με αποτέλεσμα να μην έχει επίσημη εκπροσώπηση στο Ιράκ και ταυτόχρονα αφήνει την Jabhad al-Nusra ως μοναδικό της εκπρόσωπο στην Συρία⁴¹². Οι διαμάχες μεταξύ του IS και της Jabhad al-Nusra ξεσπούν και οι δύο

---

⁴⁰⁷ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, “Country Reports on Terrorism 2015”, Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the “Act”), σ.389, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴⁰⁸ Διάλεξη του Ιωάννη Θ.Μάζη, “A Current Review of the Re-distribution of DAESH’s in the Greater Middle East”, στο Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, 1/4/2016, σ.4.

⁴⁰⁹ “U.S. Places Militant Syrian Rebel Group on List of Terrorist Organizations”, Michael R. Gordon and Anne Barnard, *The New York Times*, 10/12/2012, http://www.nytimes.com/2012/12/11/world/middleeast/us-designates-syrian-al-nusra-front-as-terrorist-group.html?_r=1, [πρόσβαση 19/8/2016].

⁴¹⁰ “Turkey lists al-Nusra Front as terrorist organization”, *Hürriyet Daily News*, 3/6/2014, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-lists-al-nusra-front-as-terrorist-organization.aspx?pageID=238&nid=67322>, [πρόσβαση 19/8/2012].

⁴¹¹ “Syria Iraq: The Islamic State militant group”, BBC, 2/8/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24179084>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹² “Al-Qaeda disavows any ties with radical Islamist ISIS group in Syria, Iraq”, Liz Sly, *The Washington Post*, 3/2/2014, <https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/al->

πλευρές μετρούν εκατοντάδες νεκρούς⁴¹³. Μάλιστα ο ηγέτης της Al-Nusra Front, ο Abu Mohammad al-Jawlani, σε συνέντευξή του στο Al Jazeera δήλωσε ότι «Δεν υπάρχει λύση ανάμεσα σε εμάς και αυτούς (το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ) στο μεσοδιάστημα ή στο εγγύς μέλλον»⁴¹⁴.

Τον Ιούλιο του 2016, η Jabhad al-Nusra ανακοίνωσε ότι διακόπτει τις σχέσεις της με την Al-Qaeda και ότι αλλάζει το όνομά της σε “Jabhat Fatah al-Sham” [Μέτωπο για την απελευθέρωση του αλ-Σαμ (Συρία)], προκειμένου να μην συγχέεται από την διεθνή κοινότητα με την Al-Qaeda και να μην θεωρείται τρομοκρατική οργάνωση αλλά ένα επαναστατικό κίνημα⁴¹⁵.

Η στάση της Τουρκίας απέναντι στην Jabhad al-Nusra ή Jabhat Fatah al-Sham απεικονίζει τα συμφέροντα των σουνιτικών περιφερειακών δυνάμεων, τα οποία και αυτά επιθυμούν την πτώση του καθεστώτος του Άσαντ. Για τον λόγο αυτό, και η Τουρκία της παρέχει οικονομική βοήθεια και οπλισμό⁴¹⁶. Επίσης, όπως αποκάλυψε ο Francis Ricciardone, πρώην πρέσβης των ΗΠΑ στην Άγκυρα, η Τουρκία την βοήθησε ενεργά, αφήνοντας τα σύνορά της ανοιχτά και μέσω των συνόρων της

[qaeda-disavows-any-ties-with-radical-islamist-isis-group-in-syria-iraq/2014/02/03/2c9afc3a-8cef-11e3-98ab-fe5228217bd1_story.html](http://www.aljazeera.com/news/2015/06/nusra-leader-conflict-isil-syria-150604021024858.html), [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹³ “Hundreds killed as ISIL insurgents gain ground in east Syria”, Dominic Evans, Reuters, 10/1/2014, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-rebels-idUSKBN0EL10R20140610?irpc=932>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹⁴ “Nusra leader: No end to conflict with ISIL in Syria”, Al Jazeera, 4/6/2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/06/nusra-leader-conflict-isil-syria-150604021024858.html>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹⁵ “Al-Nusra Front cuts ties with al-Qaida and renames itself”, Martin Chulov, *The Guardian*, 28/7/2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/28/al-qaida-syria-nusra-split-terror-network>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹⁶ “Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria”, Kim Sengupta, *Independent*, 12/5/2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-by-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html>, [πρόσβαση 20/8/2016].

έφταναν στη Συρία εθελοντές μαχητές που την ενίσχυαν⁴¹⁷. Η Τουρκία δεν είχε επιχειρήσει να επέμβει σε συριακό έδαφος λόγω των κακών σχέσεων που έχει ο Ερντογάν με τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας και της ύπαρξης της αλεβίτικης μειονότητας⁴¹⁸.

Το 2015, η Τουρκία αλλάζει τακτική σχετικά με την Συρία. Τοποθετεί δυνάμεις στο νότιο τμήμα της, ανοίγει την αεροπορική βάση στο Ιντσιρλίκ (İncirlik) για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών αεροσκαφών και πραγματοποιεί βομβαρδισμούς εναντίον του Ισλαμικού Κράτους στην Συρία⁴¹⁹. Η Συρία σήμερα αυτοπροσδιορίζεται ως θύμα της τρομοκρατίας⁴²⁰.

Εκτός από την Jabhad al-Nusra που δραστηριοποιείται στην Συρία είναι, όπως αναφέρθηκε και το Islamic State of Iraq and the Levant, το οποίο ενεργοποιείται και στο Ιράκ και είναι μια σαλαφιστική τζιχαντιστική ομάδα που ακολουθεί ένα φονταμεταλιστικό, ουαχαμιστικό δόγμα του σουνιτικού Ισλάμ⁴²¹. Ο ουαχαμισμός και ο σαλαφισμός είναι εξτρεμιστικά κινήματα του σουνιτικού Ισλάμ, χαρακτηρίζονται για τον υπερβολικό συντηρητισμό τους και επιδιώκουν να επαναφέρουν τις πρώτες μέρες του Ισλάμ, την «χρυσή εποχή» του, μέσω του τζιχάντ. Έτσι, εξηγείται η εξτρεμιστική ερμηνεία του Ισλάμ από το ISIL, το οποίο πιστεύει πως η εποχή αυτή θα επανέλθει μέσω της ίδρυσης ενός υπερεθνικού Ισλαμικού

---

⁴¹⁷ “Turkish government co-operated with al-Qaeda in Syria, says former US ambassador”, Richard Spencer and Raf Sanchez, *The Telegraph*, 12/9/2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/11093478/Turkish-government-co-operated-with-al-Qaeda-in-Syria-says-former-US-ambassador.html>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴¹⁸ Μαίρη Μπόση, *Η Διεθνής Ασφάλεια στον Μεταψυχροπολεμικό Κόσμο. Οι Αραβικές Εξεγέρσεις και η Περίπτωση της Συρίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2014, σ.179.

⁴¹⁹ “How Turkey Will Change the War in Syria”, Stratfor, 28/7/2015, <https://www.stratfor.com/image/how-turkey-will-change-war-syria>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴²⁰ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, “Country Reports on Terrorism 2015”, Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the “Act”), σ.302, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴²¹ Διάλεξη του Ιωάννη Θ.Μάζη, “A Current Review of the Re-distribution of DAESH’s in the Greater Middle East”, στο Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, 1/4/2016, σ.1.

Χαλιφάτου, το οποίο θα κυβερνάται από τη σαρία. Η φιλοδοξία του ISIL δεν περιορίζεται στις περιοχές της Μεγάλης Συρίας (Συρία, Λίβανος, Ισραήλ, Ιορδανία, Παλαιστίνη και τμήμα της νοτιοανατολικής Τουρκίας) αλλά επεκτείνεται και σε άλλες περιοχές. Σύμφωνα με το όραμά του, το Ισλαμικό Χαλιφάτο θα περιλαμβάνει χώρες της Μέσης Ανατολής, της βόρειας Αφρικής, μέρη του Ιράν του Πακιστάν και του Αφγανιστάν, ευρωπαϊκές χώρες που είχαν κατακτηθεί στο παρελθόν από μουσουλμάνους, όπως η Ισπανία και τα Βαλκάνια, αλλά και μουσουλμανικές χώρες, όπως είναι η Τουρκία και η περιοχή του Καυκάσου. Ο πυρήνας του Ισλαμικού Χαλιφάτου θα είναι το Χαλιφάτο της Μεγάλης Συρίας⁴²².

Πίνακας 11. Ο χάρτης του ISIS με βάση τις επιδιώξεις του για το Ισλαμικό Χαλιφάτο⁴²³

⁴²² Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (at the Israeli Intelligence Heritage and Commemoration Center), Νοέμβρης 26, 2014, "ISIS: Portrait of a Jihadi Terrorist Organization", σ. 36-38, βλ. http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20733/101_14_Ef_1329270214.pdf, [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴²³ Ο χάρτης είναι σύμφωνα με ανακοίνωση του ISIS και παρουσιάζεται στο "The ISIS map of the world: Militants outline chilling five-year plan for global domination as they declare formation of caliphate - and change their name to the Islamic State", John Hall, Daily Mail, 30/6/2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2674736/ISIS-militants-declare->

Στο σημείο αυτό θα πρέπει αναφερθεί πως ο θεσμός της χαλιφείας είναι δομικό στοιχείο του πολιτικού Ισλάμ και εκτός από την προσπάθεια αναβίωσης του παρελθόντος, έχει ως σκοπό την ένωση όλων των μουσουλμάνων και την εφαρμογή του ισλαμικού νόμου⁴²⁴. Το σημαντικό, όμως, είναι πως το Κοράνι και η προφητική σούνα δεν αναφέρονται στην χαλιφεία⁴²⁵.

Η ίδρυση του IS, ξεκινάει μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003. Τότε ο Ιορδανός σαλαφιστής τζιχαντιστής Abu Musab al-Zarqawi μαζί με την ομάδα του, που ιδρύθηκε το 1999 και ονομάζεται Jama'at al-Tawhid wal-Jihad (: Το Κόμμα του Μονοθεϊσμού του Τζιχάντ), γίνεται γνωστός για τις βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας στο Ιράκ. Με τον τρόπο αυτό, λαμβάνει την προσοχή και τον θαυμασμό του Osama bin Laden, ηγέτη της Al-Qaeda, και εντάσσεται το 2004 στην ομάδα του, μετονομάζοντας την δική του ομάδα σε Al-Qaeda του Ιράκ (AQI: Al-Qaeda in Iraq)⁴²⁶. Τον Ιούλιο του 2005, ο υπαρχηγός της Al-Qaeda , Ayman al-Zawahiri, σε επιστολή του προς τον Abu Musab al-Zarqawi, παρουσιάζει ένα σχέδιο για το Ιράκ που αποτελείται από τέσσερα στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά την εκδίωξη των αμερικανικών δυνάμεων από το Ιράκ, το δεύτερο την ίδρυση μιας ισλαμικής αρχής ως χαλιφάτου, το τρίτο την επέκταση του τζιχάντ σε κοσμικές χώρες που γειτνιάζουν με το Ιράκ και, τέλος, την κατά μέτωπο σύγκρουση με το Ισραήλ⁴²⁷. Έτσι, η Al-Qaeda του Ιράκ ακολούθησε αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές.

[formation-caliphate-Syria-Iraq-demand-Muslims-world-swear-allegiance.html](#), [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴²⁴ Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγάς, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση*, (Islamica, Arabica et Turcica I), Ηρόδοτος, Αθήνα, 2011, σ.31.

⁴²⁵ Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγάς, *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση*, (Islamica, Arabica et Turcica I), Ηρόδοτος, Αθήνα, 2011, σ.97-98.

⁴²⁶ "ISIS: A Short History", Bobby Ghosh, *The Atlantic*, 14/8/2014, http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/isis-a-short-history/376030/?single_page=true, [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴²⁷ "Revealed: Al-Qaida plan to seize control of Iraq", Brian Whitaker, *The Guardian*, 13/10/2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/13/alqaida.iraq>, [πρόσβαση 21/8/2016].

Το 2010, ανακοινώνεται ο νέος ηγέτης του IS, ο Abu Bakr al-Baghdadi. Σύμφωνα με βιογραφία του από τον Turki al-Binali, έχει διδακτορικό από το Ισλαμικό Πανεπιστήμιο της Βαγδάτης, με επίκεντρο την ισλαμική κουλτούρα, την ιστορία, τη σαρία, και τη νομολογία⁴²⁸. Το 2013, επιθυμεί να έχει τον έλεγχο, εκτός από το Ιράκ, και την Συρία και έτσι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, προσπαθεί να συγχωνεύσει το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και την Jabhad al-Nusra σε μια ομάδα με το όνομα: “The Islamic State of Iraq and al-Sham” (ISIL). Η αντίδραση της Al-Qaeda αντανακλάται στην αποκήρυξη του Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ.

Στο πλαίσιο των επεκτατικών φιλοδοξιών και της ίδρυσης ενός χαλιφάτου, το ISIL αλλάζει το όνομά του και αυτοαποκαλείται, από τον Ιούνιο του 2014 μέχρι σήμερα, Islamic State (:Ισλαμικό Κράτος) ή αλλιώς αναφέρεται με την συντομογραφία IS⁴²⁹. Το IS δομικά είναι παρόμοιο με αυτό των προκατόχων του, έχοντας μια λεπτομερή δομή που περιλαμβάνει πολλές λειτουργίες και δικαιοδοσίες και το μετατρέπουν σε μια γραφειοκρατική και διοικητική οργάνωση που έχει τον έλεγχο σε κάθε της επίπεδο. Στην κορυφή της ιεραρχίας είναι ο πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης της ομάδας, Abu Bakr al-Baghdadi, ο οποίος έχει δύο εκπροσώπους και είναι υπεύθυνοι ο ένας για την Συρία και ο άλλος για το Ιράκ. Υπό την επίβλεψη του Abu Bakr al-Baghdadi είναι «το γραφείο πολέμου» και το «υπουργικό συμβούλιο», που αποτελείται από οκτώ «υπουργούς»: τον «Υπουργό Γενικής Χρηματοδότησης», τον «Υπουργό Επικοινωνίας και Διανομής Πόρων», τον «Υπουργό τζιχαντιστών και βομβιστών αυτοκτονίας», τον «Υπουργό Γενικής Διαχείρισης», τον «Υπουργό των φυλακισμένων και κρατουμένων», τον «Υπουργό Γενικής Ασφαλείας», τον «Υπουργό του στρατιωτικού συμβουλίου» και το «Υπουργό κοινωνικών υποθέσεων»⁴³⁰. Προκειμένου το IS να επιβάλει την ιδεολογία του στον τοπικό πληθυσμό, ίδρυσε εναλλακτικά συστήματα διακυβέρνησης, τα οποία

---

⁴²⁸ “Abu Bakr al-Baghdadi: Islamic State's driving force”, Aaron Y Zelin, BBC, 31/7/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-28560449>, [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴²⁹ “Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names”, Faisal Irshaid, BBC, 2/12/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴³⁰ Center for Analysis of Terrorism (CAT), Μάιος, 2016, “ISIS Financing in 2015”, σ. 7-8, βλ. <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>, [πρόσβαση 23/8/2016].

περιλαμβάνουν αστυνόμευση και επιβολή νόμου, εκπαιδευτικά δίκτυα και δίκτυα απονομής δικαιοσύνης⁴³¹.

Για την εδραίωση της εξουσίας του, το IS εξέδωσε δικά του διαβατήρια τον Ιούλιο του 2014 και υπάρχει πρόθεση για κοπή νομισμάτων και έκδοση ταυτοτήτων⁴³². Όπως και άλλες σαλαφιστικές τζιχαντιστικές ισλαμιστικές οργανώσεις, έτσι και το IS, έχει μια μαύρη σημαία με την επιγραφή «δεν υπάρχει άλλος Θεός από τον Αλλάχ», που αποτελεί ομολογία της πίστης (shadah) και από κάτω υπάρχει ένας λευκός κύκλος με την σφραγίδα του Μωάμεθ, που λέει: «Μωάμεθ, ο αγγελιοφόρος του Αλλάχ»⁴³³.

---

⁴³¹ Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (at the Israeli Intelligence Heritage and Commemoration Center), Νοέμβρης 26, 2014, "ISIS: Portrait of a Jihadi Terrorist Organization", σ.108-115, βλ. http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20733/101_14_Ef_1329270214.pdf, [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴³² Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (at the Israeli Intelligence Heritage and Commemoration Center), Νοέμβρης 26, 2014, "ISIS: Portrait of a Jihadi Terrorist Organization", σ.77-78, βλ. http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20733/101_14_Ef_1329270214.pdf, [πρόσβαση 21/8/2016].

⁴³³ "Isis flag: What do the words mean and what are its origins?", Kashmira Gander, *Independent*, 6/7/2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-flag-what-do-the-words-mean-and-what-are-its-origins-10369601.html>, [πρόσβαση 23/8/2016].

Πίνακας 12. Η σημαία που χρησιμοποιείται από το IS⁴³⁴

Το IS, ως AQI, διεξάγει πολυάριθμες επιθέσεις εναντίον του αμερικανικού στρατού και ιρακινών υποδομών, βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας εναντίον όχι μόνο στρατιωτικών αλλά και πολιτικών στόχων, και δεν διστάζει να βιντεοσκοπεί ακόμα και τους αποκεφαλισμούς που διαπράττει. Το 2014, το IS είναι υπεύθυνο για τον θάνατο περισσότερων από 12.000 Ιρακινών πολιτών. Επίσης, συμμετέχει και στις μάχες στην Συρία⁴³⁵. Η στρατιωτική του επιτυχία αποδεικνύεται από τις κατακτήσεις του. Παραδείγματος χάρη, καταλαμβάνει την συριακή πόλη Raqqa (Μάρτιος 2013), η οποία έγινε «πρωτεύουσα» του IS στην Συρία, και την ιρακινή πόλη Mosul (Ιούνιος

---

⁴³⁴ "Isis flag: What do the words mean and what are its origins?", Kashmiri Gander, *Independent*, 6/7/2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-flag-what-do-the-words-mean-and-what-are-its-origins-10369601.html>, [πρόσβαση 23/8/2016].

⁴³⁵ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, "Country Reports on Terrorism 2015", Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the "Act"), σ.374, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

2014), ενώ ελέγχει την πόλη Fallujah, μεγάλο τμήμα της πόλης Ramadi και έχει παρουσία σε πόλεις κοντά στα σύνορα Συρίας και Τουρκίας⁴³⁶.

Πίνακας 13. Περιοχές σε Συρία και Ιράκ υπό τον έλεγχο του ISIS το 2014⁴³⁷

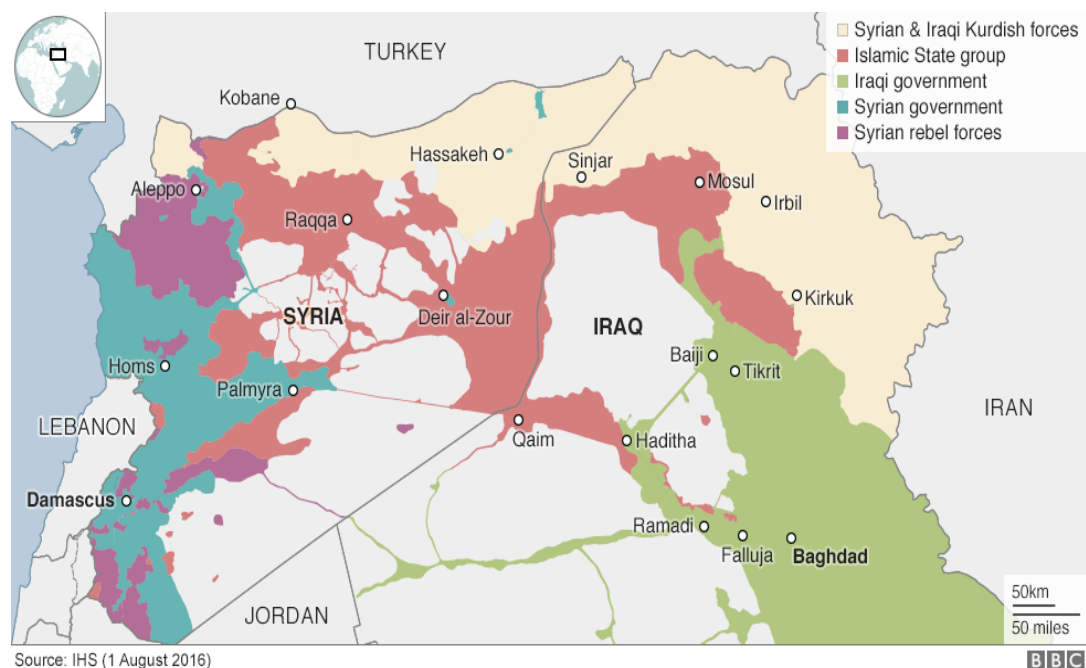
Τον Σεπτέμβρη του 2014, οι ΗΠΑ και οι συμμαχικές δυνάμεις πραγματοποίησαν αεροπορικές επιδρομές εναντίον του IS στο Ιράκ και την Συρία, οι οποίες εντατικοποιήθηκαν το 2015 μέχρι σήμερα, και ακολούθησε και η Ρωσία . Από τότε,

⁴³⁶ "Syria Iraq: The Islamic State militant group", BBC, 2/8/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24179084>, [πρόσβαση 20/8/2016].

⁴³⁷ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον χάρτη είναι σύμφωνα με "Syria Needs Analysis Project" στο *The Economist* και παρουσιάζεται στο "27 maps that explain the crisis in Iraq", Zack Beauchamp, Max Fisher and Dylan Matthews, <http://www.vox.com/>, 8/8/2014, <http://www.vox.com/a/maps-explain-crisis-iraq>, [πρόσβαση 22/8/2016].

σύμφωνα με τις ΗΠΑ, το Ιράκ έχασε περίπου το 40% της κατοικημένης περιοχής που είχε καταλάβει στο Ιράκ και το 10-20% στην Συρία⁴³⁸.

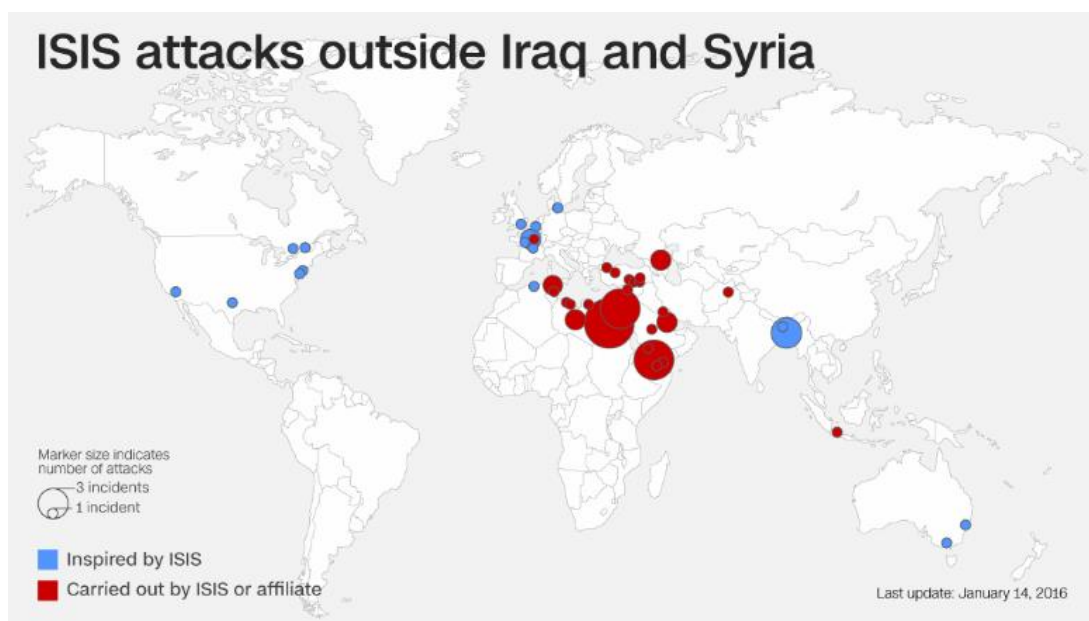
Πίνακας 14. Περιοχές σε Συρία και Ιράκ υπό τον έλεγχο του ISIS το 2016⁴³⁹

Το Ισλαμικό Κράτος, μετά την ανακοίνωσή του για χαλιφάτο (2013), δεν περιορίζει την δράση του σε Συρία και Ιράκ. Έχει πραγματοποιήσει ή έχει εμπνεύσει επιθέσεις σε όλο τον πλανήτη, σκορπίζοντας τον θάνατο και τον τρόμο. Έχουν γίνει περισσότερες από 140 τρομοκρατικές επιθέσεις σε 29 χώρες, εκτός από την Συρία και Ιράκ, και έχουν σκοτωθεί τουλάχιστον 2.043 άνθρωποι, ενώ ο αριθμός των τραυματιών ανέρχεται σε πολλούς περισσότερους⁴⁴⁰.

⁴³⁸ “Islamic State group: Crisis in seven charts”, BBC, 3/8/2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴³⁹ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον χάρτη είναι σύμφωνα με το IHS και παρουσιάζεται στο “Islamic State group: Crisis in seven charts”, BBC, 3/8/2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴⁰ “ISIS goes global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043”, Tim Lister, Ray Sanchez, Mark Bixler, Sean O’Key, Michael Hogenmiller and Mohammed Tawfeeq, CNN,

Πίνακας 15. Οι επιθέσεις του ISIS ή επιθέσεις που έχει εμπνεύσει εκτός Συρίας και Ιράκ⁴⁴¹

Ενδεικτικά, στις 13 Νοεμβρίου του 2015 στο Παρίσι, πραγματοποιούνται συντονισμένες τρομοκρατικές επιθέσεις σε έξι σημεία στην πόλη, δύο εκ των οποίων ήταν το Στάδιο της Γαλλίας, όπου βρισκόταν ο Γάλλος Πρόεδρος Francois Hollande, και το άλλο ήταν η αίθουσα συναυλιών Bataclan, όπου πραγματοποιούνταν μια συναυλία. Ο απολογισμός των επιθέσεων ήταν τουλάχιστον 130 νεκροί και εκατοντάδες τραυματίες. Ο Francois Hollande κήρυξε την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ενώ την ευθύνη των επιθέσεων την ανέλαβε το Ισλαμικό Κράτος⁴⁴². Στο San Bernardino, στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ, τον Δεκέμβρη του 2015,

---

26/7/2016, <http://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴¹ Ο χάρτης παρουσιάζεται στο *"ISIS goes global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043"*, Tim Lister, Ray Sanchez, Mark Bixler, Sean O'Key, Michael Hogenmiller and Mohammed Tawfeeq, CNN, 26/7/2016, <http://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴² *"2015 Paris Terror Attacks Fast Facts"*, CNN, 13/4/2016, <http://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/2015-paris-terror-attacks-fast-facts/>, [πρόσβαση 22/8/2016].

δύο υποστηρικτές του Ισλαμικού Κράτους σκότωσαν 14 ανθρώπους και 21 τραυμάτισαν⁴⁴³.

Η βιαιότητα του IS αντανακλάται με τις σφαγές, τους αποκεφαλισμούς και τις διώξεις μειονοτήτων. Οι χριστιανοί στην πόλη Mosul, μετά την κατάληψή της από το IS, είχαν να επιλέξουν μεταξύ του ασπασμού τους στο Ισλάμ, των φόρων ή του θανάτου τους⁴⁴⁴. Με βάση έκθεση του ΟΗΕ, το Ισλαμικό Κράτος κατηγορείται ότι διαπράττει γενοκτονία εις βάρος της μειονότητας Yazidis στην Συρία και το Ιράκ και προσπαθεί να τους αφανίσει θεωρώντας τους άπιστους. Κατά την αιχμαλωτίσή τους, το IS λαμβάνει μέτρα ώστε να παρεμποδίζονται οι γεννήσεις μεταξύ των Yezidis, χωρίζοντας τους άντρες από τις γυναίκες. Τους άντρες τους δολοφονούν ή τους βασανίζουν. Τις γυναίκες και τα ανήλικα κορίτσια, τα πουλούν ως λάφυρα πολέμου, τα υποδουλώνουν και τα υποβάλουν σε σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση ή και σε σεξουαλική δουλεία. Τα ανήλικα αγόρια τα εκπαιδεύουν ώστε να γίνουν μαχητές του Ισλαμικού Κράτους⁴⁴⁵.

Το IS προκειμένου να γνωστοποιεί τις δράσεις του και τα πιστεύω του, χρησιμοποιεί το διαδίκτυο (internet) ποικιλοτρόπως για την προπαγάνδα του. Χαρακτηριστικά, διαθέτει λογαριασμούς σε κοινωνικά δίκτυα, ανεβάζει βίντεο από τις δράσεις του και έχει δημοσιεύσει ένα ψηφιακό περιοδικό το “*Dabiq*” σε διάφορες γλώσσες. Με αυτό τον τρόπο, έχει προσελκύσει χιλιάδες άτομα από όλο τον κόσμο τα οποία εγκαταλείπουν την οικογένειά τους και την χώρα τους⁴⁴⁶ και βρίσκουν στο IS

---

⁴⁴³ “*San Bernardino shooters 'supporters' of ISIS, terror group says*”, Faith Karimi, Jason Hanna and Yousouf Basil, CNN, 6/12/2015, <http://edition.cnn.com/2015/12/05/us/san-bernardino-shooting/>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴⁴ “*Christians at the mercy of jihadi*”, *The Financial Times*, 25/7/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/15f99066-13f6-11e4-8485-00144feabdc0.html#axzz4ID5P2wvi>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴⁵ Βλ. The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Ιούνιος 15, 2016, ““They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis”, βλ. http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoSyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁴⁶ “*Washington appelle à lutter contre l'Etat islamique sur Internet*”, *Le Monde*, 27/10/2014, http://www.lemonde.fr/international/article/2014/10/27/washington-appelle-a-lutter-contre-l-ei-sur-internet_4513155_3210.html, [πρόσβαση 24/8/2016].

περιπέτεια, εξουσία, σεβασμό, γυναίκες και έναν λόγο για να ζήσουν ή για να πεθάνουν⁴⁴⁷.

Η δυναμική του Ισλαμικού Κράτους, με βάση εκτιμήσεων στο τέλος του 2015, είναι 19.000 με 25.000 μαχητές. Το IS έχει υποστηρίξει πως έχει συνδέσεις στην Αλγερία, την Αίγυπτο, τη Λιβύη, τη Σαουδική Αραβία, την Υεμένη, την περιοχή του βορείου Καυκάσου και στα σύνορα μεταξύ Αφγανιστάν-Πακιστάν⁴⁴⁸. Το Μάρτιο του 2015, η ισλαμιστική τρομοκρατική ομάδα με έδρα τη Νιγηρία, η Boko Haram, ορκίστηκε πίστη στο Ισλαμικό Κράτος και αυτό με την σειρά του την αποδέχτηκε⁴⁴⁹. Υπάρχουν, ωστόσο, υποστηρικτές και συνεργάτες από όλο τον κόσμο που δεν καθοδηγούνται από την ηγεσία τους IS, αλλά εμπνέονται από την ιδεολογία του. Τέλος, υπολογίζεται ότι 15.000 από το δυναμικό του ISIS στην Συρία και το Ιράκ είναι ξένοι μαχητές κυρίως από την Τυνήσια, τη Σαουδική Αραβία, τη Ρωσία, την Τουρκία και την Ιορδανία⁴⁵⁰.

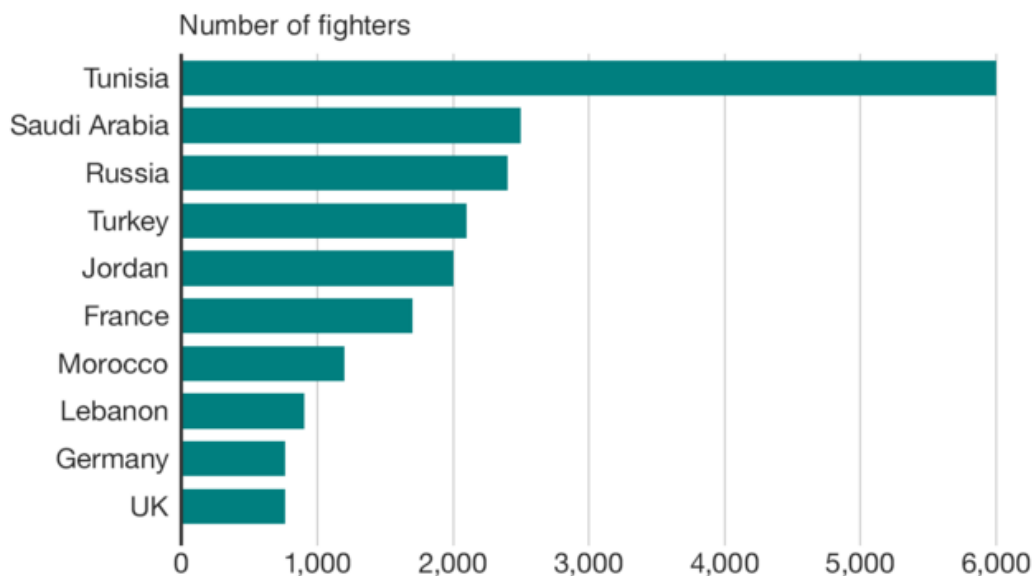
⁴⁴⁷ “The Extremist Trap: Don't Sacrifice Civil Rights in Battle against Islamists”, Spiegel, 13/10/2014, <http://www.spiegel.de/international/germany/islamist-extremism-should-be-fought-with-democratic-means-a-996895.html>, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁴⁸ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, “Country Reports on Terrorism 2015”, Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the “Act”), σ.375, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

⁴⁴⁹ “Isis welcome Boko Haram’s allegiance and plays down coalition ‘victories’”, The Guardian, 12/3/2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/12/isis-welcomes-boko-harams-allegiance-and-plays-down-coalition-victories>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁵⁰ “How ISIS Works”, Gregor Aisch, Joe Burgess, C.J. Chivers, Alicia Parlapiano, Sergio Peçanha, Archie Tse, Derek Watkins and Karen Yourish, The New York Times, 16/9/2014, <http://www.nytimes.com/interactive/2014/09/16/world/middleeast/how-isis-works.html>, [πρόσβαση 22/8/2016].

Nationalities of foreign fighters

Source: The Soufan Group (December 2015)

BBC

Πίνακας 16. Οι εθνικότητες των ξένων μαχητών του ISIS⁴⁵¹

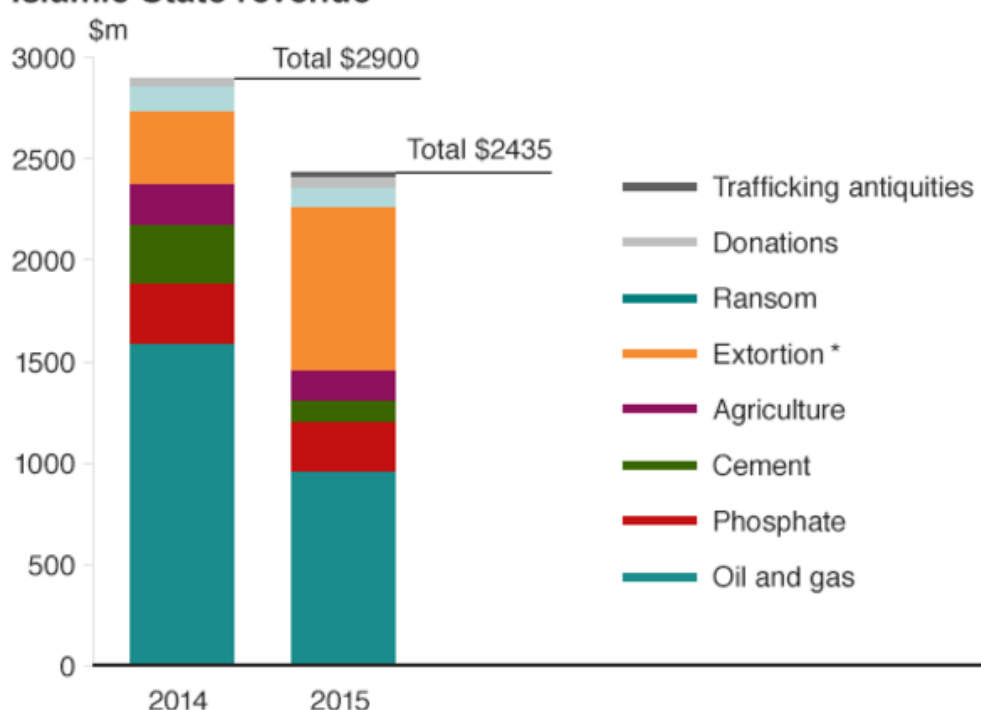
Οικονομικά, το Ισλαμικό Κράτος στηρίχθηκε, στην αρχή, σε ιδιώτες από το Κουβέιτ και την Σαουδική Αραβία⁴⁵² και έπειτα στον εδαφικό του έλεγχο, που του παρέχει οικονομική αυτάρκεια και διαφοροποιημένους πόρους. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εσόδων του είναι το πετρέλαιο και το φυσικό υγραέριο, καθώς στηρίζεται σε περιοχές με πετρελαιοπηγές που ελέγχει στην Συρία, όπως το Ομάρ, και το Ιράκ. Οι ειδικοί εκτιμούν ότι μόνο τα κοιτάσματα πετρελαίου στο Ιράκ, που είναι υπό τον έλεγχο του IS, μπορούν να παράγουν 25.000 έως 40.000 βαρέλια πετρελαίου ανά ημέρα και στη «μαύρη αγορά» να αξίζουν 1.2 εκατομμύρια

⁴⁵¹ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με το The Soufan Group (December 2015) και ο πίνακας παρουσιάζεται στο *“Islamic State group: Crisis in seven charts”*, BBC, 3/8/2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁵² *“Syria Iraq: The Islamic State militant group”*, BBC, 2/8/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24179084>, [πρόσβαση 20/8/2016].

δολάρια⁴⁵³. Η χρηματοδότηση, επίσης, προέρχεται από δωρεές, λαθρεμπόριο πετρελαίου, ληστείες τραπεζών, απαγωγές για λύτρα, εκβιασμούς, διακίνηση ανθρώπων, λεηλασίες και πωλήσεις αρχαιοτήτων, φόρους (συμπεριλαμβάνοντας τα τέλη για υπηρεσίες, όπως είναι το νερό και το ρεύμα) και πρόστιμα για λόγου χάρη κατανάλωση αλκοόλ. Μολαταύτα, εξαιτίας των αεροπορικών επιδρομών κατά του IS και της έλλειψης τεχνογνωσίας του, οι πετρελαιοπηγές εξαντλούνται. Ενώ η μείωση εδαφών και ανθρώπων του, συνεπάγει μείωση των εσόδων του⁴⁵⁴.

Islamic State revenue

*Extortion includes taxes, fees and fines

Source: CAT, June 2016

BBC

⁴⁵³ "How ISIS Works", Gregor Aisch, Joe Burgess, C.J. Chivers, Alicia Parlapiano, Sergio Peçanha, Archie Tse, Derek Watkins and Karen Yourish, *The New York Times*, 16/9/2014, <http://www.nytimes.com/interactive/2014/09/16/world/middleeast/how-isis-works.html>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁵⁴ Center for Analysis of Terrorism (CAT), Μάιος, 2016, "ISIS Financing in 2015", σ.9-21, βλ. <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>, [πρόσβαση 23/8/2016].

Το IS φαίνεται να λαμβάνει μεγάλη υποστήριξη από την Τουρκία καθώς υπολογίζεται πως πάνω από 2.000 Τούρκοι πολίτες ενισχύουν, ως ξένοι μαχητές, το IS (όπως φαίνεται και ανωτέρω στον πίνακα 16). Ο αναλυτής Μέσης Ανατολής με έδρα την Ουάσινγκτον, Emile Hokayem, θεωρεί πως η Τουρκία και οι Άραβες σύμμαχοί της έχουν διπλή ατζέντα στο πόλεμο κατά της τρομοκρατίας με δεδομένο ότι προμηθεύουν όπλα και χρήματα σε ισλαμιστές μαχητές. Η Τουρκία επιθυμώντας διακαώς την πτώση του Άσαντ, είναι πρόθυμη να βοηθήσει ακόμα και ισλαμιστικές τρομοκρατικές ομάδες, όπως το IS, προκειμένου να αναλάβει η ίδια τον ηγετικό ρόλο στην περιοχή⁴⁵⁶.

Συγκεκριμένα, αν και ο οπλισμός του IS προέρχεται κυρίως από κλοπές συριακών και ιρακινών εγκαταστάσεων και συμπεριλαμβάνει ελαφρύ και βαρύ οπλισμό⁴⁵⁷, έχει αποδειχτεί ότι μέσω της Τουρκίας μεταφέρθηκε το 2014 στρατιωτικός εξοπλισμός που είχε χρηματοδοτηθεί από τον Σαουδάραβα εμίρη Bender Bin Sultan⁴⁵⁸, ενώ Αιγύπτιος ανώτατος αξιωματικός αναφέρει ότι η τουρκική

---

⁴⁵⁵ Τα στοιχεία που εμφανίζονται στον πίνακα είναι σύμφωνα με το Center for Analysis of Terrorism (CAT), Μάιος, 2016, "ISIS Financing in 2015", βλ. <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>, [πρόσβαση 23/8/2016] και ο πίνακας παρουσιάζεται στο "Islamic State group: Crisis in seven charts", BBC, 3/8/2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁵⁶ "Turkish intelligence chief: Putin's intervention in Syria is against Islam and international law, ISIS is a reality and we are optimistic about the future", AWD News, 18/10/2015, <http://www.awdnews.com/top-news/turkish-intelligence-chief-putin-s-intervention-in-syria-is-against-islam-and-international-law,-isis-is-a-reality-and-we-are-optimistic-about-the-future>, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁵⁷ "How ISIS Works", Gregor Aisch, Joe Burgess, C.J. Chivers, Alicia Parlapiano, Sergio Peçanha, Archie Tse, Derek Watkins and Karen Yourish, *The New York Times*, 16/9/2014, <http://www.nytimes.com/interactive/2014/09/16/world/middleeast/how-isis-works.html>, [πρόσβαση 22/8/2016].

⁴⁵⁸ David L. Phillips, "ISIS-Turkey links", Institute for the Study of Human Rights, Columbia University in the City of New York, Research Paper στο The Huffington Post, 11/9/2014, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/research-paper-isis-turke_b_6128950.html, [πρόσβαση 24/8/2016].

Υπηρεσία Πληροφοριών παρέχει υλικοτεχνική βοήθεια στο IS δίνοντας δορυφορικές εικόνες και άλλα δεδομένα⁴⁵⁹. Υποστηρίζεται ότι παρέχονται μέρη στην Τουρκία για στρατιωτική εκπαίδευση των μαχητών του IS⁴⁶⁰ καθώς και ιατρική περίθαλψη⁴⁶¹. Επίσης, η Τουρκία κάνει τα «στραβά μάτια» στο λαθρεμπόριο πετρελαίου, καθώς επωφελείται και η ίδια από την χαμηλή τιμή του πετρελαίου, ενισχύοντας κατά αυτόν τον τρόπο οικονομικά το IS⁴⁶².

Από την άλλη, το 2014, το τουρκικό κοινοβούλιο υπερψήφισε με 298 ψήφους έναντι 98, την χρήση στρατιωτικής δύναμης στην Συρία και το Ιράκ ενάντια στο IS και ενέκρινε ξένα στρατεύματα να χρησιμοποιήσουν τουρκικό έδαφος για την εκστρατεία τους ενάντια σε αυτό. Η ψηφοφορία, ωστόσο, διεξήχθη υπό την πίεση των ΗΠΑ, αφού το IS ήταν κοντά στην συριακή κουρδική πόλη Kobani, που είναι στα σύνορα με την Τουρκία καθώς η ίδια έμενε αδρανής⁴⁶³. Τη στάση της αυτή τη δικαιολογούσε, αφενός, με τους 49 Τούρκους ομήρους που είχε το IS και ήθελε να τους διασώσει και αφετέρου, αν βοηθούσανε τους Κούρδους του βορείου Ιράκ ενάντια στο IS και τους παρείχε εξοπλισμό, τότε αυτός ο εξοπλισμός ίσως κατέληγε

---

⁴⁵⁹ “Turkey ‘Providing Direct Support’ to ISIS”, Aaron Klein, WND, 10/9/2014, <http://www.wnd.com/2014/10/turkey-providing-direct-support-to-isis/>, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁶⁰ David L. Phillips, “ISIS-Turkey links”, Institute for the Study of Human Rights, Columbia University in the City of New York, Research Paper στο The Huffington Post, 11/9/2014, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/research-paper-isis-turke_b_6128950.html, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁶¹ “In Turkey, a late crackdown on Islamist fighters”, Anthony Faiola and Souad Mekhennet, *The Washington Post*, 12/8/2014, https://www.washingtonpost.com/world/how-turkey-became-the-shopping-mall-for-the-islamic-state/2014/08/12/5eff70bf-a38a-4334-9aa9-ae3fc1714c4b_story.html, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁶² “Struggling to Starve ISIS of Oil Revenue, U.S Seeks Assistance From Turkey”, David E. Sanger and Julie Hirshchfeld Davis, *The New York Times*, 13/9/2014, http://www.nytimes.com/2014/09/14/world/middleeast/struggling-to-starve-isis-of-oil-revenue-us-seeks-assistance-from-turkey.html?_r=0, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁶³ “Islamic State: Turkish MPs back Iraq-Syria deployment”, BBC, 2/10/2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29455204>, [πρόσβαση 24/8/2016].

στα χέρια του PKK⁴⁶⁴. Ο φόβος για το «Μεγάλο Κουρδιστάν» εμφανίζεται ξανά στην Τουρκία.

Όπως αναφέρθηκε, η Τουρκία έχει αποτελέσει χώρα διέλευσης για τους ξένους μαχητές που θέλουν να ενταχθούν σε τρομοκρατικές ομάδες, όπως το IS, στην Συρία και το Ιράκ. Η κυβέρνηση της Τουρκίας, στην, προσπάθειά της για να το μειώσει ή να το αποφύγει δημιούργησε μια «λίστα απαγόρευσης εισόδου» στην χώρα και «Μονάδες Ανάλυσης Κινδύνου» για τον εντοπισμό ύποπτων ξένων μαχητών. Ταυτόχρονα, αύξησε την ασφάλεια στα σύνορά της. Επιπλέον, είναι μέλος σε οργανισμούς που αντιμάχονται την τρομοκρατία και συγκεκριμένα το IS, αφού είναι μέλος στην Παγκόσμια Συμμαχία για την Αντιμετώπιση του ISIL⁴⁶⁵.

Συμπεράσματα

Αποδείχθηκε για μια ακόμα φορά πως ως θρησκεία το Ισλάμ έχει πολύ σημαντικό ρόλο και θέση στην πολιτική, είτε αυτή αναφέρεται στην εσωτερική ή την εξωτερική πολιτική μιας χώρας. Η πολυμορφικότητα του Ισλάμ είναι αυτό που το καθιστά ιδιαίτερα ενδιαφέρον και πόσο μάλλον η μετατροπή του από θρησκεία σε πολιτική και ιδεολογική υπόσταση. Τα ισλαμιστικά κινήματα αντανάκλουν ακριβώς αυτή την πολυμορφικότητα και χαρακτηρίζονται από ετερογενείς εκφάνσεις, ενώ ταυτόχρονα είναι η απάντηση στον ισλαμικό μοντερνισμού.

---

⁴⁶⁴ “Turkey under pressure to take a definitive stance”, Andrew Hammond, European Council on Foreign Affairs, 2/10/2014, http://www.ecfr.eu/article/commentary_turkey_under_pressure_to_take_a_definitive_stance327, [πρόσβαση 24/8/2016].

⁴⁶⁵ United States Department of State, Ιούνιος 2, 2016, “Country Reports on Terrorism 2015”, Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the “Act”), σ.156, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>, [πρόσβαση 18/8/2016].

Φυσικά, η Τουρκία δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη. Καταδείχθηκε πως στην εσωτερική πολιτική ζωή της Τουρκίας, οι διάφοροι τύποι του πολιτικού Ισλάμ είναι απόρροια το ένα του άλλου και σήμερα συνυπάρχουν στην Τουρκία. Το κυβερνών κόμμα ΑΚΡ έχει καταβολές από το πολιτικό Ισλάμ, το οποίο όπως είναι φυσικό επηρέασε και διαμόρφωσε την ιδεολογία του και την πολιτική του. Στην παρούσα εργασία, εξετάστηκε η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή και συγκεκριμένα στην Συρία και το Ιράκ. Το ΑΚΡ, αναθεωρώντας την στάση του προς την Μέση Ανατολή και συνειδητοποιώντας το στρατηγικό βάθος της Τουρκίας, με την βοήθεια του Νταβούτογλου, φυσικά, διαμορφώνει ανάλογα την εξωτερική του πολιτική. Η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τις γείτονες χώρες κυριαρχεί στην κοσμοθεωρία του Νταβούτογλου, η οποία δεν είναι πάντοτε επιτυχής.

Μετά την κατάρρευση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Συμφωνία Sykes – Picot γνωστή και ως Asia Minor Agreement, που υπογράφηκε το Μάιο του 1916 μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, δημιούργησε ένα αποικιοκρατικό μόρφωμα, αφού χώρισε τις επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε περιοχές βρετανικού και γαλλικού ελέγχου. Το 2003, με την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, διαμορφώθηκε μια ασταθής Μέση Ανατολή και το 2011 η εμφάνιση της «Αραβικής Άνοιξης» άνοιξε τον ασκό του Αιόλου. Αποκορύφωμα ήταν οι τρομοκρατικές ισλαμιστικές οργανώσεις στην Συρία και το Ιράκ, Jabhad al-Nusra και το IS. Η τελευταία, έχει ως σκοπό την αλλαγή των συνόρων στην ευρύτερη περιοχή με σκοπό την δημιουργία χαλιφάτου που θα κυριαρχεί ο νόμος της σαρία. Όπως έχει υπογραμμίσει ο καθηγητή Μάζης Ιωάννης Θ. «δεν δημιουργεί το ριζοσπαστικό Ισλάμ τις τενεκεδουπόλεις, οι τενεκεδουπόλεις δημιουργούν το ριζοσπαστικό Ισλάμ»⁴⁶⁶.

Τα ισλαμιστικά κινήματα λειτούργησαν ως μοχλός πίεσης ή και εκμετάλλευσης στην Συρία και το Ιράκ, από το τουρκικό κράτος προκειμένου να εξυπηρετήσει τα εθνικεντρικά του συμφέροντα και να πετύχει τον στόχο του. Και στις δύο περιπτώσεις, Συρία και Ιράκ, στόχος της Τουρκίας, είναι να παρουσιαστεί ως προστάτιδα δύναμη, ώστε να αποκτήσει τον θαυμασμό, την εκτίμηση και την

---

⁴⁶⁶ Ιωάννης Θ. Μάζης, *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2013, σ.200.

υποστήριξη της Μέσης Ανατολής και ο απώτερος σκοπός της είναι να γίνει μια ηγεμονική χώρα με αναγνώριση και αποδοχή από το διεθνές σύστημα, καθώς και ενεργειακός κόμβος. Για να το επιτύχει αυτό δεν διστάζει να παρέχει οικονομική και υλική βοήθεια σε ισλαμιστικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν διεθνώς αναγνωριστεί ως τρομοκρατικές, Jabhad al-Nusra και IS.

Το καθεστώς του Άσαντ, το οποίο αντιστέκεται σθεναρά και δεν ανατρέπεται, παρά τις προσπάθειες της αντιπολίτευσης και των επαναστατικών ομάδων, έχει σταθεί εμπόδιο στα σχέδια της Τουρκίας. Η Τουρκία ευελπιστεί σε μια νέα πολιτική ηγεσία στην Συρία η οποία θα είναι υπό τον δικό της έλεγχο. Το σχέδιο της Τουρκίας, σχετικά με την Συρία είναι να βοηθήσει την αντιπολίτευση και ακόμα ομάδες που εναντιώνονται στο καθεστώς του Άσαντ, όπως το IS, ώστε να έχει έπειτα η ίδια η Τουρκία τον έλεγχο. Το αποτέλεσμα είναι ο Άσαντ σε σχέση με το IS να φαίνεται ως ο λιγότερο κακός και η πιο καλή λύση για την Συρία. Η τουρκική κυβέρνηση στο σχέδιό της δεν υπολόγιζε, όμως, την συνεχόμενη ανοδική πορεία του IS και την ικανότητά του να δραστηριοποιείται σε παγκόσμιο επίπεδο και σήμερα να αποτελεί την πιο επικίνδυνη ισλαμιστική τρομοκρατική απειλή στον σύγχρονο κόσμο.

Από την άλλη, μια πιθανή τριχοτόμηση του Ιράκ σε σουνιτικές, σιιτικές και κούρδικες περιοχές θα ήταν ένας αποσταθεροποιητικός παράγοντας για την Τουρκία, λόγω της αυτονομίας των Κούρδων του Ιράκ. Η Άγκυρα φοβάται μήπως οι Κούρδοι του Ιράκ επηρεάσουν τους Κούρδους της Τουρκίας και θελήσουν να αποσχιστούν από την Τουρκία και να ενταχθούν στο «Μεγάλο Κουρδιστάν». Για τον λόγο αυτό, η Τουρκία δεν βοηθάει τους Κούρδους του Ιράκ ενάντια στο IS, που αυτό από την μεριά του θέλει να κυριαρχήσει στο Ιράκ στο πλαίσιο της δημιουργίας του χαλιφάτου. Θα μπορούσε να ειπωθεί, πως την Τουρκία την συμφέρει οι Κούρδοι του Ιράκ να είναι υπό την κυριαρχία του Ισλαμικού Κράτους, ώστε να μην αυτονομηθούν και να μην παρασύρουν και τους Κούρδους της Τουρκίας. Εξαιτίας αυτού, θα προτιμούταν από την Τουρκία ένα ενωμένο Ιράκ, υπό τον έλεγχο του IS.

Παρατηρώντας αφενός την Τουρκία και την εξωτερική της πολιτική μετά το 2002 και αφετέρου το ισλαμιστικό εξτρεμιστικό Ισλαμικό Κράτος, θα μπορούσαν να βρεθούν κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, η Τουρκία και το IS ανήκουν στο σουνιτικό Ισλάμ και θέλουν να αναλάβουν τον ηγετικό ρόλο στον μουσουλμανικό κόσμο. Παράλληλα, επιδιώκουν να καθιερώσουν το Ισλάμ εκτός των

συνόρων τους, αλλά σε μια αυτοκρατορία, η οποία είναι είτε ως αναβίωση της οθωμανικής είτε ως χαλιφάτο.

Συμπερασματικά, τα ισλαμιστικά κινήματα δρούσαν ως παράγοντες σημαντικοί για την πολιτική, κοινωνική, ιδεολογική και οικονομική ζωή της Τουρκίας και από το 2002 και μετά, αυτό έγινε εμφανές και στην εξωτερική της πολιτική. Οι εξελίξεις στον απρόβλεπτο κόσμο της Μέση Ανατολής, όπου το ξαφνικό κυριαρχεί και τα συμφέροντα συγκρούονται, η Τουρκία επιλέγει να χειριστεί «εργαλειακά» τα ισλαμιστικά κινήματα στην Συρία και το Ιράκ, σύμφωνα με τα δικά της συμφέροντα και στόχους. Κανείς όμως δεν γνωρίζει αν αυτή η σχέση που έχει μαζί τους θα είναι προς όφελος δικό της ή δικό τους, καθώς δεν είναι αρεστή σε μεγάλους δρώντες του διεθνούς συστήματος και πιέζουν την Άγκυρα να λάβει ενεργή δράση εναντίον τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνικά βιβλία

Kızılyürek Niyazi, *Κεμαλισμός. Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, εκδόσεις Μεσόγειος, Αθήνα, 2006.

Lewis Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος Ι: Τα στάδια της ανάδυσης, (Μετάφραση: Πητ Κωνσταντέας, Μετάφραση-Επιμέλεια-Σχολιασμός: Στέφανος Παπαγεωργίου), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2001.

Lewis Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος ΙΙ: Όψεις της Αλλαγής, (Μετάφραση-Επιμέλεια-Σχολιασμός: Στέφανος Παπαγεωργίου), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002.

Roulton Hugh, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, (Μετάφραση: Εύα Πέππα), εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 2000.

Shankland David, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, (Μετάφραση: Κατερίνα Κιτίδη, Επιστημονική Επιμέλεια-Προλογικό σημείωμα: Φωτεινή Τσιμπιρίδου), εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2003.

Zürcher Erik J., *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, (Μετάφραση: Βαγγέλης Κεχριώτης, Επιστημονική Επιμέλεια: Σωκράτης Πετμεζάς), εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004.

Αλμαουντούντι Αμπούλ-άλα, *Οι Αρχές του Ισλάμ*, εκδότης Μ.Μ. Αμπντελρασούλ, Αθήνα, 1993.

Αλ-Σαήντ Ρεφάατ, *Η Διαπάλη Ισλάμ και Ισλαμισμού. Ιστορία και Ιδεολογία της Ισλαμιστικής Τρομοκρατίας*, (Ισλαμικά Μελέται Β'), (Εισαγωγή-Επιμέλεια-Μετάφραση: Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγάς), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2015.

Γκιοκάλπ Ζιγιά, *Αρχές Τουρκισμού*, (Μετάφραση: Άρης Αμπατζής), Κούριερ εκδοτική, Αθήνα, 2005.

Γώγος Κωνσταντίνος Χ., *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2011.

Ελευθεριάδης Νικόλαος Π., *Ανατολικάί μελέται*, τόμος Α', (Εισαγωγικάί παρατηρήσεις: Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγιάς), εκδόσεις Μυρμιδόνες, Αθήνα, 2012.

Ιναλτζίκ Χαλίλ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή 1300-1600*, (Μετάφραση: Μιχάλης Κοκολάκης), εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1995.

Καριώτογλου Αλέξανδρος, *Σπουδή στη θρησκευσιολογία*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα, 2005.

Κουσκουβέλης Ηλίας Ι., Λίτσας Σπυρίδων Ν. (επιμ.), *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2013.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Verba Geopolitica et Islamica 1995-2012*, τόμος Α', (Εισαγωγή-Επιμέλεια-Σχόλια: Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγιάς), Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Γεωγραφία του Ισλαμικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, , εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2012.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2008.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα, 2000.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Μυστικιστικά Ισλαμικά Τάγματα. Ο Μικρασιατικός Χώρος*, (Εισαγωγή-Επιμέλεια: Κυριάκος Θ. Νικολάου-Πατραγιάς), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2013.

Μάξης Ιωάννης Θ., *Νταβούτογλου και Γεωπολιτική. Μνήμη Τάσσου Παπαδόπουλου*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2012.

Μούτσογλου Βασίλης, *Η Αραβική Ανατροπή. Η ανοιζιάτικη καταγίδα του Αραβικού Κόσμου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2014.

Μπαντάουη Χασάν, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Ισλαμικού Κόσμου*, τόμος Α', εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2003.

Μπόση Μαίρη, *Η Διεθνής Ασφάλεια στον Μεταψυχροπολεμικό Κόσμο. Οι Αραβικές Εξεγέρσεις και η Περίπτωση της Συρίας*, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2014.

Νικολάου-Πατραγάς Κυριάκος Θ., *Το Νομικόν Καθεστώς του «Ιερού» Πολέμου κατά το Ισλάμ*, (Ισλαμικαί Μελέται Α'), (Πρόλογος: Ιωάννης Θ.Μάζης), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2015.

Νικολάου-Πατραγάς Κυριάκος Θ., *Χαλιφεία και Ισλαμική Διακυβέρνηση*, (Islamica, Arabica et Turcica I), (Πρόλογος: Ιωάννης Θ. Μάζης – Γρηγόριος Δ. Ζιάκας), εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2011.

Νταβούτογλου Αχμέτ, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (Μετάφραση: Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια: Νεοκλής Σαρρής), εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

Παπαγεωργίου Φώτης, Σαμούρης Αντώνης, *Ισλαμισμός και Ισλαμοφοβία. Πέρα από την Προκατάληψη*, εκδόσεις Ταξιδευτής, Αθήνα, 2012.

Το Ιερό Κοράνιο και μετάφραση των Εννοιών Του στην Ελληνική Γλώσσα, Συγκρότημα του Βασιλιά Φαχρτ, Μεδίνα Μουνάββαρα, με την εποπτεία του Υπουργείου Ισλαμικών Υποθέσεων, Βακουφίων και Ιερού Κηρύγματος της Σαουδικής Αραβίας, 2000.

Ξενογλωσσα βιβλία

Aktay Yasin ve Belge Murat, *İslata mcılık*, (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: cilt 6), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Çakır Ruşen, *Derin Hizbullah: İslamcı Şiddetin Geleceği*, Metis, İstanbul, 2001.

Çarkoğlu Ali, Eder Mine and Kirişci Kemal, *The Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East*, Routledge, London/New York, 1998.

Esposito John L , *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York/Oxford, 1993.

Esposito John L., *Islam: The Straight Path*, Oxford University Press, New York/Oxford, 2010.

Esposito John L., *The Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York, 2003.

Fouad Zakariyya, *Myth and Reality in the Contemporary Islamist Movement*, Pluto Press, (Μετάφραση στα αγγλικά-Εισαγωγή: Ibrahim M. Abu-Rabi‘), London/Ann Arbor, MI, 2005.

Fuller Graham E., *The Future of Political Islam*, Palgrave Macmillan, New York/Houndmills, 2003.

Haddad Yvonne Yazbeck , Voll John Obert and Esposito John L., *The Contemporary Islamic Revival: A Critical Survey and Bibliography*, Greenwood Press, New York/Westport, Connecticut/London, 1991.

Marranci Gabriele, *Jihad Beyond Islam*, Berg, Oxford/New York, 2006.

Nasr Seyyed Hossein, *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*, Harper Collins, New York, 2004.

Pazouki Shahram, *The Sufi Path: An Introduction to the Ni‘matullahi Sultan ‘Alishahi Order*, Khajeh Press , Tehran, 2002.

Rubin Barry, *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, State University of New York Press, New York, 2003.

Tibi Bassam, *Political Islam, World Politics and Europe*, Routledge, London/New York, 2008.

Yavuz M. Hakan, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York, 2003.

Εκθέσεις

Center for Analysis of Terrorism (CAT), *ISIS Financing in 2015*, Παρίσι, Μάιος 2016, βλ. <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf>

Henri J. Barkey, United States Institute of Peace (USIP), *Turkey and Iraq: The Perils (and Prospects) of Proximity*, Special Report 141, Ουάσινγκτον, 10 Ιουλίου 2005, βλ. <http://www.usip.org/sites/default/files/sr141.pdf>

Henri J. Barkey, United States Institute of Peace (USIP), *Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan*, Special Report 237, Ουάσινγκτον, 1 Μαΐου 2010, βλ. https://www.usip.org/sites/default/files/SR237_Turkey%27s%20New%20Engagement%20in%20Iraq.pdf

International Crisis Group, *Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints*, Europe Report, No 203, Κωνσταντινούπολη/Βρυξέλλες, 7 Απριλίου 2010, βλ. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf)

Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (at the Israeli Intelligence Heritage and Commemoration Center), *ISIS: Portrait of a Jihadi Terrorist Organization*, 26 Νοεμβρίου 2014, βλ. http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20733/101_14_Ef_1329270214.pdf

Pew Research Center, *Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life*, 12 Ιουλίου 2012, βλ. <http://www.pewglobal.org/files/2012/07/Pew-Global-Attitudes-Project-Arab-Spring-Report-FINAL-Tuesday-July-10-2012.pdf>

Pew Research Center. *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050*, 2 Απριλίου 2015, βλ. http://www.pewforum.org/files/2015/03/PF_15.04.02_ProjectionsFullReport.pdf

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *"They came to destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis*, 15 Ιουνίου 2016, βλ. http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf

Trine Østereng, Norwegian Defence Research Establishment (FFI), *Violent Islamism in Turkey – an Overview*, FFI-rapport 2013/01230, 2 Απριλίου 2013, βλ. <https://www.ffi.no/no/Rapporter/13-01230.pdf>

United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2015*, Title 22 of the United States Code, Section 2656f (the “Act”), 2 Ιουνίου 2016, βλ. <http://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>

Διαδίκτυο

Central Intelligence Agency,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html>

Oxford Dictionaries,

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/Salafi>

Oxford Islamic Studies Online,

<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e496>

Άρθρα από διαδίκτυο

“2015 Paris Terror Attacks Fast Facts”, CNN, 13/4/2016, <http://edition.cnn.com/2015/12/08/europe/2015-paris-terror-attacks-fast-facts/>

“27 maps that explain the crisis in Iraq”, Zack Beauchamp, Max Fisher and Dylan Matthews, <http://www.vox.com/>, 8/8/2014, <http://www.vox.com/a/maps-explain-crisis-iraq>

“Abu Bakr al-Baghdadi: Islamic State's driving force”, Aaron Y Zelin, BBC, 31/7/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-28560449>

“Ahmed Davutoglu named as new Turkish Prime Minister”, BBC, 21/8/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28881055>

“Ahmet Davutoğlu ile yeni dış politika”, Cengiz Çandar, *Hürriyet*, 5/5/2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ahmet-davutoglu-ile-yeni-dis-politika-11586297>

“Al-Nusra Front cuts ties with al-Qaida and renames itself”, Martin Chulov, *The Guardian*, 28/7/2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/28/al-qaida-syria-nusra-split-terror-network>

“Al-Qaeda disavows any ties with radical Islamist ISIS group in Syria, Iraq”, Liz Sly, *The Washington Post*, 3/2/2014, https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/al-qaeda-disavows-any-ties-with-radical-islamist-isis-group-in-syria-iraq/2014/02/03/2c9afc3a-8cef-11e3-98ab-fe5228217bd1_story.html

“Analysis: Power of Turkey's Fethullah Gulen”, Guney Yildiz, BBC, 27/1/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25910079>

“At last, we found the right way”, Mehmet Ali Birand, *Hürriyet Daily News*, 6/1/2004, <http://www.hurriyetaidailynews.com/at-last-we-found-the-right-way.aspx?pageID=438&n=at-last-we-found-the-right-way-2004-01-06>

“Bashar al-Assad wins re-election in Syria as uprising against him rages on”, *The Guardian*, 4/6/2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/04/bashar-al-assad-winds-reelection-in-landslide-victory>

“Christians at the mercy of jihadi”, *The Financial Times*, 25/7/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/15f99066-13f6-11e4-8485-00144feabdc0.html#axzz4ID5P2wvi>

“Different faces of Turkish Islamic nationalism”, Senem Aslan, *The Washington Post*, 20/2/2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/20/different-faces-of-turkish-islamic-nationalism/>

“Education”, <http://www.gulenmovement.us/>, <http://www.gulenmovement.us/gulen-movement/gulen-movement-on-education>

“Engel und Dämon”, Daniel Steinvorth, *Spiegel-Spiegel Special* 6/2008, 30/9/2008, <http://www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecial/d-60746630.html>

“Erdogan-Gulen rift began with Mavi Marmara in 2010”, Ertan Karpazli, World Bulletin, 21/12/2013,

<http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=125437>

“Exodus from Syria”, Ομάδα Δεδομένων, *The Economist*, 12/1/2015,

<http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/01/daily-chart-4>

“Fethullah Gulen: Powerful but reclusive Turkish cleric”, Tim Franks, BBC, 27/1/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-25885817>

“Fethullah Gulen: Turkey’s Eroding Democracy”, Fethullah Gulen, *The New York Times*, 3/2/2015, http://www.nytimes.com/2015/02/04/opinion/fethullah-gulen-turkeys-eroding-democracy.html?_r=0

“Gulen: "As for the Movement; Neither Now, Nor in the Future Should Our Friends Have Any Ambition for Government"”, Mehmet Gündem, <http://en.fgulen.com/>, 29/1/2005, <http://en.fgulen.com/press-room/mehmet-gundems-interview/1934-gulen-gas-for-the-movement-neither-now-nor-in-the-future-should-our-friends-have-any-ambition-for-government>

“How Gülen triumphed”, Tom Nuttall, *Prospect*, 26/7/2008, <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/howglentriumphed>

“How ISIS Works”, Gregor Aisch, Joe Burgess, C.J. Chivers, Alicia Parlapiano, Sergio Peçanha, Archie Tse, Derek Watkins and Karen Yourish, *The New York Times*, 16/9/2014, <http://www.nytimes.com/interactive/2014/09/16/world/middleeast/how-isis-works.html>

“How Turkey Will Change the War in Syria”, Stratfor, 28/7/2015, <https://www.stratfor.com/image/how-turkey-will-change-war-syria>

“Hundreds killed as ISIL insurgents gain ground in east Syria”, Dominic Evans, Reuters, 10/1/2014, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-rebels-idUSKBN0EL10R20140610?irpc=932>

“In memoriam: Necmettin Erbakan”, Mustafa Akyol, *Hürriyet Daily News*, 28/2/2001, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=in-memoriam-necmettin-erbakan-2011-02-28>

"In Turkey, a late crackdown on Islamist fighters", Anthony Faiola and Souad Mekhennet, *The Washington Post*, 12/8/2014, https://www.washingtonpost.com/world/how-turkey-became-the-shopping-mall-for-the-islamic-state/2014/08/12/5eff70bf-a38a-4334-9aa9-ae3fc1714c4b_story.html

"Iraq Kurdistan independence referendum planned", BBC, 1/7/2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28103124>

"Iraq profile-timeline", BBC, 7/6/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14546763>

"Iraqi Kurdistan profile", BBC, 5/2/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-28147263>

"Isis flag: What do the words mean and what are its origins?", Kashmiri Gander, *Independent*, 6/7/2015, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-flag-what-do-the-words-mean-and-what-are-its-origins-10369601.html>

"ISIS goes global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043", Tim Lister, Ray Sanchez, Mark Bixler, Sean O'Key, Michael Hogenmiller and Mohammed Tawfeeq, CNN, 26/7/2016, <http://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/>

"Isis welcome Boko Haram's allegiance and plays down coalition 'victories'", *The Guardian*, 12/3/2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/12/isis-welcomes-boko-harams-allegiance-and-plays-down-coalition-victories>

"Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names", Faisal Irshaid, BBC, 2/12/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277>

"ISIS: A Short History", Bobby Ghosh, *The Atlantic*, 14/8/2014, http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/isis-a-short-history/376030/?single_page=true

"Islamic State group: Crisis in seven charts", BBC, 3/8/2016, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>

"Islamic State: Turkish MPs back Iraq-Syria deployment", BBC, 2/10/2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29455204>

“Israel and Syria negotiate as Turkey mediates”, Ethan Bronner, *The New York Times*, 21/5/2008, <http://www.nytimes.com/2008/05/21/world/africa/21iht-mideast.4.13101516.html? r=0>

“Istanbul rocked by double bombing”, BBC, 20/11/2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3222608.stm>

“Last U.S troops leave Iraq, ending war”, Joseph Logan, Reuters, 18/12/2011, <http://www.reuters.com/article/us-iraq-withdrawal-idUSTRE7BH03320111218>

“Middle East turmoil draws Turkey and Iraqi Kurds closer”, Jon Hemming, Reuters, 1/2/2012, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-iraq-kurds-idUSTRE8101Z820120201>

“Middle East: Falling to pieces”, Roula Khalaf, *The Financial Times*, 20/6/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/c9c9b8d0-f89b-11e3-815f-00144feabdc0.html#axzz4E3Z0eR3v>

“Mysticism in the Ottoman Empire”, Niki Gammistanbul, *Hürriyet Daily News*, 17/12/2011, <http://www.hurriyetaidailynews.com/mysticism-in-the-ottoman-empire.aspx?pageID=238&nID=9363&NewsCatID=438>

“Nusra leader: No end to conflict with ISIL in Syria”, Al Jazeera, 4/6/2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/06/nusra-leader-conflict-isil-syria-150604021024858.html>

“Overview: The Iraq War”, Edward Wong, *The New York Times*, 15/2/2008, http://www.nytimes.com/ref/timestopics/topics_iraq.html

“Quelles sont les différences entre sunnites et chiïtes?”, Maxime Vaudano, *Le Monde*, 20/6/2014, http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2014/06/20/au-fait-quelle-difference-entre-sunnites-et-chiïtes_4442319_4355770.html

“Recep Tayyip Erdogan wins Turkish presidential election”, BBC, 10/8/2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28729234>

“Relations between Turkey and Iraq”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-iraq.en.mfa>

“*Relations between Turkey-Syria*”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>

“*Remove the PKK From the Terror List*”, David L. Phillips, The Huffington Post, 21/7/2013, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/pkk-terror-group-status_b_3289311.html

“*Revealed: Al-Qaida plan to seize control of Iraq*”, Brian Whitaker, *The Guardian*, 13/10/2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/13/alqaida.iraq>

“*San Bernardino shooters 'supporters' of ISIS, terror group says*”, Faith Karimi, Jason Hanna and Yousouf Basil, CNN, 6/12/2015, <http://edition.cnn.com/2015/12/05/us/san-bernardino-shooting/>

“*Scandale de corruption en Turquie: quel rôle joue l'influente confrérie Gülen?*”, *Le Monde*, 26/12/2013, http://www.lemonde.fr/europe/article/2013/12/26/scandale-de-corruption-en-turquie-quel-role-joue-l-influente-confrerie-gulen_4340215_3214.html

“*Struggling to Starve ISIS of Oil Revenue, U.S Seeks Assistance From Turkey*”, David E. Sanger and Julie Hirshfeld Davis, *The New York Times*, 13/9/2014, http://www.nytimes.com/2014/09/14/world/middleeast/struggling-to-starve-isis-of-oil-revenue-us-seeks-assistance-from-turkey.html?_r=0

“*Sufism in Turkey*”, Harvard Divinity School-Religious Literacy Project, <http://rlp.hds.harvard.edu/>, <http://rlp.hds.harvard.edu/faq/sufism-turkey>

“*Sufism*”, Abdurrahman Murad, www.islamreligion.com, 20/4/2008, <http://www.islamreligion.com/articles/1388/viewall/sufism/>

“*Sunni and Shia: The Worlds of Islam*”, www.pbs.org, 26/3/2007, <http://www.pbs.org/wnet/wideangle/episodes/pilgrimage-to-karbala/sunni-and-shia-the-worlds-of-islam/?p=1737>

“*Syria crisis: Where key countries stand*”, BBC, 30/10/2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23849587>

“*Syria Iraq: The Islamic State militant group*”, BBC, 2/8/2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24179084>

“*Syrian Kurdish moves ring alarm bells in Turkey*”, Daren Butler, Reuters, 24/7/2012, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-turkey-kurds-idUSBRE86N12W20120724>

“*Syria's Kurds face uncertain future if Assad falls*”, Luke Harding, *The Guardian*, 14/12/2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/dec/14/syria-kurds-if-assad-falls>

“*The 2013 Time 100*”, Stephen Kinzer, *Time*, 18/4/2013, <http://time100.time.com/2013/04/18/time-100/slide/fethullah-gulen/>

“*The Extremist Trap: Don't Sacrifice Civil Rights in Battle against Islamists*”, *Spiegel*, 13/10/2014, <http://www.spiegel.de/international/germany/islamist-extremism-should-be-fought-with-democratic-means-a-996895.html>

“*The Great East Islamic Raiders Front (IBDA-C)*”, Yoni Fighele, The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 1/12/2003, <http://www.terrorism-info.org.il/en/article/506>

“*The ISIS map of the world: Militants outline chilling five-year plan for global domination as they declare formation of caliphate - and change their name to the Islamic State*”, John Hall, *Daily Mail*, 30/6/2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2674736/ISIS-militants-declare-formation-caliphate-Syria-Iraq-demand-Muslims-world-swear-allegiance.html>

“*The Kurdish Dimension to Turkey's Syria Policy*”, Gönül Tol, Middle East Institute, 11/4/2012, <http://www.mei.edu/content/kurdish-dimension-turkeys-syria-policy>

“*Threats and responses: Ankara; Turkish deputies refuse to accept American troops*”, Dexter Filkins, *The New York Times*, 2/3/2003, <http://www.nytimes.com/2003/03/02/world/threats-and-responses-ankara-turkish-deputies-refuse-to-accept-american-troops.html>

“*Three counties to emerge from Iraq*”, Julian D.W. Phillips, www.mining.com, 4/8/2014, <http://www.mining.com/web/three-countries-to-emerge-from-iraq/>

“*Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria*”, Kim Sengupta, *Independent*, 12/5/2015,

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-crisis-turkey-and-saudi-arabia-shock-western-countries-by-supporting-anti-assad-jihadists-10242747.html>

“*Turkey hardens military position after Syria downs jet*”, CNN, 27/6/2012, <http://edition.cnn.com/2012/06/26/world/meast/turkey-syria-plane/>

“*Turkey Issues Arrest Warrant for a Rival of Its President*”, Ceylan Yeginsu, *The New York Times*, 19/12/2014, http://www.nytimes.com/2014/12/20/world/europe/turkey-issues-arrest-warrant-for-a-rival-of-its-president.html?_r=0

“*Turkey lists al-Nusra Front as terrorist organization*”, *Hürriyet Daily News*, 3/6/2014, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-lists-al-nusra-front-as-terrorist-organization.aspx?pageID=238&nid=67322>

“*Turkey 'Providing Direct Support' to ISIS*”, Aaron Klein, WND, 10/9/2014, <http://www.wnd.com/2014/10/turkey-providing-direct-support-to-isis/>

“*Turkey puts Fethullah Gulen on most-wanted terrorist list*”, Gianluca Mezzofiore, *International Business Times*, 29/10/2015, <http://www.ibtimes.co.uk/turkey-puts-fethullah-gulen-most-wanted-terrorist-list-1526305>

“*Turkey shifts to presidential system, even without constitutional change*”, Orhan Coskun and Nick Tattersall, *Reuters*, 23/5/2016, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-idUSKCN0YE1M3>

“*Turkey strikes Syrian targets after cross-border mortar bomb kills five*”, Martin Chulov and agencies in Beirut, *The Guardian*, 3/10/2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/03/turkey-syrian-mortar-bomb>

“*Turkey under pressure to take a definitive stance*”, Andrew Hammond, *European Council on Foreign Affairs*, 2/10/2014, http://www.ecfr.eu/article/commentary_turkey_under_pressure_to_take_a_definitive_stance327

“*Turkey's Changing Foreign Policy Stance: Getting Closer to Asia?*”, Selçuk Esenbel and Altay Atlı, *Middle East Institute*, 30/9/2013,

<http://www.mei.edu/content/turkey%E2%80%99s-changing-foreign-policy-stance-getting-closer-asia>

“*Turkey’s elections: AKP loses absolute majority, thwarts Erdogan’s bid for executive presidency*”, William Chislett, Elcano Royal Institute, 8/6/2015, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/europe/commentary-chislett-turkeys-elections-akp-loses-absolute-majority-thwarts-erdogans-bid-for-executive-presidency

“*Turkey’s secularization in reverse?*”, Kristin Fabbe, *The Washington Post*, 9/2/2015, <https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/09/turkeys-secularization-in-reverse/>

“*Turkey’s militant minority*”, Ebru Dogan, BBC, 21/11/2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3227320.stm>

“*Turkish FM stresses importance of ties on Iraq visit*”, Abdel Hamid Zebari, *Hürriyet Daily News*, 11/1/2009, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-fm-stresses-importance-of-ties-on-iraq-visit.aspx?pageID=438&n=turkish-fm-stresses-importance-of-ties-on-iraq-visit-2009-11-01>

“*Turkish government co-operated with al-Qaeda in Syria, says former US ambassador*”, Richard Spencer and Raf Sanchez, *The Telegraph*, 12/9/2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/11093478/Turkish-government-co-operated-with-al-Qaeda-in-Syria-says-former-US-ambassador.html>

“*Turkish Hizballah (Hizbullah): A Case Study of Radical Terrorism*”, Suleyman Ozoren, *Turkish Weekly*, 18/4/2007, <http://www.turkishweekly.net/2007/04/18/article/turkish-hizballah-hizbullah-a-case-study-of-radical-terrorism/>

“*Turkish intelligence chief: Putin’s intervention in Syria is against Islam and international law, ISIS is a reality and we are optimistic about the future*”, AWD News, 18/10/2015, <http://www.awdnews.com/top-news/turkish-intelligence-chief-putin-s-intervention-in-syria-is-against-islam-and-international-law,-isis-is-a-reality-and-we-are-optimistic-about-the-future>

“*Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria*”, Sebnem Arsu, *The New York Times*, 22/11/2011, <http://www.nytimes.com/2011/11/23/world/middleeast/turkish-leader-says-syrian-president-should-quit.html>

“*Turkish prosecutors demand life sentence for cleric accused of coup plot*”, Safak Timur and Kareem Shaheen, *The Guardian*, 7/1/2016, <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/07/turkish-prosecutors-life-sentence-cleric-coup-plot-fethullah-gulen>

“*Turquie: le premier ministre promet une entrée dans l'UE d'ici 2023*”, *Le Monde*, 1/9/2014, http://www.lemonde.fr/europe/article/2014/09/01/turquie-le-premier-ministre-promet-une-entree-dans-l-ue-d-ici-2023_4480068_3214.html

“*U.S. Places Militant Syrian Rebel Group on List of Terrorist Organizations*”, Michael R. Gordon and Anne Barnard, *The New York Times*, 10/12/2012, http://www.nytimes.com/2012/12/11/world/middleeast/us-designates-syrian-al-nusra-front-as-terrorist-group.html?_r=1

“*Warm welcome for Assad's Turkey trip*”, BBC, 6/1/2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3372549.stm

“*Washington appelle à lutter contre l'Etat islamique sur Internet*”, *Le Monde*, 27/10/2014, http://www.lemonde.fr/international/article/2014/10/27/washington-appelle-a-lutter-contre-l-ei-sur-internet_4513155_3210.html

“*Who are the Kurds?*”, BBC, 14/3/2016, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-29702440>

“*Who is Fethullah Gulen*”, <http://hizmetnews.com/>, <http://hizmetnews.com/who-is-fethullah-gulen/>

«*Αγώνας για ισχύ στη Συρία και τη Μεσόγειο*», Μάριος Ευρυβιάδης, <http://mignatiou.com/>, 24/5/2015, <http://mignatiou.com/2015/05/agonas-gia-ischi-sti-siria-ke-ti-mesogio/>

«*Ιωάννης Μάζης: Νεο-οθωμανική νταβουτογλιανή ιδεολογία της ισλαμιστικής κυβερνήσεως*», Κώστας Μαυραγάνης, *The Huffington Post*, 19/11/2014, http://www.huffingtonpost.gr/2014/11/18/story_n_6178696.html

«Ο εμφύλιος της Συρίας απειλεί με εμφύλιο την...Τουρκία», Νίκος Χειλαδάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών (ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.), 3/6/2013, <http://www.elisme.gr/en/2013-01-07-19-12-38/2013-01-07-19-15-18/item/42-94>

«Ο Σουφισμός και οι ρίζες του», Φετουλλάχ Γκιουλέν, www.fgulen.com, 6/12/ 2013, <http://fgulen.com/gr/love-and-tolerance/sufism-and-metaphysics/37540-sufism-and-its-origins>

«Οι δικαστικές υποθέσεις του Φετχουλλάχ Γκιουλέν στην Τουρκία και η υπόθεση της απέλασης από τις ΗΠΑ», James C. Harrington, , www.fgulen.com, 9/12/2011, <http://fgulen.com/gr/about-fethullah-gulen-gr/fethullah-gulens-legal-cases-in-turkey-and-us-immigration-case>

«Σουφισμός», soufikesistories.blogspot.gr/, <http://soufikesistories.blogspot.gr/search/label/%CE%A3%CE%BF%CF%85%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

«Το αληθινό πρόσωπο του Φετουλλάχ Γκιουλέν. Η Τουρκία πεδίο μάχης μεταξύ ισλαμιστών», Ιωάννης Θ.Μάζης, *Foreign Affairs* (The Hellenic Edition), 23/6/2014, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/69741/ioannis-th-mazis/to-alithino-prosopo-toy-fetoylax-gkioylen?page=show>

«Τουρκία-Συρία: Το ιστορικό μας δύσκολης σχέσης», *Το Βήμα*, 5/10/2012, <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=478127>

Επιστημονικά άρθρα

Aras Bulent and Caha Omer, “Fethullah Gulen and his Liberal "Turkish Islam" Movement”, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.4, No.4, 2000.

Balci Bayram, “The AKP/Gülen Crisis in Turkey: Consequences for Central Asia and the Caucasus”, *Central Asia Policy Brief*, Elliot School of International Affairs, The George Washington University, No.16, 2014.

Bruckmayr Philipp, “Fethullah Gólen and Islamic Literary Tradition”, *Hizmet Studies Review*, Vol.1, No.1, 2014.

Bulaç Ali, *“On Islamism: Its Roots, Development and Future”*, *Insight Turkey*, Vol.14, No.4, 2012.

Carkoglu Ali, *“Turkey’s November 2002 Elections: A New Beginning?”*, *Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Vol.6, No.4, 2002.

David L.Phillips, *“ISIS-Turkey links”*, Institute for the Study of Human Rights, Columbia University in the City of New York, Research Paper στο The Huffington Post, 11/9/2014, http://www.huffingtonpost.com/david-l-phillips/research-paper-isis-turke_b_6128950.html

Jabbour Nabeel T., *“Islamic Fundamentalism: Implications for Missions”*, *International Journal of Frontier Missions*, Vol.11, No.2, 1994.

Murinson Alexander, *“The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”*, *Middle Eastern Studies*, Vol.42, No.6, 2006.

Seufert Günter, *“Is the Fethullah Gülen Movement Overstretching Itself? A Turkish Religious Community as a National and International Player”*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), SWP Research Papers, Berlin, 2014.

Yavuz M. Hakan, *“Being Modern in the Nurcu Way”*, *ISIM Newsletter*, Leiden University, Vol.6, No.1, 2000.

Μάζης Ιωάννης Θ., *«Η Γεωπολιτική της Τουρκίας. Ο “νεο-οθωμανισμός” και ο ρόλος τους Νταβούτογλου – Οι σχέσεις με Ελλάδα, ΗΠΑ, Ισραήλ και Ρωσία»*, *Αμυντική Επιθεώρηση*, No 77,2009. (Συνέντευξη του Ιωάννη Θ.Μάζη στον Ιωάννη Θεοδωράτο).

Μάζης Ιωάννης Θ., *«Τρομοκρατία και Ν/Α Μεσόγειος: Μορφές και Δυναμικές»*, *Επιθεώρηση του Ινστιτούτου Αμυντικών Αναλύσεων*, Τεύχος 7, Ιανουάριος-Απρίλιος 2005.

Πρακτικά Συνεδρίων-Ομιλίες

Solberg Anne, “The Gulen schools: A perfect compromise or compromising perfectly?” στο *“Religion in Schools: Problems of Pluralism in the Public Sphere”*, Second Kotor Network Conference, Kotor, 2005.

Yavuz M. Hakan, “Print-based Islamic Discourse and Modernity: The Nur Movement” στο *The Reconstruction of Islamic Thought in The Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi – II*, Third International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 1995.

Yavuz M. Hakan, “The Sufi Conception of Jihad: The Case of Said Nursi” στο *Globalization and Ethics and Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur*, Sixth International Symposium on Bediüzzaman Said Nursi, Istanbul, 2002.

Διάλεξη του Ιωάννη Θ.Μάζη, “A Current Review of the Re-distribution of DAESH’s in the Greater Middle East”, στο Institute of International Politics and Economics (IIPE), Belgrade, 1/4/2016.

Ομιλία του Αχμέτ Νταβούτογλου, “Principles of Turkish Foreign Policy” στο SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfi) Foundation’s Washington D.C. Branch, Washington D.C., 8/12/2009.

Φάκελος No.2000/124 με την απόφαση No.2003/20 του Ankara 11th High Criminal Court.